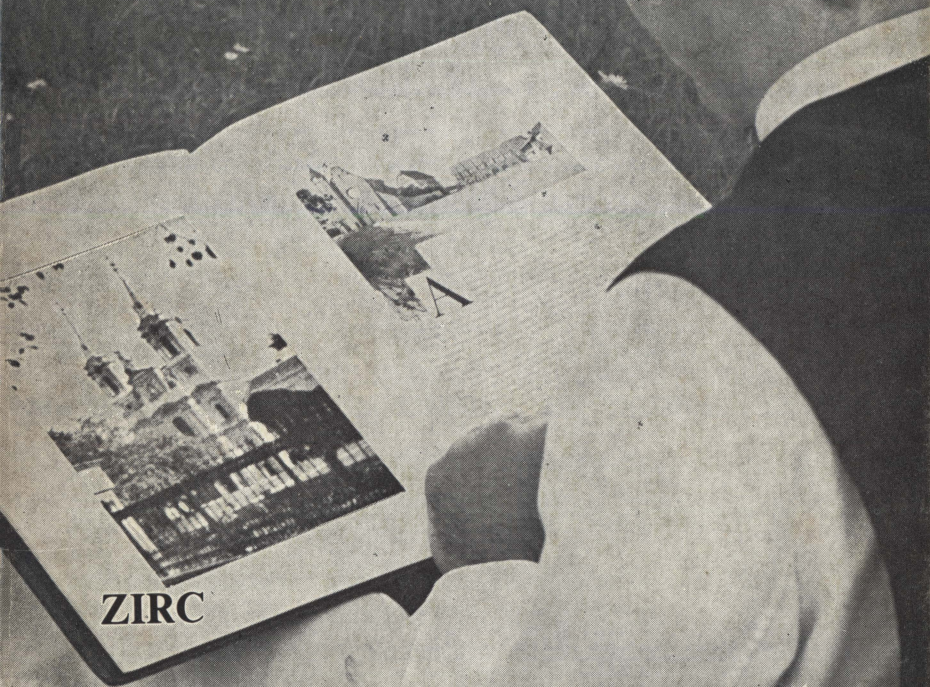

CISZTERCI LELKISÉG

ZIRC

ALAPÍTÁSÁNAK 800. ÉVFORDULÓJÁN

CISZTERCI LELKISÉG

ZIRC ALAPÍTÁSÁNAK 800. ÉVFORDULÓJÁRA

1182–1982

Prugg Verlag
Eisenstadt 1982

**Közreadja: Cistercian Abbey, Our Lady of Dallas
Fedőlapterv: Marton Bernát O. Cist.**

**Egyházi engedéllyel. — Druck: Eisenstädter Graphische
GesmbH, 7000 Eisenstadt, J. Haydngasse 10, Österreich**

TARTALOM

Dr. Sieghard Kleiner, a Ciszterci Rend Generális Apátja: Zirc 800 éve	5
Lékai Lajos O. Cist.: Zirc 800 éve	7
Farkasfalvy Dénes O. Cist.: Szent Bernát beszéde a párizsi fiataloknak a megtérésről	18
Kereszty Rókus O. Cist.: A Ciszterci Generális Ká- ptalan Nyilatkozatából: „A mai ciszterci élet- forma alapvető értékei“	63
Csizmazia Placid O. Cist.: A magyar ciszterciek és a szerzetestanári hivatás	84
Lelóczky Gyula O. Cist.: Egy ciszterci szerző taní- tása Szűz Máriáról. Szent Amadé homíliái	101
Zakar Polikárp O. Cist.: A ciszterciek lelkipásztor- kodása	118
Boldog Stellai Izsák: Szerzeteseszmény	127

ZIRC 800 ÉVE

Egy határvonal mindig együtt jár előretolt állásokkal. Ezekre van bízva a határvonal biztonsága. Ők maguk azonban bizonytalan területen állnak. A kockázat megtestesítői: a remény előőrsei. Lehet, hogy sikert aratnak, lehet, hogy a kudarc fájdalma vár rájuk.

Szent Benedek fiai kolostoraikat hullámokban küldték a hit központjaiból a kereszténység határvonalai felé, előbb a feketeruhás bencések, aztán a fehérruhások, a ciszterciek.

Zirc alapítása, amit 1182-re dátumoznak, előrenyomulást jelentett kelet felé. A Ciszterci Rend első másfél évszázadában nagy lendülettel küldte alapító csoportjait egyre messzebbre. Bár a kereszténység Magyarországon ezidőben már otthonos volt, végső meggyökeresedését csak a szerzetesek teljesen Istennek szentelt élete hozta, ami együtt járt a kultúra megnemesítésével is. Hiszen a ciszterciek a keresztellett együtt az ekét is hozták és a könyvet.

Zirc előretolt állás volt, és az evvel együtt járó sorsot nem kerülhette el, amikor a török hadjáratok áldozatává vált. A Rend mégis másodszor is benépesítette. Másodszor is képes volt újra visszanyert helyzetét hivatásának megfelelően lélekkel és erővel megtölteni.

Egyéb okok mellett minden bizonnyal a nemzeti megújulás ereje volt az, ami a zirci közösséget arra készítette, hogy a jezsuiták feloszlata által megfoglyatkozott oktatási rendszerben szerepet vállaljon. A monostor evvel egy olyan hivatást tett magáévá, amely lelki arculatának egészét döntő módon meghatározta.

Mindenesetre Zirc jelkép: jelenti a forgandó szerencsén való felülkerekedést megújuló életerőben. Már egyedül evvel tanúbizonyosságot tesz.

A magyar nép – nem úgy mint mások – fenntartotta a templom és a kolostor kőbe faragott ékességét a jövő új feladatai számára. Isten Lelke éltesse ezeket a nyolcszáz éves köveket.

A „Dallasi Miasszonyunk“ ciszterci kolostorában és iskolájában működő magyar atyák nevében szeretettel nyújtom át a nagy jubileumra ezt a kis hozzájárulást.

DR. SIEGHARD KLEINER, O. Cist.
a Ciszterci Rend Generális Apátja

ZIRC 800 ÉVE

A Ciszterci Rend még szent Bernát életében (1090–1153) ismertté vált Magyarországon: az első ciszterci alapítás, Cikádor 1142-ben történt az osztrák Heiligenkreuzból. Ez aligha lehetett sikeres, ma már egykori helyét sem tudjuk pontosan megállapítani.

A Rend magyarországi alapítójának III. Béla királyt kell tekintenünk (1176–1196). A ciszterciek felkarolására nemcsak személyes vallásossága, de francia szövetséget kereső külpolitikája is készítette. Első felesége francia hercegnő volt, annak halála után ismét francia rokonságból keresett hitvest, amikor Fülöp Ágost francia király nővérét, Margitot vette feleségül (1186). Ugyanez a külpolitika vezette arra, hogy ciszterci monostorait ne a környező országokból, hanem a Rend hazájából, Franciaországból népesítse be. Első alapítását, Egrest (1179) Pontigny apátsága vállalta, a második, Zirc számára (1182) a híres Clairvaux, szent Bernát egykori monostora küldött szerzeteseket.

Az új apátság királyi birtokon épült, birtokait is a király ajándékozta. Helyéül a király a Bakony erdejét jelölte ki a Cuha patak völgyében. A monostor történetének első századaiban neve nem Zirc volt, hanem „Bakony“, ami a latin okmányokban legtöbbször „Boccam“ formában szerepel.

Zirc középkori okmánytárából semmi sem maradt; az alapítás évszámát is csak külföldi forrásokból tudjuk. Így érthető, hogy az alapítást illetően egy másik hagyomány is kialakult, amely szerint Zirc nem III. Béla, hanem Imre király (1196–1204) alapítása 1198-ból. E hiedelem alapja kettős. Fennmaradt ugyanis egy pápai levél, amelyben III. Ince kéri a királyt, hogy mielőbb fejezze be egy már elkezdett monostor építését. Ugyanakkor az ősi zirci templom romjai között a XVIII. század újjáépítői kőtáblát találtak felirattal, amely egy Imre király által alapított oltárról tanúskodik. Elmés történészeink megpróbálták a két fel fogást összehangolni, mondván, hogy az első telepések valóban 1182-ben érkeztek, de néhány év után Imre király támogatásával költöztek új és végleges helyükre. A még ma is álló Szent Imre-szobor, amelyet az ősi templom egyetlen megmaradt oszlopa tetejére állítottak fel 1751-ben, ugyancsak 1198-at adja meg mint az alapítás évszámát. Ez az adat azonban mindenképp téves: két évvel korábban,

1196-ban a cîteaux-i nagykáptalan jegyzőkönyve szerint az egyik résztvevő a magyarországi Boccam apátja volt.

Nem kétséges, hogy Zirc első szerzetesei, a laikus testvéreket is beleértve, mind franciák voltak. Sőt még hoztak is magukkal nem egy francia munkáscsaládot, akik a föld megművelésében és a kezdődő építkezéseknél segítettek. Ezt tanúsítja a ma is meglévő Zirc melletti Olaszfalu község neve: olasznak nevezték a középkorban minden latin eredetű nyelven beszélő embert.

A szerzetesek első dolga a templom és a kolostor felépítése volt. Bár a föld színe felett Zirc középkori épületeiből ma már csak a fentebb említett egyetlen oszlop látható, Dr. Hümpfner Tibor 1912–13-ban végzett ásatásai alapján viszonylag tiszta képet alkothatunk az eredeti épületek méreteiről és stílusáról. Az építkezések már Imre király uralkodása idején előrehaladott állapotban lehettek, ahogy erről a már említett oltárkő tanúskodik. A templom kelet–nyugati irányban húzódtott, keleti végén egy négyzetes alaprajzú szentéllyel, amelyhez mindkét oldalon két–két ugyancsak négyzetes alaprajzú kápolna csatlakozott. Nyugatra ezeket a kereszthajó, majd a hármass beosztású hajó folytatta, amelynek nyugati végén egyszerű aító szolgált bejáratul. Hiszen a templom nem a külső világi hívek, hanem a szerzetesközösség szolgálatára épült, ezek viszont a sekrestye melletti oldalajtón közlekedtek. A templomnak nem volt különálló tornya, csak a kereszthajó felett állt egy ún. huszártorony a kis harangok számára. A templom teljes hossza mintegy 60 méter volt, a kereszthajóé 27 méter. A főhajó keresztboltozatát 7–7 pillérköteg tartotta. A pillérek magassága 2.20 m, szélességük 1.10 m volt. A többi épület egy négyszöget képezve a templom déli oldalához csatlakozott; egy nyitott, árkádos folyosó kötötte őket össze.

Az ásatások alapján Hümpfner atya arra a következtetésre jutott, hogy Zirc igen közeli hasonmása volt az ugyanakkor épülő belgiumi Orval templomának, amelyet ugyancsak Clairvaux alapított. „Könnyen elképzelhető – írja –, hogy az első zirci apát, aki a főkáptalanra gyakran visszautazott Franciaországba, Clairvaux-ban kért építőmestert temploma számára. Orvalban ekkor pénz hiánya miatt az építkezések szüneteltek, s így az orvali mesterek vonulhattak a messze keletre az apáttal együtt.” Eszerint

mind a templom, mind a monostor a korai gótika legszebb példányai közé tartozott.

Sajnos sem az első apát neve, sem az első szerzetesek száma nem ismeretes. Bár dr. Horváth Konstantin, Zirc lelkés történetírója, 1500 előttről 155 oklevelet sorol fel, amelyekben Zirc apátjáról vagy szerzeteseiről történik említés, de nevük legtöbbször hiányzik, s az oklevelek tartalma sem vet sok fényt a monostor életére. A cîteaux-i nagykáptalan aktái 1196 és 1291 között 21 alkalommal emlékeznek meg Zircről (a monostor nevéként mindig „Boccam“ valamiféle változata szerepel), de neveket sosem említenek, s az ügyek legtöbbször hírek közlésére vagy jogi eljárások véghezvitelére vonatkoznak.

Jogosan következtetünk azonban Zirc felvirágzására abból a tényből, hogy 1232-ben II. András bőkezűségéből leányapátságot volt képes alapítani. Ennek neve latinul *Vallis Honesta*, magyarul Tisztesvölgy volt, helyét Horvátországban, az egykori Pozsega megye területén kell keresnünk. A török hódoltság alatt azonban nyomtalanul elpusztult.

A tatárjárás (1241–1242) nem egy középkori apátságot pusztított el, Zirc sorsáról azonban nincs adatunk. Úgy tűnik azonban, hogy a XIII. század második felében a többi magyar ciszterci alapítással együtt Zirc is hanyatlásnak indult. Ennek végső fokon egyetlen oka volt: a hivatások hiánya miatt beálló elnéptelenedés. E tényt a következőkkel magyarázhatjuk:

A ciszterci apátságok Magyarországon a középkor során nem tudtak mélyebb gyökeret verni. A hivatások természetes forrása a városi polgárság lett volna, de ez a réteg Magyarországon a XV. századig meglehetősen gyér volt. A nagyszámú jobbágyság kötött helyzetben volt, földesura engedélye nélkül a laikus testvérek sorába sem léphetett be, s minthogy munkaerőre mindenütt nagy szükség volt, ilyen engedélyt nem igen kaphattak. A nemesség – a társadalom felső rétege – katonai pályát választott, vagy birtokait kezelte. Nincs adatunk arra, hogy soraikból – egykét kivételtől eltekintve – a ciszterciek hivatást nyertek volna. Úgy tűnik, hogy a ciszterci apátságok Magyarországon csak addig virágoztak, míg nyugatról hivatásokat kaptak. Ennek azonban a XIII. század közepétől egyre növekvő akadályai voltak. A népszerűségükben növekvő új kolduló

rendek egyre nagyobb számban vonták el a monasztikus hivatásokat, úgyhogy a laikus testvérek a nyugati ciszterci monostorokból is csakhamar teljesen kihaltak. Így azután a magyar házak számára aligha küldhettek szerzeteseket: a megcsappant közösségek – így Zirc is – kénytelenek voltak birtokaikat bérbe adni. E fejlemények anyagi és erkölcsi következményei könnyen beláthatók.

Ezt a vigasztalan helyzetet tükrözi Siegfried von Waldstein reini (Ausztria) apát leírása, aki 1356–57-ben Nagy Lajos király és a rendi nagykáptalan megbízásából végiglátogatta a magyar ciszterci apátságokat. Zircről így ír: „Boccamba saját magunk nem tudtunk eljutni, de a pilisi apátot elküldtük magunk helyett. Biztosan állítjuk, hogy e hely apátja igen rosszul kormányoz, monostorának semmi hasznára nincs, és ezért elhatároztuk, hogy méltóságáról letesszük, és valaki mást teszünk helyébe, ha ugyan találunk olyan szerzetest, aki hasznára lehet a helynek és az egyháznak.” A király számára írt javaslatában Siegfried apát azt ajánlja, hogy az elnéptelenedett apátságok próbáljanak ne csak külföldi tagokat, hanem magyarokat is felvenni, de ne vegyenek fel „kalandorokat és szökevényeket”. Az utóbbi megjegyzés világos utalás a szomorú helyzetre.

Az egyre rosszabbodó állapotokat ismét királyi kezdeményezés próbálta megjavítani. Ezúttal Mátyás király (1458–1490) vette kezébe az ügyet, és 1477-ben sürgős segítségért folyamodott a cîteaux-i nagykáptalanhoz. A válasz nagy reményekre jogosított. Három éven belül mintegy száz német ciszterci jelent meg a magyar apátságokban, és nem egy helyen a reformkezdeményezések szép eredményt ígértek. Hogy Zircet ez az átmeneti fellendülés hogyan befolyásolta, nem tudjuk. Azt azonban tudjuk, hogy már a mohácsi vész előtt a végső hanyatlás állapotára jutott. A monostor a XV. század végére a hatalmas Zápolya család kegyurasága alá került. A Zápolyák 1511-ben az apáti címet egy katonának, Maglódy Miklósnak adták. Ő ugyan legalábbis forma szerint lépéseket tett arra, hogy a rendbe belépjen, de a monostor addigra már „romokban hevert és elhagyatott volt”, szerzetesek aligha éltek már benne. Az apáti címet ezentúl világi emberek, ún. „kommentátorok” viselték, akik a jövedelem egy részét élvezték, de a kolostor érdekében vajmi keveset tettek.

A magyar helytartótanács 1549-ben Zircet a győri püspökségnek juttatta. 1552 után azonban maga az apátság is török területté vált és a még magyar részen maradt birtokok magánkézre jutottak. II. Mátyás 1609-ben az apáti címet Monoszlay Mihály győri kanonoknak adományozta, majd ettől kezdve 1659-ig különböző egyházi embereket neveztek ki zirci apáttá.

A katolikus megújulás szelleme a XVII. században a királyi Magyarországon is érezhetővé vált. Ennek következtében a nemeslelkű pozsonyi kanonok és scopiai püspök, Héderváry János, Zirc utolsó kommandátor apátja, 1659-ben lemondott címéről, és Zircet minden tartozékával együtt Kollweis Máté (1650–1695), lilienfeldi ciszterci apát kezére juttatta. 8000 forint kártalanítást kért, és kikötötte, hogy az osztrák Lilienfeld minden erővel igyekezzék a szerzetesélet Zircen visszaállítani. A lilienfeldi apát ígéretéhez híven azonnal cselekedni kezdett. 1660-ban egy magyar szerzetesét, Ujfalussy Mártont I. Lipót beleegyezésével zirci apáttá nevezte ki avval a megbízással, hogy szerezze vissza a magyar apátság javait, és az elhagyott monostorban szervezze meg a szerzetesélet felújítását.

Ujfalussy apát nagy energiával munkához látott, amit azonban az 1663-ban újra kitört háború igen megnehezített. Ennek ellenére 1668-ban Pápán házat vásárolt, ahonnan a birtokok visszaszerzését részben Lilienfeld pénzén, részben pereskedés útján nagy sikerrel folytatta. A jó ügy nagy kárára azonban Ujfalussyt 1678-ban, a badacsonyi szőlők felülvizsgálata során útközben meggyilkolták. Hogy kik és miért, a történész aligha tudja megmondani. Az akkori magyar viszonyok között az eset nem tűnik egyedülállónak.

Kollweis apát mégsem hagyta abba törekvéseit, és az ügy folytatására zirci adminisztrátorokat nevezett ki. Sajnálatos módon a Thököly-felkelés alatt ismét minden elveszett (1681), és a török utolsó nagy hadjárata Bécs ellen még az osztrák cisztercieket, magát Lilienfeldet is veszélyeztette. Zirc visszaállításának ügye csak Buda visszafoglalása után (1686) folytatódott. 1696-ban Szabady László adminisztrátor új telepéseket hozatott, hogy a Zirc környéki falvakat benépesítse.

Braun Zsigmond, az új lilienfeldi apát, aki elődjét 1695-ben követte, saját építkezései miatt nehéz anyagi helyzetbe jutott, és Zirc visszaállításának további költségeit már

nem tudta fedezni. Szerencsére a sziléziai Heinrichau apátság vállalkozott Zirc átvételére, és így a tárgyalások a két apátság között 1699-ben megkezdődtek. Kahlert Henrik, heinrichai apát (1682–1702) képviselője saját titkárja, Wabrizig Ábrahám volt. Felhatalmazást kapott, hogy Zircért és birtokaiért 20 000 forintot ajánljon fel. Lilienfeld azonban eddigi kiadásaiért is kárpótlást kért, hangoztatva, hogy Zirc 20 falura tartott igényt, amelyek teljes értéke 80 000 forintra rúg. Végül azonban, minthogy a birtokok nagyrésze elnéptelenedett pusztaság volt, hajlandó volt 32 000 forintban kiegyezni. A két apátság 1699 dec. 15-én egyezséget írt alá, de az átadás – a magyar udvari kancellária által támasztott nehézségek miatt – csak 1701-ben történhetett meg. Még ebben az évben két heinrichai szerzetes és 28 német telepes érkezett Zircre, és így a visszaállítás munkája valóban megkezdődhetett.

A Rákóczi-felkelés (1701–1711) minden munkát megállított, sőt a kurucok egy időre az egyik ciszterci atyát fogságban tartották. 1715-ben a munkát szinte újra előlről kellett kezdeni. A szerzetesek egyelőre Pápán laktak, bár az ősi templomot ideiglenesen rendbehozták, úgyhogy a négy kis kápolnában misézni és zsolozsmázni tudtak. A templom hajója azonban fedetlen volt, a boltívek beomlottak, csak a falak álltak még. A kolostor keleti szárnyát a káptalanteremmel jó állapotban találták, kivéve az emeleti hálótermeket. A déli és nyugati szárny romokban hevert, a keresztfolyosó boltívei is beszakadtak.

Az új adminisztrátor, Regnard Gergely, olyan erőteljes munkához látott, hogy 1723-ban Zircen és a környező falvakban már 245 telepesről tudunk. A következő évben kétemeletes kőház épült, amely ettől kezdve a növekvő szerzetesközösség otthona. A nagyszerű adminisztrátort 1725-ben Heinrichau apátjává választották, és így vissza kellett térnie Sziléziába, pedig akkor már magyarul is jól beszélt. Mint apát a jó hírű kapucinus építész, Witwer Atanázt bízta meg az új monostor és templom terveinek elkészítésével. Előbb a monostort építették fel 1728 és 1733 között. Az új templom alapkövét Regnard apát 1732 május 15-én áldotta meg. Sajnálatos módon, ahogy az új épületek nőttek, úgy tűnt el az ősi monostor és templom: az építkezők a régi köveket mind felhasználták.

Közben a rendtagok száma is emelkedett. Amikor 1750-ben elérte a tizenkettőt, Rieger Kandid heinrichai apát

(1749–1763) Schneider Pétert Zirc perjelévé nevezte ki. A templom ünnepélyes felszentelését Bíró Márton veszprémi püspök végezte 1752. június 4-én.

E sikerek mellett új, súlyos nehézségek támadtak. Az osztrák örökösödési háborúban (1740–1748) ugyanis Nagy Frigyes porosz király megszerezte Sziléziát, és így a heinrichai apátság a porosz királyság részévé vált. Minthogy a hétéves háború (1756–1763) ismét csak a poroszok helyzetét erősítette meg, a két kolostor viszonya megnehezedett. Pénzügyek kezelése, rendtagok áthelyezése, a noviciátus és a teológiai tanulmányok végzése, akárcsak az apátválasztásokban való részvétel – mindmennyi „nemzetközi problémává” váltak.

Zirc jövőjébe még inkább belenyúlt a II. József alatt (1780–1790) életbe léptetett szerzetesellenes egyházpolitika. Minden monostor, amely „hasznos” voltát nem tudta bizonyítani, feloszlataknak nézett elébe. Zircet, mint a porosz Heinrichau tulajdonát ilyen veszély nem fenyegette, mégis 1788-ban a kormány nyomására számos rendtagot kellett a helybeli elemi iskola és a veszprémi állami iskola részére biztosítani. Ugyanakkor a már eddig is gondozott kilenc plébánián túl újabb öt plébánia ellátását kellett elvállalni. II. József az apátság belső életébe is beleszólt: a nyilvános zsolozsmázást eltiltotta, a rendtagok számát huszonkettőre korlátozta, a Ciszterci Rend kiváltságos helyzetét, sőt még a nevét is eltörölte, és a zirci rendházat mint egy papi testvérületet hagyta működni a veszprémi püspök joghatósága alatt.

Mindezeknek a nehézségeknek ellenére Zirc gazdaságilag és rendtagok számában egyaránt tovább gyarapodott. 1775-ben Zircen 22 fogadalmas szerzetes él, 1798-ban – a korlátozó rendelet ellenére – már 28. Az apátságtól függő telepések (nagyraoszt sziléziai németek) száma ugyanakkor már 6000 körül van. Közben a kolostoron belül a nemzetiségi probléma kiélesedik: az adott körülmények között a magyar rendtagok már nem látják értelmét a Heinrichautól való függésnek.

Az elszakadás kérdése már 1792-ben felvetődött, de a végső lépés irányában Zsolnai Dávid felszentelt püspök és veszprémi általános helynök 1803-as zirci vizitációja jelentette a fordulópontot. A vizitátor püspök az elszakadás pártjának vezetőjét, Dréta Antalt tette meg zirci perjellé,

aki ettől fogva arra törekedett, hogy független zirci apáttá legyen, és ebben a magyar helytartótanács teljes támogatását élvezte. A kérdés végül akkor oldódott meg, amikor a porosz kormány Heinrichaut – a legtöbb más monostorral egyetemben – 1810-ben feloszlatta. Az utolsó apát, Gloger Konstantin csak azt kérelmezte, hogy hontalan rendtársaival együtt Zircre költözhesse, de a hatóságok ezt a kérését elutasították.

Miközben Heinrichau visszaállította Zircet, a morvaországi Wellehrad apátság két másik magyar ciszterci kolostor újjáalapítását határozta el. 1702-ben Pásztót, 1712-ben pedig Pilist állítják vissza, Nezorin Flórián wellehradi apát felveszi a két magyar apátság címét és kötelezi magát, hogy mindkettőt újra felépíti és benépesíti. Ezekből a tervek közül nem sok valósulhatott meg, miután II. József mind Wellehradot, mind a két magyar apátságot eltörölte. I. Ferenc alatt azonban 1802-ben Pilis és Pásztó felújult Schumann Teofil vezetése alatt: a két szerzetesház egyesült az egri rendházban, ahol már 1776-ban átvették a feloszlított jezsuiták gimnáziumát. Amikor 1812-ben Teofil apát meghalt, az egri ciszterciek Dréta Antalt választották Pilis–Pásztó apátjává. Ekkor Dréta már zirci kormányzó perjel volt, végül a király 1812 szeptemberében kinevezte zirci apáttá. Így történt meg a három magyar apátság egyesítése. Zirc önállósága 1814-ben vált jogilag is teljessé, amikor Gloger Konstantin személyében az utolsó heinrichaui apát elhunyt.

Dréta Antalt a felsőbb egyházi és világi hatóságokkal szemben mindvégig nagy udvariasság és tapintat jellemezte. Az egri gimnázium mellett 1813-ban a pécsi és székesfehérvári gimnázium fenntartását is elvállalta. Szerzeteseivel azonban sosem volt jó viszonyban. Amikor 1823 decemberében meghalt, az apátság nehéz helyzetben maradt utódjára, Villax Ferdinándra. Ő már elődje életében az ellenpárt vezéréként szerepelt, s egyébként az utolsó volt azok között, akik fogadalmukat még Heinrichauban tették le.

Az állandóan növekvő létszám miatt az apátság kibővítése még a heinrichaui korszakban elkezdődött, amit Villax 1842 után nagyobb arányban folytatott. 1844-ben új szárny építését kezdte apáti lakosztállyal. A híres könyvtár nagyterme és a mögötte emelkedő ún. „vörös torony” 1847-

ben készült el. A templomtornyok eredeti sisakjának kicserélése és a klasszikus főhomlokzat 1854-ben fejeződött be. A monostor déli és keleti szárnyára húzott új emeletek már Rezutsek Antal (1858–1879) apátsága idején készültek.

1878-ig Zirc három gimnáziumot tartott fenn. Minthogy mind a három eredetileg jezsuita alapítású volt, a ciszterciek mindenütt kész épületekbe vonultak be. A fenti évben azonban Ferenc József a Heiligenkreuztól függő remek barokk kolostort, Szent Gotthárdot Zircnek ajánlotta fel avval a feltétellel, hogy a Rend a sok nehézséggel és hiánnyal küzdő bajai gimnáziumot gondjaiba veszi. Ez 1879-ben meg is történt. 1889-ben Zirc Budapesten tanárképző intézetet nyitott saját fiataljainak további nevelésére. Ez a lépés Supka Jeromos apátsága alatt (1879–1891) nagy fokban előmozdította a ciszterci tanárok szakszerű kiképzését. Ettől kezdve minden tanárjelölt rendtag a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomát.

A tanári munka további kiterjesztését jelentette a budapesti Szent Imre gimnázium alapítása 1912-ben, Békefi Remig apátsága alatt (1911–1924). Szerény kezdetek után az intézmény 1929-ben pompás új épületbe költözött, amely 1941-re már 900 diák tanuló otthona lett 34 tanár felügyelete alatt. Ugyanebben az évben a magyar ciszterci diákok száma elérte a 2500-at, s a tanítással foglalkozó rendtagok száma 100 fölé emelkedett.

Bár Zirc újraélesztésében elsősorban Heinrichau szerzett nagy érdemeket, igazi nagyságát és sikerét önállóságának 130 éve alatt érte el. A mustármagból hatalmas fa lett: 1942-ben, amikor a ciszterciek magyarországi megtelepedésük 800 éves évfordulóját ünnepelték, Zirc tagjainak összlétszáma – a noviciusokat és növendékeket beleszámítva – 210 volt. Ezekből 158 volt felszentelt pap, a teljes létszám csaknem egynegyede – 51 fő – még nem érte el a 24 évet. 131 rendtag rendelkezett középiskolai tanári oklevéllel, 66-nak doktori diplomája volt. A tanításon kívül 23 pap működött Zirc plébániáján.

Zirc ősi birtokai, amelyek legtöbbje a XVIII. században lakatlan pusztaságként került vissza a Rend kezére, szakszerű művelés alatt odáig fejlődtek, hogy képesek voltak biztosítani mindezeknek az intézményeknek eltartását. A gimnáziumok tandíja csupán névleges összeg volt, indokolt

esetben el is engedték. A Rend mégis képes volt a XX. század folyamán minden iskoláját átépíteni, vagy új épületekbe költöztetni. Mint plébániáinak „kegyura“, az apátság látta el plébániáinak anyagi fenntartását is.

* * *

Zirc történetének 800 éve tulajdonképpen három korzakra oszlik. Az első, az alapítástól a XVI. század elejéig, részleteiben alig ismert, a gyéren fennmaradt adatok inkább csak kríziseit és árnyoldalát mutatják. Ebben az időszakban Zirc egyike a számos francia alapítású ciszterci kolostornak, amelyek hazánkba egy új szerzetesi eszmét akartak átplántálni. Eszmei sikerében az eredmény aligha mérhető fel. Gyakorlatilag azonban egy vadon közepébe az istenkeresés munkás és imádságos eszményét hozta, és evvel az eszménnyel együtt civilizációt és kultúrát. A középkor leáldozása és a török hódoltság szinte egyidőben küldte a „történelem süllyesztőjébe“ a magyar ciszterciak középkori életét.

A második szakasz a török utáni újjáéledés hosszas küzdelmében telt el. Míg az első alapítás francia hatás alatt történt, az újjáalapítás a szomszédos országok németajkú ciszterci kolostoraiból ment végbe. Mind az újjáéledés szellemét, mind az új építkezést a megújuló katolikus visszahatás barokk stílusa jellemezte. Egészen a XVIII. század végéig Zircen a nyelv és a szellem túlnyomó többségben idegen. Csak a XIX. századra érnek meg egy teljesen magyar zirci szerzetesség feltételei.

A harmadik szakaszt gyors kibontakozás és növekedés jellemzi. Ez a növekedés szoros kapcsolatban állott a XIX. században átvett tanári eszménnyel, amit a tudományok és a diákok nevelésének szeretete egyaránt áthatott. Ugyanakkor lassú, de egyre fokozottabb ütemben tudatosult a Rendben a papi és monasztikus eszmények fontossága, amelyek főképp Zirc történetének utolsó évtizedeiben új dinamizmussal és a lelkeség új kikezdéseivel ragadták magukkal a rendi fiatalságot. Hol a szolgálat, hol az újrakezdés, hol a nehézségek leküzdése jellemezte leginkább ezt a 800 éves történetet, de a Gondviselés jelenléte sosem hiányzott belőle.

Lékal Lajos

IRODALOM

- Alpár Lucián: A zirci apátság függetlenítésének története. Budapest, 1942.
- Békefi Remig: Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai Ciszterci Rend. Budapest, 1896. Lásd ennek történeti részét Czilek Balázs német fordításában, Cisterzienser-Chronik, 12-13 (1900—1901), 9 folytatólagos közleményben.
- Grüger, Heinrich: Heinrichau. Wien, 1978.
- „Die Union der Zisterzienserklöster Heinrichau und Zirc, 1699—1814“, Zeitschrift für Ostforschung, 26(1977), 20-75.
- „Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc“,
- Horváth Konstantin: Zirc története. Veszprém, 1930.
- Schematismus Congregationis de Zirc, 1942—43. Budapest, 1942.
- Hümpfner Tibor: „A zirci apátsági templom ásatása, 1912—13“, Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 2(1964), 119-140.
- Kalász Elek: Vázlatok a magyar földön 800 éves Ciszterci Rend múltjából. Baja, 1942.
- Kickh, Ivo: „Abt Seyfried von Rein als Visitor und Reformator der ungarischen Cistercienserklöster“, Cisterzienser-Chronik, 7(1895), 9-15.
- Kiss Albin: A Ciszterci Rend története. II. Kézirat gyanánt.
- Lékal Lajos: „Medieval Cistercians and their Social Environment. The Case of Hungary“, Analecta Cisterciensia, 32(1976), 251-280.

Jegyzet: Lékal Lajos e cikk megírása után súlyos szélütés következtében munkaképtelenné vált. A szöveget Farkasfalvy Dénes rendezte sajtó alá.

SZENT BERNÁT BESZÉDE A PÁRIZSI FIATALOKNAK A MEGTÉRÉSRŐL

I. BEVEZETÉS

1) A mű eredete

Valamikor az 1139-es évben szent Bernát, a clairvaux-i ciszterci kolostor apátja, beszédet tartott a párizsi „klerikusoknak”: a Párizsban tanuló egyetemi ifjúságnak. A beszéd témája a „megtérés”, latinul *conversio*, volt. Ez a szó a kor latin szóhasználatában nemcsak bűnbánatot vagy megtérést, hanem a szerzetesi hivatás vállalását, a „kolostorba vonulást” jelentette. A beszéd tehát toborzó beszédnek számított: Bernát a clairvaux-i szerzetesélet eszményét fejtette ki az egyetemistáknak, hogy közülük kolostora számára hivatásokat toborozzon. Egykorú források szerint valóban nem egy párizsi diák követte Bernátot kolostorába. Szent Bernát egyik későbbi titkára, majd később életrajzírója, auxerre-i Gaufridus, maga is beszámol erről a beszédéről, mert, mint tanúsítja, ő is a beszéd hatására szánta el magát a szerzeteséletre.

Az a mű azonban, amely szent Bernát írásai között mint *Sermo de conversione ad clericos* (Megtérésről szóló beszéd diákokhoz) szerepel, semmiképp sem lehet azonos egy élőszóban előadott beszéd eredeti szövegével. Minden bizonnyal erősen bővített és átdolgozott kiadása az eredeti beszédnek, hiszen szerkesztése és stílusa egyaránt irodalmi műre vall. A biblikus idézeteket gondos válogatás és a Vulgáta szövegével való egyeztetés jellemzi, azonkívül számos klasszikus idézettel találkozunk a szövegben, és a bonyolult mondatszerkesztés is minden bizonnyal olvasóknak, nem hallgatóságnak szánt szövegről tanúskodik. Érdemes azonban megjegyeznünk, hogy fennmaradt szent Bernátnak egy beszéde — a közelmúltban végre nyomtatásban is megjelent —, amely ugyanennek a beszédnek egy rövidebb és egyszerűbb változatát közli. Egyes kutatók szerint ez az eredeti szöveg, talán egy hallgató által lejegyzett formában. Rövidebb és egyszerűbb volta mindenestre segítségünkre volt a hosszabb, irodalmi mű fordításában és magyarázatában.

2) A mű helye szent Bernát írásai között

A megtérésről szóló beszéd egyike azoknak a nagyobb lélegzetű irodalmi alkotásoknak, amelyekben Bernát a lelki életről szóló tanítását rendszerezve adja elő. Három más ilyen műről tudunk. Az első, *Az alázat és gőg lépcsőfokairól*, Szent Benedek regulájának 7. fejezetére alapozva vázolja fel a lelki élet fejlődési szakaszait. Ezt követte, valószínűleg röviddel a megtérésről szóló beszéd előtt, *Az istenszeretetről* c. traktátus, amely a szeretet motívumait és okait tárgyalja. E két előző műben Bernát a szerzeteséletet „belülről”, a kolostorban élők szemszögéből vizsgálja. A megtérésről írt beszéde viszont a szerzeteséletre való elhatározás létrejöttét boncolgatja részletesen, a kolostoron belüli lelki haladás távlatait csak vázlatos módon írja le.

Alapeszméjét tekintve Bernát mindhárom műve megegyezik. (Negyedik és utolsó hasonló műve *Az elmélkedésről* (De consideratione), amelyet rendtársának és korábbi tanítványának, III. Jenő pápának ajánlott, alapelgondolásaiban ugyancsak alig különbözik a többitől.) Mindenütt ugyanazt a – jobb szó híján – „spiritualista” emberfogalmat feltételezi. Az emberi személy elsősorban lélek, tehát értelem és szabadság, amely azonban a bűn következtében az anyagi testen nem uralkodik, hanem annak rabszolgája. A lelki élet visszatérést jelent az ember igazi, Isten adta természetéhez. Ez a természet méltóságot is jelent: Isten hasonmásai vagyunk, ezt a hasonlóságot állítjuk helyre, amikor igazi, lelki önmagunkhoz visszatérünk. Ez a téma a megtéréssel kapcsolatban domborodik ki legvilágosabban, hiszen itt a szerzetesélet megindokolásáról és jogosultságáról, sőt szükséges voltáról van szó. Mai ember számára ez a kérdés egyszerre vonzónak és zavart keltőnek tűnhet. A régi szerzők megfogalmazásában a földi élet, a test, az ember természetes ösztönélete, az érzékek, sőt a szellem kielégülései is rendszerint csak negatív ítélet alá esnek. A másik oldalon úgy tűnik, hogy az ember ösztönös önkeresésének, bűnre való hajlamának, a földi életben való kielégületlenségének ez a hagyományos témák szerint történő leírása rendkívül közel esik mindahhoz, amit a legmodernebb reflexió is újra felfedez. A kommentárban igyekezzünk jelölni mind a két szempontot: Bernát lelki világa számunkra főképp a Zsinat után idegenszerű, ugyanakkor hihetetlenül hasonlít mind módszerében, mind

érzékenységében a modern egzisztencialisták gondolkozásához.

Természetesen Bernát emberképe addig nem teljes, amíg a Krisztus-képpel nem párosul. A megtestesülés és megváltás az ember egzisztenciális nyomorúságát ellenkező előjellel látja el: amikor Isten a betlehemi jászol és a keresztalál nyomorában életünkkel és halálunkkal azonosul, új méltóságot ad minden emberi tapasztalásnak. Krisztust elfogadva a lélek reményt, vigaszt és új indulást talál. Ami tehát az egyik oldalon szélsőséges negativizmusnak tűnhet, most, a megváltás távlatában öröme, embervoltunk szeretetére és hálaadásra serkent. Ezt így átgondolva, arra kell következtetnünk: ez a régi stílusú „negativizmus“ vagy borúlátás nem jelenti az ember természetes értékeinek elvetését, inkább csak egy olyan humanizmusra ad alapot, amely szerint minden emberi érték lelki megújulást, átalakulást, hitben való újrafogalmazást követel, mert különben a bűn uralma alatt maradvá elpusztul, és minket is pusztulásba visz. A Zsinat utáni keresztény számára egy ilyen „spiritualista“ szerző, mint szent Bernát, fontos üzenettel jön: vizsgáljuk meg az emberi értékekhez való viszonyunkat. Ha nem a Krisztusban megújult embert eszményítjük, sem a szeretet uralmát, sem az ember igazi megváltását nem tudjuk megvalósítani.

3) A beszéd felépítése

A beszéd szerkezete kettős fonalat követ. Az egyik a lélek belső fejlődéseinek egymás utáni mozzanatait rögzíti, a másik a hegyi beszéd nyolc boldogságának mondásaihoz igazodik. Az elsőt pszichológainak, a másodikat egzisztenciálisnak nevezhetjük. Ez a szerkesztés rendkívül jellemzi a 12. századot. A kor kétségkívül megújult érdeklődéssel kutatta a spekulatív lélektan problémáit, amint ezt a *De anima* c. művek nagy száma tanúsítja. Ugyanakkor teológiai módszere alapvetően biblikus: az ember belső életét a sugalmazott szó tükrében vizsgálja.

Bernát beszéde e két szempontot rendkívül ügyesen elégíti ki. A mű az ember magára ébredésével kezdődik. Az isteni kegyelem hatása alatt a bűnös ember magába fordul, és önnön arcába néz. Ez az intuitív önismeret jelenti a megtérés kezdetét. Az ember önmagára dőbbenése még nem megtérés, de az első nagy lépés az igazság felé. A

lélek már többé nem áztatja magát, ismerni akarja igazi mivoltát. De ez az első ismeret csupa keserűség. Bár először úgy tűnik, hogy az ember képes önmagát megreformálni, az első erőfeszítések csakhamar érzéki mivoltának lázadását okozzák. Így tehát az önismeret a lélek belsejében meghasonlást eredményez. Bernát ezt a témát mesteri módon dolgozza ki az értelem és akarat szatirikus párbeszédében.

Mikor így a lélek kénytelen belátni, hogy bűnös voltát megváltoztatni nem képes, újabb isteni szózatot hall: „Boldogok a lelki szegények . . .“ Az első boldogság ilyen alkalmazása nem felel meg a mai egzegéta követelményeinek, mégis „telitalálat“: az Isten boldognak mondja azt, aki magát teljesen elvetésre méltónak, nyomorúságosnak találja. Végső fokon Bernát egzegézise nem téves: az Isten országa a bénáké, sántáké, betegeké – nem fizikai értelemben, hanem azoké, akik a bűn okozta emberi nyomort felismerik és elismerik, és ahelyett, hogy valami emberi etikával akarnák magukat igazolni és „megváltani“, az Isten irgalma elé tárják szegénységüket. Könnyű látni, hogy itt Bernát az evangéliumi tanítások leglényegét érinti: az evangéliumi nagy paradoxonok a kilencvenkilenc igazról, az elveszett bárányról és drachmáról, vagy a tékozló fiúról és bátyjáról ugyanezt a tanítást közlik. Amikor az első boldogságot elfogadja, a lélek végérvényesen rálép a megtérés útjára, hiszen most már az Istentől várja élete átalakulását. A második boldogság a magunk megreformálásában a fokozatosság módszerét tanítja: „Boldogok a szelfedek . . .“ Bernát ezt mint parancsot értelmezi: légy szelfed és mérsékelt, ne erőszakkal, hanem rábeszéléssel próbáld akaratodat a jó felé hajtítani. Most az értelem monológja következik: érvek hosszú sorozatában adia elő mindazt, amit a bűnös élet ellen és az erényes élet mellett fel tud hozni. Az anyag legnagyobb része hagyományos, a mai ember számára kissé elavultnak tűnhet. Két szempontból mégis nagyon figyelemre méltó. Egyrészt a belső tapasztalat egymásutánját rögzíti rendkívüli pszichológiával: az élvezetsomj, a mohó kielégülés és az azt követő kiábrándult depresszió leírása mai szerzőnek is becsületére válnék. (Az, hogy ilyesmiről ma ritkán írunk, nem jelenti szűkséggéppen modern lelkeségünk magasabbrendűségét.) Másrészt az idő és örökkévalóság viszonyát illetően szent Bernát itt mély igazságokat mond: a múltó tettek értéke és

hatása nem múlik el. A jó és rossz, amit e földön elkövetünk, lelkünk mélyére is lehull, mint a mag, amelyből dicsőség vagy kárhozat gyümölcse terem.

De mi lesz, ha az akaratot az érvek nem győzik meg? Sőt esetleg csak annál inkább kívánja vissza bűnös életét. Itt Bernát megjegyzi: gyakran tapasztaljuk, hogy a megtérés első lépése után különös erősséggel érezzük a kísértést, amely az elhagyott bűnös életmódra csábít vissza. E kétségbeejtő helyzetben mit tehet a lélek? A harmadik boldogság eligazítja: „Boldogok, akik sírnak . . .” Itt nem valami középkori jámbor „könnyek adományáról” van szó, hanem egy végső „kapitulálásról”: A lélek, amikor már a maga erejéből végképp nem talál megoldást, lássa be, hogy belső felemelkedésére emberileg nincs remény, sírja ki bánatát Isten előtt, adja át neki a kezdeményezést. Ez a sírás végképp kiöli belőle a kevélység és önakarat illúzióit: a sírástól megtisztul, lassan kibontakozik előtte az erényes élet szépsége. Amit az érvek nem tudtak véghez vinni, most a kegyelem valósítja meg: meglátja az Isten szerinti élet boldog paradicsomkertjét, és vágy támad benne arra, hogy ebben részesedjék. Ezt a lépést a negyedik boldogság írja le: „Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságot . . .” Az igazság Bernát szerint „igaz életet” jelent, az erények utáni éhségről és szomjóról van szó, amely most végképp hatalmába veszi a lelket. Ez a negyedik boldogság jelenti a „megérkezést” a hivatás elfogadásához. A szerzetesélet nagyjából nem más, mint ennek a váagnak élethivatás-szerű követése az Isten, a felebarát és önmagunk helyes szeretetében. Az ötödik boldogságot Bernát mint a szeretet iskolájába való bejutást értelmezi: „Boldogok az irgalmasok . . .” — az „irgalom” együttérző részvétet, megváltó szeretetet, a bűnös ember elfogadását jelenti, mind önmagunkban, mind másokban. Míg az erények iskolájában ezt az „irgalmat” megtanuljuk, szívünk megtisztul, és képes lesz megtapasztalni az Istent: „Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent”. A hatodik boldogság tehát az erénygyakorlatokból a kontempláció élményéhez vezet. Ne gondoljunk itt afféle misztikus élményekre a szó modern értelmében. Bernát szerint a hitélet minden foka tele van istenélménnyel. Ahogy a szív tisztul, úgy képes fizezni, egyre jobban és jobban, hogy „édes az Úr” — hogy az élet, amit él, megfelel istenadta természetének és ezért igazi boldogságot ajánl fel már itt a földön.

Úgy tűnik, hogy Bernát eredeti beszéde csak az első hat boldogság fonalát követte részletesen. Az utolsó kettőt („Boldogok a békességesek” és „boldogok, akik üldözést szenvednek . . .”) legfeljebb csak megemlítette. A rövidebb szöveg ugyanis a hatodik boldogság után befejeződik, és a hosszabb, irodalmi szövegben is felfedezhető, hogy egy gondolatsor végére jutottunk. Kérdéses, hogy a mű egységének mennyit ártott az utolsó fejezetek (19.–23. fej.) kidolgozása. Mindenesetre a 12. század papi és szerzetesi körei számára ezek a fejezetek „szenzációként” hatottak. A „békességesek” szót Bernát „békességszerzők”-nek magyarázza, és a papokra alkalmazza. Így tehát alkalma nyílik arra, hogy kora Egyházának papi életstílusát, karrierizmusát, visszaéléseit és bűneit súlyos kritika alá vesse. Az utolsó fejezet evvel szemben a jó pásztor eszményét dolgozza ki: aki a nyájért üldözést és szenvedést vállal, az a pap és főpap valósítja meg a krisztusi ideált. Itt már Bernát nem a szerzetesi konverzióról beszél, hanem arról, hogy a papi életstílusra az általa eszményített szerzetesélet sokkal jobban előkészít, mint a párizsi egyetem világi, tudományokban gazdag, de erkölcsökben gyatra környezete. Művének utolsó fejezetei polemikusak. Ma elsősorban történelmi távlatban olvassuk őket, mégis nem egy részletükben megdöbbentő újság erejével hatnak.

II. SZÖVEG ÉS KOMMENTÁR

1. Isten szava megtérésre szólít

Egy jó szónok mindig a hallgatóság adott lelkiállapotának figyelembe vételével kezdi a beszédet. Bernát kiindulópontja: a hallgatóság lelke mélyén szunnyadó Istenkeresés vágya: ez a vágy hozta össze a diáksereget, az isteni szó ihletésére várnak.

Így alkalma nyílik arra, hogy a prédikálás teológiájáról beszéljen. Túl a szó igazságközlő és érzelmeket keltő erején, a szó, mint Isten szava, hathatós, akár a teremtő Isten szava a világ kezdetén. Ter 1,3 és Zsid 4,12 idézése fontos: az Isteni szó megvalósítja azt, amit mond. Amiről tehát Bernát beszél, nem egyszerűen a szentírás szava, hanem az Isten hathatós működése a lélek mélyén: amikor Isten megtérésre hív, egyben megvilágosít, vonz és lelkesít. Ezért a hallgatóságot arra buzdítja, hogy ne csak a hallható emberi hangra, hanem a lélek mélyén beszélő, sugalmazó Isteni szóra figyeljenek.

A fejezet fő mondanivalóját Zsol 89,3 jelenti, ami a Vulgáta szövege szerint megtérésre szóló hívásként értelmezhető: „Dixisti, convertimini,

filli hominum.” (Mai értelmezésünk szerint az emberi élet rövid és törekeny voltára vonatkozik a zsoltárvers: „Azt mondtad: ‚Térjetek vissza, emberek’” — tl. vissza a semmibe, amelyből létrejöttetek.) A megtérés folyamatának első mozzanata ez: a lélek önmaga felé fordul (convertimini), amikor Isten szavát először meghallja. Ezt az első lépést a kegyelem ereje viszi végbe. Bernát erőteljesen állítja a kegyelem kezdeményező erejének szuverén voltát.

Úgy gondolom, azért jöttetek össze, hogy az Úr szavát hallgassátok. Más okot erre a lelkes összejövetelre aligha találok. Tetszik nekem ez a vágy: e dicséretes törekvésnek veletek együtt örülök. „Boldog, aki az Isten szavát hallgatja” — de csak ha „meg is tartja”¹. „Boldog, aki parancsaira emlékezik”², — de csak ha azért, hogy megtegye őket. Nála vannak az örök élet ígái³, és jön az óra — bár csak most lenne! —, amikor a halottak meghallják szavát, s akik hallják, életre kelnek. Mert „élet van az ő akarátában”⁴. És ha tudni akarjátok: az ő akarata a mi megtérésünk. Halljátok őt magát: „Vajon a bűnös halálát akarom, mondja az Úr, s nem inkább azt, hogy megtérjen és éljen?”⁵ E szavakból világosan látjuk, hogy igazi élet számunkra csak a megtérésben található. Más bejárat nem nyílik oda, mert szintén az Úr mondja: „Hacsak meg nem tértek és olyanná nem lesztek, mint a gyermekek, nem léphettek be a mennyek országába”⁶. Érthető, hogy csak gyermekek léphetnek be: gyermektől jön ez az intelleum, attól, akit ezért küldtek és szültek nekünk⁷.

Keresem tehát a szót, ami a halottaknak szól, s amitől, ha meghallják, életre kelnek.⁸ (Mert talán a halottaknak is hirdetni kell az evangéliumot.) És közben felötlök egy mondat, rövid, de tele tartalommal⁹; maga az Úr ajka mondta a próféta tanúsága szerint: „Így szóltál — kétségtelenül Urához, Istenéhez beszél —: térjetek meg, emberfiak”¹⁰. Természetes, hogy „emberfiaktól” követel megtérést, hisz arra csak a bűnösöknek van szükségük. Az égi szellemektől dicséretet kíván, mert az „a jámborokhoz illik”¹¹, ahogyan ugyanaz a próféta mondja: „Dicsérd Istenedet, Sion”¹². De véleményem szerint az „Így szóltál” kifejezést sem szabad magyarázat nélkül hagynunk; ne értelmezzük egyszerű módon. Ugyan ki merné emberi szavakhoz hason-

¹Lk 11,28 ²Zsolt 102,8 ³Jn 6,69; 5,25 ⁴Zsolt 29,6 ⁵Ez 18,23 ⁶Mt 18,3 ⁷vö. Iz 9,6 ⁸1Pét 4,6 ⁹Iz 1,20; 40,5 stb.: a „rövid mondat” (verbum breve) szent Bernát írásában a mély tartalommal teli Isteni (rendszerint szentírási) mondatot jelzi ¹⁰Zsolt 89,3 ¹¹Zsolt 32,1 ¹²Zsolt 147,12

lítani azt, ami Isten szavaként szól: „Élő és hathatós az Isten szava”¹³, „az Ő hangja fenség és ragyogás”¹⁴, „szólt s a dolgok létrejöttek”¹⁵, „azt mondta: legyen világosság, és világosság lett”¹⁶. — Azt mondta: „Térjete meg”, és az emberek fiai megtértek. Így van: a lelkek megtérése nem emberi, hanem isteni szó műve.

Simont, János fiát, az Úr maga hívta meg és tette emberek halászává. Mégis hiába fáradozott egész éjjel, semmit sem fogott. De amikor a hálót végül az Úr szavának erejében vetette ki, bőséges sokaságot sikerült összefognia¹⁷. Bárcsak mi is e szó erejében vetnénk ki ma a szó hálóját, és megtapasztalnánk azt, amiről az Írás beszél: „Lám Ő szavához az erő szavát társítja”¹⁸. Ha hazugságot szólunk, az a magunkéból van. De még talán akkor is a magunkénak kell tartani a szót és nem az Úr szavának, ha a magunk javát keressük, és nem Jézus Krisztusét¹⁹. Továbbá még ha Isten igazságát és Isten dicsőségét keressük is, sikert egyedül csak tőle kell, hogy reméljünk: hogy ő az erő szavát szavához kapcsolja. Ezért kérünk titeket, hogy szívetek füle figyeljen a belső hangra. Inkább próbáljatok figyelni az Istenre, mint kívül az emberre. Mert az ő hangja csupa fenség és erő: a pusztákat megrázza²⁰, a titkokat kitérja, és a tespedésből felrázza a lelkeket.

2. Az Úr szava a lelket önmagával szembesíti

Az isteni szó nemcsak a befelé fordulást okozza, de egyben világosságával feltárja a lelkiismeret rejtekét: a lelket „a belé sugallott gondolatok, mint fegyveres hatósági szervek önnön ítélőszéke elé toloncolják.” Így kezdődik a megtérés folyamatának első kínos, szenvedésekkel teli szakasza, amit az embernek el kell viselnie. Az isteni kegyelem az igazság tényét mintegy kényszerítő erővel állítja lelki szemünk elé.

Jellegzetes ebben a fejezetben a lélek „érezékszerveinek” — a látásnak és a hallásnak — összekapcsolása avval a ténnyel, hogy Krisztust az írások egyszerre „Fénynek” (Zsid 1,3) és „Igének” (Jn 1,1), tehát a látás és a hallás tárgyának nevezik. A kora középkorl egzegézis szeret a különböző szentírási helyek képeiből rendszert építeni: itt már a későbbi skolasztika rendszerkeresése fejeződik ki. A rendszer építő elemei azonban nem elvont fogalmak, hanem konkrét képek.

Nem kerül erőfeszítésbe, hogy a hangot meghalljuk. Inkább az kíván erőfeszítést, hogy fülünket befogva meg ne halljuk, mert ez a szó magától ott terem, beférkőzik, és egyre csak kopogtat minden egyes ember ajtaján. Ahogy

¹³Zsid 4,12 ¹⁴Zsolt 28,4 ¹⁵Zsolt 148,5 ¹⁶Ter 1,3 ¹⁷Jn 21,15kk; Mt 4,19; Lk 5,5-6 ¹⁸Zsolt 67,34 ¹⁹Fil 2,21 ²⁰Zsolt 28,4

mondta: „Negyven évig közelében voltam e nemzedéknek, és szoltam: ezek szívükben mindig tévelyegnek”^{21a}. Még egyre itt van közelünkben, még egyre szól, de talán nincs, aki hallja. Még egyre mondja: „szívükben tévelyegnek”. Még egyre kiáltozik a Bölcsesség a tereken^{21b}: „Törvényszegők, térjetelek szívetekbe!”²² Ez ugyanis az Úr beszédének kezdete: aki szívébe visszatért, ahhoz, úgy látszik, ez az ige már eljutott, nemcsak úgy, hogy hívni kezdte, de visszavezette önmagához, és tulajdon színe elé állította őt. Mert ez nemcsak az erő szava, hanem egyben fény-sugár: egyszerre megjeleníti az emberek bűneit, és megvilágosítja sötétségük rejtekét²³. Nincs különbség a belső szó és a fény között, mert Isten Fia is az Atya Igéje és dicsőségének ragyogása egyben²⁴; sőt a lélek lényege is, amely a maga módján szintén szellemi természetű és oszthatatlan, nem oszlik részekre az érzékszervek szerint, hanem a maga egészében (amennyiben egésznek mondható) egyszerre lát és hall. A fény-sugár vagy a szó hatására mi más is történik vele, mint hogy önmaga ismeretére jut? Feltárul a lelkiismeret könyve, életünk nyomorúságos esemény-sora lepereg, ismét lezajlik a szomorú történet: az értelem megvilágosul, és az emlékezet mintegy kigöngyöldve szeme elé tárul. Mindkettő (az értelem és az emlékezet) persze nem a lélek szerve, hanem a lélek maga, úgyhogy egy és ugyanaz a látó és a látott. Most önmaga színe elé állítják: a belé sugallott gondolatok mint fegyveres hatósági szervek önnön ítélőszéke elé toloncolják. Ki képes ezt az ítéletet győtrelem nélkül elviselni? Ha az Úr prófétája azt mondja: „magam előtt a lelkem megzavarodott”²⁵, te csodálkozol, hogy nem tudsz szorongás, zavar és szegény nélkül a saját színed elé állni?

3. A lélek saját bűnösségével szembesül

A megtérés kezdetén az ember meglátja önmagát. Az élmény hatalma egyénenként különbözik. Maria Antonelli, szent Bernát művelnek egyik olasz kutatója a lelkiélet kezdetének ilyen megragadását „autobiografizmusnak” nevezi: az egyén a saját életére reflektálva ragadja meg a lelki valóságok létét és erejét. Antonelli szerint Bernátnak az a módszere, hogy olvasóit saját belső élményeikre figyeltetli, nagyon hasonlít a 20. századi egzisztencialista filozófusok gondolkodásához, akiknél a bölcsélet és az önéletrajz nem egyszer szétválaszthatatlanul egységbe forr.

21aZsolt 94,10 21bPéld 1,21 22Iz 46,8 231Kor 4,5 24Zsid 1,3 25Zsolt 41,7

Bernát lelkiségének negativizmusa itt jelentkezik a műben először. Az önmagára reflektáló lélek csupa szennyet talál magában, önmagát fenntartás nélkül elvetendőnek látja. Mai pszichológusaink ezzel szemben önmagunk elfogadását, becslését, énünk tiszteletét hangsúlyozzák. Mint látni fogjuk, saját magunk elfogadása Bernát számára is igen fontos cél. Ő azonban ebből nem tud kiindulni: az ember önmagát először mint megváltatlan teremtményt kénytelen megtapasztalni. És ha az igazság kérhetetlen szigora szerint jár el, meg kell undorodnia magától. A krízist nem lehet elkerülni.

Ne tőlem akard hallani, hogy az értelem az emlékezetben mit észlel, mi kivetni valót lel, mit ítél el, mit helyesel. Hallásod befelé forduljon, magadra nézzen szíved szeme, a tapasztalat oktasson ki, mitévő légy. Mert „senki nem tudja, mi van az emberben, csak az ember lelke, mely benne lakik“²⁶. Ha gőg, ha irigység, ha fősvénység, ha nagyravágás, vagy más hasonló betegség rejtőzködik, aligha menekül el e vizsgálat elől. Ha paráznaság, harácsolás, kegyetlenség, csalás vagy bármi más bűnös tett felelőssége terheli, ezt a belső bírót nem tudja elkerülni senki vétkes, és nem lesz képes előtte színlelni. A bűnös élvezet izgalma hamar tovaszállt, a tiltott gyönyörnek rövid úton vége lett: de az emlékezetbe keserű jeleket vésett, mocskos nyomokat hagyott maga után. Ide mint valami emésztőgödörbe összehalmozódott minden ocsmányság, minden piszok beömlött. Hatalmas kötet: bele van írva minden, mégpedig az igazság tollával. A gyomor most már keserű íztől szenved, pedig átmenetileg úgy látszott, hogy a hitvány íny az édesség felelőtlen örömét élvezi. „A gyomromat fájlalom“, én nyomorult, „a gyomromat fájlalom!“²⁷ Már hogyan is ne fájna az emlékezet gyomra, hiszen annyi romlottság ömlött beléje!

Van-e közöttünk olyan, testvéreim, aki ha külső öltözékét mindenünnen befröcskölve, bemocskolva látná, heves undorral rögtön le nem vetné, és felháborodva el nem hajítaná magától? Hát aki nem a ruháját, hanem a ruha alatt saját magát találja ilyennek, nem fog-e még inkább megrendülni és meqütöközni, hiszen annyival közelebb áll hozzá, amitől undorodik? Mert az ember a ruháját levetheti, de a szennyes lélek önmagát levetni nem képes. Elvégre van-e közöttünk olyan, akinek türelme és erénve akkora, hogy – mint Máriáról, Mózes nővéréről olvassuk²⁸ –, látva a testét borító leprát, nem veszi el lelki egyensúlyát, ha-

²⁶1Kor 2,11 ²⁷Jer 4,19 ²⁸Szám 12,10

nem képes a Teremtőnek hálát mondani? Pedig a test nem más, mint romlandó köntös, amely öltözetként takar. S a testi leprában mi mást láthatnak a választottak, mint az Atya fenyítő pálcáját, szívet tisztító eszközét? Ott, ott van a kízó gyötrelem, ott van igazán jogos ok a szenvedésre, amikor az ember a szájalmas gyönyörök álmából felocsúdván, felfedezi lelki lepráját, amit magának oly nagy igyekezettel és fáradsággal szerzett. Mert bár igaz, hogy „a testét senki sem képes gyűlölni”²⁹, a lélek még kevésbé tudja gyűlölni önmagát.

4. Az önmagával meghasonlott lélek

A bűnös embert Bernát az önmagában kárt tevő örülthöz hasonlítja. A hasonlatot nem szabad csupán érzelmi és pszichológiai szempontból megítélni. Bernát szerint a bűn az ember lelki valóságában tesz kárt: aki vétkezik, önmagának ellensége. Arra a kérdésre, hogy mindez hogyan lehet, hiszen önmagunkat „tépve és szaggatva” semmi fájdalmat nem tapasztalunk, így felel: mindezt azért nem észleljük, mert a lélek érzéketlenné vált. Ez a rövid szöveg olyan, mint az „érestelenítés” kezdetleges teóriája: a lélek nem érzi saját sebeit, mert nincs önmagában, az érzékeken keresztül a testi világra figyel, és így saját sérüléseiről nem vesz tudomást.

Talán valaki a zoltárverset idézi: „Aki a gonoszságot szereti, gyűlöli saját lelkét”³⁰. Én azt mondom: a saját testét is. Vagy talán nem gyűlöli, amikor fokozatosan a károhozat kínját szerzi meg számára, mert érzéketlenségével és megátalkodott szívével haragot gyűjt magának a Harag Napjára?³¹ Csakhogy ez a gyűlölet, amely testünk és lelkünk ellen irányul, nem abban nyilvánul meg, amit érzünk, hanem amit okozunk. Így gyűlöli saját testét az örült is, amikor önmagában akar kárt tenni, mialatt az értelem szabadsága kábult álomban alszik. Van-e súlyosabb esete az örültségnek, mint a megátalkodott szív és a bűnhöz ragaszkodó csökönyös akarat? Az ilyen ember önmagára támad gyilkos kézzel, csakhogy nem a testét, hanem a lelkét tépi és szaggatja. Ha láttál olyan embert, aki saját kezét marcangolja és vérig kaparja, akkor a bűnökben élő lélek képmását láttad benne. Mert a gyönyört majd gyötrelem váltja fel, az élvezet izgalmát szenvedés követi. Tudja ezt jól ő is: csak áltatja magát, amíg önmagát szaggatja. Így tépjük, így sebezzük önkezünkkel szerencsétlen lelkünket. Legfeljebb a mi helyzetünk annyival súlyosabb, hogy a

²⁹Ef 5,29 ³⁰Zsolt 10,6 ³¹Róm 2,5

szellemi teremtmény magasabbrendű, s ezért jóval nehezebb meggyógyítani.

Nem ellenséges érzület sarkallt minket minderre, hanem a belső érzéketlenség valamilyen bódult állapota. A lélek, amikor magából kifelé fordul, belső sérüléseit nem érzi: maga sincs jelen ott belül. Talán a hasban vagy még lejjebb tartózkodik, hiszen azt mondják: „egyesek lelke a tányérban”³², másoké eldugott zugokban lelhető. „Ahol a kincsed, ott van a szíved is”³³. Nem meglepő, hogy a lélek nem érzi sebéit, mert magáról elfeledkezve és önmagától teljesen eltávolodva „messzi országba vándorolt”³⁴. Eljön azonban az idő, amikor majd visszatér önmagához és rádöbben, hogy egy hitvány zsákmány kedvéért kegyetlen módon a saját belsejéből fordult ki. Nem érezte persze, és úgy tett, mint a pók, amikor egy hitvány légy után kieléghetetlen vágy emészti: hogy megszerezze, a saját teste belsejéből fon neki hálót.

5. A lélek kényszerű magába térése a halál pillanatában

A bűnt Bernát úgy magyarázza, mint a lélek elidegenedését önmagától. Ez a fogalom rendkívül fontos: így tűnik ki, hogy a megtérést saját lelki természetünk java, „egészsége”, önmagunkkal való azonosságunk követeli. Bernát gondolatainak mélyén itt húzódik meg az ő humanizmusának végső gyökere: a bűn nem egyszerűen azért rossz, mert egy felsőbbrendű hatalom akaratába és evvel a világ rendjébe és törvényébe ütközik. A bűn számunkra is rossz, mert lerombolja bennünk azt, aminek természetünk szerint lennünk kellene.

A lélek „megtérése” önmagába való visszatérését jelenti. Ez a visszatérés addig hozhat megváltást, amíg szabadon történik. A halálban ugyanis kényszerűen meg fog történni. Bernát itt a testtől megvált lélek állapotáról fejti ki nézeteit. A lélek önmagától való elidegenedése csak testi életében lehetséges. A halál után a lélek ismét „lelki módon”, azaz a reflexió állapotában létezik. De ha a halálig ilyen elidegenedett módon élt, akkor az önmagára döbbenés a halálban nem a megtérés kezdetét, hanem az önmagával való meghasonlás véget nem érő szenvedését fogja jelenteni. A kényszerű „visszatérés” tehát katasztrófális a bűnös ember számára: ez az örök kárhozat maga.

Érzésünk szerint ez a kis fejezet megdöbbentő elevénységgel festi le azt, amit egy mai teológiai reflexiónak is mondanía kellene a kárhozat mívoltáról és örökké tartó voltának értelméről. E pontban Bernát az „örök halál” hagyományos tanításának megértéséhez nyújt segítséget.

A visszatérésre mindenképp sor kerül, ha előbb nem, a halál után, amikor a test minden kapuja végleg bezárul, – azok a kapuk, amelyeken keresztül ebbe a mulandó világba szokott kijárni, hogy csatangoljon és hiábavaló-

³²Terentius, Eunuchus IV, 816 ³³Mt 6,21 ³⁴Lk 15,13

ságokkal foglalkozzék. Akkor szükségképpen magában marad, mert magából kilépni nem lel kijáratot. Ez a magába térés azonban mindennél végzetesebb, és örökké tartó nyomorúságot jelent: csak bűnhődni lehet, vezekelni nem. Ahol nincs test, nincs mód érvényes cselekvésre. Aki semmi tetre nem képes, már elégtételt sem tud végezni. Mert bűnhődni annyi, mint szenvedni; a vezeklés más: az gyógyírt hoz a szenvedésre. Akinek nincs keze, nem képes szívét az ég felé emelni³⁵ Így tehát mindaz, aki teste pusztulása előtt nem tér magába, kénytelen önmagában maradni mindörökké. És hogy fest ez az „én“, amelyben maradnia kell? Olyan, mint amilyené tette életében, mint amilyenek találta, amikor az életből távozott, – hacsak nem válik silányabbá, mert jobbá már sose válhat. Az ugyan igaz, hogy a testet, amelyet most letesz, egyszer még vissza kell kapnia, de nem arra, hogy vezekeljen, hanem hogy bűnhődjék. A bűn és a test akkor bizonyos szempontból hasonló helyzetbe kerül. A bűnért állandó büntetés jár, de kiengesztelődésre nem kerülhet sor. Ugyanígy a test kínjai sem érnek véget, de közben a kínok sem tudják a testet felemészteni. Joggal tart örökké a megtorlás, ha egyszer a bűn nem törölhető el soha. És a test anyaga sem emészthető fel, nehogy gyötrelme véget érjen. Testvéreim:

„aki ettől fél – vigyázva él,
aki nem törődik vele – észrevétlen hull bele!“

6. A bűntudat mardosása

A megtéréssel járó szenvedés tehát szerencsés: jobb ha most szenvedjük el az önmagunkra döbbenés kínját, mint hogyha erre csak akkor kerül sor, amikor véget nem érő szenvedést okoz. Szerencsére a magunk helyzetét nem látjuk elég világosan, és ezért szenvedésünk sem több, mint amit el tudunk viselni. Érdekes Bernát megjegyzése: a megtérés (a szerzetesélet) elején minden könnyebbnek tűnik; ezt a kegyelemtől kapjuk: Isten nem akarja, hogy minden nehézséget előre látva elcsüggedjünk. Ezért az ember aránylag könnyedén elhatározza, hogy életén változtat: el van tökéelve, hogy a testi embert megfegyvelje, és úgy gondolja, hogy evvel a további bűnök elkerüléséről is gondoskodott. Újabb rövid megjegyzés jelzi Bernát lelkivezetői bölcsességét: a kezdő embert elsősorban a testi vétkek emléke bántja, a lélek bűnelt nem tudván felmérni, csak az érzékek színvonalán próbálja átszervezni az életét. Ez mutatja, hogy szent Bernát felfogása a lelkiéletről messze nem egyoldalú. Tudja jól, hogy a rossz végső fokon a lélekben, azaz az akarat helytelen irányultságában honol. De ezt a kezdő még nem látja, és ezért túl egyszerű módon próbálja megreformálni magát.

³⁵Siral 3,41

De térjünk vissza ahhoz a mondáshoz, amelyből kiindultunk: fontos, hogy szívünkbe mielőbb visszatérjünk, akkor, amikor még nyitva az út³⁶, hogy üdvösségét megmutassa Ő, aki annyi jósággal hívja haza a tévelygő bűnöst. Egyelőre ne bánjuk, hogy éreznünk kell belül a maradosó féreg harapását. A léleknek valamiféle veszedelmes érzékenysége és végzetes puhasága ne indítsa arra, hogy jelen nyomorúságunkat megpróbáljuk elkendőzni. Legjobb akkor éreznünk a férget, amikor még el lehet pusztítani. Hagyjuk, hogy megmarjon és meghaljon, hogy elpusztulva többé ne marjon. Csak rágja a szennyet, hogy rágcsálva feleméssze, és közben maga is felemésződjék³⁷. Ne engedjük, hogy végül is halhatatlan létre növekedjék. Mert az Írás szerint „férgük meg nem hal, és tűzük ki nem alszik”³⁸. Lesz-e akkor majd, aki harapásaival szemben pártunkat fogja? Most azonban különféle vigaszok könnyítik a lelkiismeret vádjainak kínját. Jóságos az Isten, nem hagyja, hogy képességeinket felülmúló kísértést szenvedjünk³⁹, nem hagyja azt sem, hogy ez a féreg túlon túl megkínózzon. Főképp a megtérés kezdetén irgalma olajával bekeni sebeinket, hogy se a betegség mértékét, se a gyógyulás nehézségét ne lássuk világosabban a kelleténél. Ehelyett inkább az a boldogító tudat tölt el, hogy mindez könnyű, később azonban ez az érzés majd eltűnik. Ha már érkeinket rendszeres gyakorlattal megfegyvelmeztük⁴⁰, kemény csatára kapunk parancsot, hogy győzelmet arassunk és megtanuljuk: a Bölcsesség hatalmasabb mindennél⁴¹.

Egyelőre azonban az, aki meghallotta az Úr szavát: „Törvényszegők, térjetelek szívetekbe!”⁴² – miután lelke lakában annyi ocsmányságot talált, mindent egyenként szemügyre vesz, és alaposan megvizsgálva megpróbálja kideríteni: milyen úton folyt be mindez hozzá? A nyílást, illetőleg a nyílásokat nem nehéz megtalálnia, ha jól körülnéz. Kiderül ugyanis, hogy a halál a saját ablakain keresztül talált hozzá bejáratot. Látni kezdi, hogy sok szennyet a szemek kívánsága, sokat a fülek viszketeg mohósága, sokat meg a szaglász, ízlelés és tapintás élvezetvágya engedett be hozzá. Mert a lélek bűneit, amelyekről az imént szó volt, a testi ember még nehezen tudja a maguk valóságában felmérni. Innen van az, hogy súlyosabb vétkei

³⁶Iz 46,8 ³⁷Iz 66,24 ³⁸Zsolt 147,17 ³⁹1Kor 10,13 ⁴⁰Zsid 5,14 ⁴¹Bölcs 10,12
⁴²Iz 46,8

csak kevéssé vagy egyáltalában nem érzi. Nem annyira a kevélység vagy az irigység, hanem inkább a látványos és botrányos vétkek emléke mardossa.

7. Az ember első harca a bűnnel: allegória az értelem és akarat vitájáról

A fejezet elején található idézetet nem tudjuk azonosítani. Ez a „felhőkből hallatszó szózat” szentírási idézetnek tűnik (latinul: „Peccasti. quiesce”), de a Vulgáta egyetlen versében sem lelhető meg. Talán Bernát egyik patrisztikus forrásából származik.

Az akarat és az értelem között keletkező perpatvar elég jól tükrözi Bernát tanát a lélek felépítéséről. Az értelem és akarat mint férj és feleség élnek együtt. Az akarat mint „beteg úrnő” a saját szeszélyeinek szolgálatát követeli az érzékektől és az értelemtől. Amikor az értelem a kegyelem hatása alatt elszánja magát a megtérésre, az akarat fellázad, és minden megtérési szándékot hatástalanít. Közben előadja hármasságát: az érzékiesség, a kíváncsiság és a nagyravágás teszi őt cselekvésre képtelenné. (Ez a hármasság felosztás világosan megfelel a szent János első levelében található három kívánságnak: a test kívánsága, a szemek kívánsága és az élet kevélysége. Vö. 1Jn 2,16.) Mint-hogy betegségében az érzékek ápolására (értsd: az érzékek által való kielégülésre) tart igényt, az értelem által kiadott megtérési parancsokat keresztülhúzza. Az érzékek továbbra is az ő szenvedélyeinek fognak szolgálni.

Az utolsó bekezdés a megtérési kísérlet hajótörését írja le: a lélek nyomora teljes, hiszen önmaga szerencsétlen állapotán immár nem képes segíteni.

Íme, szózat hallatszík újra a felhőkből: „Vétkeztél, csendesedj!” Jelentése így foglalható össze: A szennyes ár már az egész házat megfertőzte elviselhetetlen bűzével. Amíg tovább özönlik be a szenny, hiába erőlködsz, képtelen vagy kiüríteni. Amíg fel nem hagysz a bűnnel, hiába tartasz bűnbánatot. Mert ki látná értelmét az olyan bűjtnak, amit versengésből és vetélkedésből vállal az ember, közben öklével gonoszul verekszik, és csak saját akaratának és gyönyöreinek él? „Nem ilyen bűjt kell nekem, mondja az Úr”⁴³. Csukd be az ablakot, torlaszold el a bejáratot, tömj be minden nyílást gondosan. Így, ha már új piszok nem tud behatolni, kezdheted kitisztítani a régit. S az ember, aki a lelki életben járatlan, azt hiszi, könnyű feladatot kapott. Azt mondja: – Ugyan ki akadályozhat meg abban, hogy tagjaimnak parancsoljak? – Gyomrának bűjtöt parancsol, a mértéktelen evést-ivást megtiltja, fülét utasítja,

⁴³Iz 58,6

hogy a gonoszság hallgatását kerülje⁴⁴, szemét, hogy hív-
ságra rá se nézzen⁴⁵, a kezét, hogy ki ne nyúljon igazság-
talan nyereszkedésre, hanem csak alamizsnát adjon; sőt
talán még munkára is fogja, és eltiltja minden gazságtól,
amint írva van: „Aki lopott, már ne lopjon többé, hanem
inkább végezzen saját két kezével tisztességes munkát,
hogy legyen miből adnia a rászorulónak”⁴⁶.

Ahogy így mindegyik testrészének kihirdeti rendeleteit
és törvényt szab, azok hamarosan félbeszakítják parancs-
szavát, és közös erővel kiáltják:

– Miféle új vallás ez? Kényed-kedvedre könnyen paran-
csolgatsz! De lesz, aki az új rendeletekkel szembeszáll, s
az új törvényeknek ellenszegül!

– Ugyan kicsoda? – kérdi ő. Azok folytatják:

– Úgy bizony, az a hölgy, aki inaszakadtan fekszik ottho-
nában, és keservesen kínlódik⁴⁷. Hiszen – ha még emléke-
zel – azt parancsoltad, hogy neki hódoljunk, hogy engedelm-
meskedjünk kívánságainak⁴⁸.

Elfehéredik erre a szóra a szerencsétlen ember, és
megzavarodva elnémul. Mert lelkét szorongás fogta el⁴⁹.
Tagjai erre habozás nélkül odasereglenek szerencsétlen
úrnőjükhöz, hogy uruk ellen hevesen szót emeljenek, és
túl szigorú parancsai ellen tiltakozzanak. A gyomor jajgat,
mert mértékletességre fogták, megtiltván az evés-ivás gyö-
nyörét. A szem pöröl, mert könnyeket kell hullatnia, néze-
lődnie pedig nem szabad. Amikor mindezt elmagyarázzák
neki, az Akarat felhevülten és keserűen kifakad:

– Álom ez vagy mese, amit mondotok? – Erre a nyelv is
szóhoz jut, hogy előadja panaszát:

– Szóról szóra úgy van, ahogy hallottad. Nekem is meg-
parancsolták, hogy a meséktől és a hazugságoktól tartóz-
kodjam: mostantól fogva csak komolyat és feltétlenül szük-
ségeset szabad szólnom.

Felpattan erre dühösen a kis öregasszony. Egyszeriben
megfeledkezik betegségéről, szalad zilált hajjal, tépett ru-
hában, meztelen mellel, sebeit vakarva, fogait csikorgatva
és görcsösen rángatózva⁵⁰, de még a levegőt is megfertőz-

⁴⁴Iz 33,15 ⁴⁵Zsolt 118,36-37 ⁴⁶Ef 4,28 ⁴⁷Mt 8,6 ⁴⁸Róm 6,12
⁴⁹Zsolt 142,4 ⁵⁰Mk 9,17

ve bűzös lihegésével. Ami még megmaradt az értelemből, csoda-e, hogy összezavarodik, amikor a nyomorult Akarat így odarohan, sőt rárohan:

– Hát ez a te hitvesi hűséged? – mondja. – Így vagy részvétellel a szegény szenvedőhöz? Avval kímélsz, hogy sebeim fájdalmát így megtetézed?⁵¹ Meglehet, hogy a hozomány túl sok volt, és valamit el kellett venned. De ha ezt elveszed, ugyan mi marad? Szánalmas betegségemben csak ezt az egy szolgát bocsátottad rendelkezésemre. Minden kötelességét és azok beosztását te magad jelölted ki. Közben, úgy látszik, elfeledkeztél borzalmas betegségem hármass bajáról. Én bizony aligha! Mert ugye érzékies vagyok, kíváncsi vagyok és nagyravágyó vagyok: e háromfajta seb beborít egészen, a lábujjamtól a fejem búbjáig⁵². Így tehát a gyomor és a szeméremtagok vannak kijelölve az érzékiség szolgálatára. (Úgy látszik újra el kell magyaráznom neked sorra mindent!) A kíváncsiságot a kóborló láb és a fegyelmetlen szem szolgálja, a hiúságnak pedig a fül és a nyelv teljesít szolgálatot. Az egyik által a bűnös olaja csepeg kenetként fejemre⁵³, a másikkal magam pótolom ki, ami mások dicséretéből kimaradt. Rendkívül gyönyörködtet, ha másoktól dicsőítést kapok, vagy ha másoknak előadhatom a magam dicséretét, mert folytonos vágy emészt, hogy a magam és mások ajka engem hirdessen. Ez utóbbi betegséget a te lángeszed is rendkívül sikeresen szokta gondozni. A kezek, amelyek oly szabadon képesek mozogni minden irányban, nem kapnak külön megbízást, hanem hol a hiúságnak, hol a kíváncsiságnak, hol az érzékiségnek teljesítenek odaadó szolgálatot. E beosztás ellenére azonban mindezek a szervek képtelenek voltak csak egy területen is teljes kielégülést szerezni. Mint ismeretes, „a szem nem telik el látással, sem a fül nem eléggül ki hallással“⁵⁴. Jaj, bárcsak néha az egész testem szemmé válhatnék, vagy amikor lakománál ülök, minden tagom ízlelni tudna! Te meg még ezt a kevés vigaszt is, amit így összekoldulok magamnak, megpróbálsz elragadni? – Így szólt, s távoztában még méltatlankodva és haraggal hozzátette:

– Megtartom őket, meg én, mindvégig enyémekek maradnak!⁵⁵

⁵¹Zsolt 68,27 ⁵²Iz 00,16 ⁵³Zsolt 140,5 ⁵⁴Préd 1,8 ⁵⁵Statius, Theb. II. 429

Ez a támadás az értelmet belátásra kényszeríti: már egyre jobban látja, mennyire nehéz fába vágta a fejszét, mennyire tévedett, amikor azt hitte, hogy könnyű dolga lesz. Látja, hogy emlékezete tele van ocsmánysággal, látja, amint nagy tömegben áramlik be a szenny, látja, hogy az ablakokat, amelyek a halál felé tárva-nyitva állnak⁵⁶, semmiképp sem tudja becsukni, és hogy az Akarat betegen trónolva tovább uralkodik felette, miközben sebeiből csorog alá a genny. Végül látja a lélek, hogy maga is meg van fertőzve: nem más eszközzel, mint saját teste által és nem más forrásból, mint önnönmagától. A lélekhez tartozik az emlékezet, amelyet a fertőzés ért, hasonlóképpen az akarat, amely megfertőzte. A lélek ugyanis értelemről, emlékezetből és akaratból áll. Csakhogy az értelem megfogyatkozva és bizonyos fokig megvakulva senyved; mindezt eddig nem látta, és ugyanakkor teljesen legyöngült; ezért amit lát, azon sem tud segíteni. Az emlékezet csupa csúfság és fürtelem. Az akarat erőtlenség: a borzalmas sebek egészen beborítják. S hogy az egész emberben ne maradjon semmi épség, maga a test is egyre lázong, tagjai mint megannyi ablak, amelyeken át a halálnak nyílik bejárata a lélekhez⁵⁶. És közben szüntelenül növekszik a zűrzavar.

8. Vigasz érkezik: Boldogok a lelki szegények . . ."

Míg az előző fejezet mint szatíra elsőrendű, ez a rész líralságával emelkedik ki. Bernát lelkiségének meleg, részvétellel és megértéssel teli finomságáról tanúskodik. A fejezet utolsó sorai kissé nehezen érthetők. A zsoltáridézet (Zsolt 67,10) értelmezése hagyományos, de számkra furcsa. Az eredeti szöveg a Vulgátában így hangzik: „Infirmata est, tu autem perfecisti eam”. Bernát úgy gondolja, hogy az idézet egyszerre fejezi ki az emberi lélek beteggé válását (Infirmata est) és kegyelem általi tökéletesedését (tu autem perfecisti eam). Az ilyen idézetek célja nem más, mint a mondanivaló alátámasztása, hangsúlyozása. Nem tartoznak a szöveg leglényegéhez.

Az ilyen lélek akkor – bárki legyen is – hallja meg az isteni szót, hallgassa szavát döbbsen és ámulattal:

„Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa”⁵⁷. Lelkileg ki szegényebb annál, aki lelke egy zugában sem talál nyugalom: nem talál helyet, ahová fejét lehajtsa?⁵⁸ De az örök jószág határozata ez: aki magának nem tetszik, abban Isten leli tetszését; aki saját hajlékát

⁵⁶Jer 9,21 ⁵⁷Mt 5,3 ⁵⁸Lk 11,24; Mt 8,20

gyűlöli, mert tele van szennyel és boldogtalansággal, az a dicsőség hajlékába kap meghívást, nem kézzel alkotott, de örök mennyei hajlékba⁵⁹. Nem meglepő tehát, ha e nagy jóságtól elképed, alig mer hinni annak, amit hall, nem tud hová lenni a csodálkozástól, és így szól: „Akkor hát az embert a nyomorúság teszi boldoggá?” Bárki vagy is, kérlek, ne légy bizalmatlan! Nem a nyomorúság, hanem az érte kapott irgalom tesz boldoggá, csakhogy annak a nyomorúság készíti székét. Vagy azt is mondhatjuk, hogy maga a nyomorúság tesz boldoggá: ahogy a megalázásból alázat fakad, a kényszerűségből erény születik. Írva van: „Szántszándékkal esőt bocsátottál örökségedre, Istenünk; beteggé vált, te pedig tökéletessé titted”⁶⁰. Hasznos bizony a betegség, amely az orvos kezét kéri, üdvöz hoz az olyan romlás, amit azután az Isten épít fel tökéletesre.

9. Új módszer a bűn kiirtására: „Boldogok a szelídek . . .”

Ez a fejezet fordulópont a mű felépítésében. Csupán az első rövid bekezdés vonatkozik a második boldogság magyarázatára. Értelme: szelídséggel változtasd meg az akaratot, ne erőszakkal. Az akarat, akár mint fékevesztett vadállat, akár mint az értelem „Évéja” (ez annyit jelent, hogy Ádám és Éva az értelem és akarat házasságának szimbólumai), csak hosszú és türelmes foglalkozás árán változtatható meg.

Ezért most hosszú, türelmes érvelés következik: a bűnös élet hármasságát az értelem sorra veszi és érvel ellenük. Az anyag nem annyira eredetiségével, mint a stílus lendületes erejével ragadja meg a mai olvasót. A „gonoszságban megfeneklett világ” képe mai szemmel nézve egyoldalú és túlzó. Ez azonban nem annyira teológiai ítélet, mint ízlés dolga. Bernát nem a környezetét veti meg lelki göggel, hanem a bűn igazi mivoltát akarja feltárni képek és hasonlatok sorával: szolgaság, a disznók etetése, a bűzös holttest táplálása stb. Ezek a képek ma talán olcsó hatáskeresésnek tűnnek, mai nyelven való visszaadásuk grotesznek hangzik. Itt érezzük, hogy olyan szerzővel van dolgunk, akinek szépérzéke a miénkkel nem egészen azonos.

Minthogy a mennyországba nem nyílik út anélkül, hogy a mennyországot elő ne vételeznénk, nem remélhet oda bejutást olyan ember, aki még tagjai felett nem tudott uralomra jutni. Ezért folytatódik az isteni szózat: „Boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet”⁶¹. Ez más szavakkal ennyit jelent: Csillapítsd az akarat heves indulatait, a féktelen vadállatot próbáld megszelídíteni. Meg vagy kötözve: ha nem tudod eltépni, próbáld kioldani a köteléket. Az aka-

⁵⁹2Kor 5,1 ⁶⁰Zsolt 67,10 ⁶¹Mt 5,4

rat a te „Évád“⁶²: kényszeríteni vagy ellene szegülni egész biztosan nem leszel képes.

Az ember ekkor rögtön megkönnyebbülve vigaszt talál e szavakban, és – bár ezt a feladatot is túl könnyűnek tekintí – fölkel, kissé még szégyenkezve, hogy megpróbálja lecsitítani a feldühödt viperát. A testi élet kicsapongásai ellen érvelni kezd, a világi szórakozások vigasztalásait avval vádolja, hogy csekélyek és méltatlanok, röpké életűek, és hajhászóiknak csak a vesztét okozzák. – Valld meg véleményed – mondja – hitvány és haszontalan szolgálóról. Nem tagadhatod, hogy szolgálatai együttvéve sem voltak képesek valaha is kielégíteni. Az ingyencség gyönyöre, amelyet manapság olyan nagyra becsülnek, alig két ujjnyi területre korlátozódik. Ennek a kis testrésznek ilyen csekély élvezetét mégis milyen törődéssel készítk elő, micsoda aggódással veszik körül! Szörnyű módon felpuffasztja a bendőt és az ülepet; a dagadt has csupa háj, de mintegy romlással várandós; a csontok alig bírják a test terhét, s közben a legkülönbözőbb betegségek fejlődnek ki. A nemí gyönyör csábító szakadékát mennyi erőfeszítéssel és anyagi áldozattal, sokszor jóhírnevük vagy életük kockáztatásával próbálják elérni az emberek! Miért? Csak hogy a forró kénes gőz rövid időre felkorbácsolja az érzékeket, és mint a röpülő darázs, mihelyt rád bocsátja átkos örömű mézét, szíven vágjon fullánkjának vad harapása⁶³. A vágy tele van szorongással és oktalansággal, a cselekmény gyalázzattal és szégyennel, s a végkimenetel merő megbánás és restelkedés. És az üres látványosságok? Mondd, mivel gyarapítják a testet, mivel gazdagítják a lelket? Vigaszuk felszínes, hiábavaló és értéktelen. Keményebben mi mással vádolhatnám őket, mint ha azt mondom: aki a boldog nyugalomtól menekülve folytonos kíváncsi nyugtalanságot akar élvezni, mindig megtalálja azt, amit keres. Nincs bennük semmi valódi öröm. Ez már abból is világos, hogy pusztá lezajlásuk jelenti minden értéküket. Ami a „hiúságok hiúságát“ illeti, annak már a neve is mutatja, mennyire semmit sem ér. Hiábavaló a munka, amit a hiábavalóságok érdekében fejtünk ki! „Ó hírnév, hírnév!“

⁶²„Évád“: az értelem és akarat viszonyát Bernát nem egyszer házastársi viszonyhoz hasonlítja, és az összlők első bűnének történetére utal.

⁶³A darázs hasonlata Boethiustól származik: De consolatióne philosophiae, 1. III: CCL(94) p. 47.

– mondja a bölcs. „Mi más a halandók ezrei közt, mint fűlekbe ható üres fuvallat?“⁶⁴ És mégis, nem hinnéd, mennyi boldogtalanságot szül ez a „boldog hiúság“, amit inkább kellene „hiú boldogságnak“ neveznem. Belőle származik a szfv vaksága, amelyről írva van: „Népem, akik boldognak hirdetnek, félrevezetnek téged“⁶⁵: Belőle származik a rosszindulat makacs dühe, belőle a gyanakvás aggodalmas terhe, belőle az irigység kegyetlen és a parázs féltékenység nyomorúságos és szárnalmas gyötrelme. Ugyanígy a gazdagság kielégíthetetlen szerelme jobban megkínozza a lelket, mint amennyi kielégülést a gazdagság használata adhat: megszerzése fáradsággal, megtartása félelemmel, elvesztése pedig fájdalommal van tele. Végül is, „ahol sok a jó falat, ott sokan lakomáznak“⁶⁶. Vagyis: a gazdagság élvezete mindig másoké, a gazdagoké csak a név és a gond. Ilyen kicsiny, vagy még csak nem is kicsiny, de nemlétező javak miatt nem törődni avval a dicsőséggel, amelyet szem nem látott, fül nem hallott és emberi szívbe fel nem hatolt, azzal, amit Isten az őt szeretőknek készített⁶⁷, – nemcsak ostobaság, de pogány dolog.

Persze ez a gonoszságban megfeneklett világ hiú ígéreteivel ámitja a lelkeket⁶⁸, ők pedig nem tekintve saját helyzetüket és méltóságukat, szégyentelenül lesüllyednek és sertéseknek szolgálnak: vágyaikkal azok társaivá válnak, sőt még azok eledelében is kielégülést keresnek⁶⁹. Honnét ez az elképesztő lealacsonyodás, ez a nyomorúságos lezüllés? A kiváló teremtmény, aki a magasságos Isten boldogságában és dicsőségében képes részesedni, mert az ő leheletétől kapott életet, az ő hasonlósága szerint kapta létét, az ő vérében talált megváltást, elnyerte a hit ajándékát és a fiúvá fogadás lelkét, – nem szégyelli, hogy az érzékek szennyével borítva nyomorult szolgaságban tengődik! De, bár ilyen vőlegényt elhagyva, semmirekellő szeretők nyomába szegődött, elérni őket mégsem képes. Hiába éhezik a sertések eledelére: nem kap belőle⁷⁰, mivel inkább disznókat akart legeltetni, mint lakomázni az atyái asztalánál. Esztelen fáradozás: eteti a med-

⁶⁴„Ó hírnév“: Bernát kivételesen görögül idéz: „O doxa, doxa“, majd latinul folytatja. Az idézet Boethius fenti művében található (p. 45), de eredetileg Euripidész-től való. Szt. Bernát szövege a korabeli kódexekben a sorok közé írt latin fordítással azonos.

⁶⁶Préd 5,10 ⁶⁵Iz 3,12 ⁶⁷1Kor 2,9 ⁶⁸1Jn 5,19 ⁶⁹Lk 15,15-16 ⁷⁰Lk 15,15-24

dőt, aki szülni nem képes; akit özvegyül hagyott, nem akarja felkarolni; a szív gondozását elhanyagolja, s helyette a test vágyainak viseli gondját. Hízlni és táplálni akarja a bűzös holttestet, pedig, semmi kétség, rövid időn belül férgek eledele lesz⁷¹. Azt pedig ki ne tudná, hogy a mammonnak szolgálni és a kapzsiságnak élni (ami bálványimádással egyenlő)⁷², vagy a hiúság érdekében fáradozni teljesen elfajzott lélekre vall.

10. További érvelés: a világ örömeinek hamar véget vet a halál

A halál hirtelen véget vet minden földi célkitűzésnek. A téma hagyományos. Bernát ügyesen összekapcsolja a latin szerzők idézetelt az evangéliumi parabola (Lk 12,16-20) magyarázatával. Nagyon szép a fejezet vége: „tetteink nem tűnnek tova...” Tehát nemcsak a földi örökök tartóssága téves illúzió. Földi tetteink tovatűnő jellege is csak látszat. Ami ebben az életben szilárdnak tűnik, azt hamar és hirtelen megszünteti a halál. Ami pedig úgy tűnik, hogy következmény nélkül tovaszállt, az mint a vetés a maga idejében előbukkan, és jó vagy rossz volta szerint meghatározza örök sorsunkat.

Tegyük fel, hogy a világ időnként nagy és nemes dolgokat ajánl fel szeretőinek. Azonban ki ne tudná, hogy adományokban mennyire nem lehet bízni? Biztos, hogy rövidesen végük, csak a rövides vég ideje bizonytalan. Gyakran már ebben az életben cserben hagynak, a halál után pedig még csak ritkán sem képesek velünk maradni. Van-e valami az emberi dolgok közt, ami biztosabb, mint a halál, és van-e bizonytalanabb, mint a halál órája?⁷³ A szegénységen nem könyörül, a gazdagságot nem tiszteli, nemesi származásnak, erkölcsöknek, de még kornak sem kegyelmez, – kivéve, hogy az öregeket a kapunál nyíltan várja, míg a fiatalokra titokban leselkedik. Ezért szerencsétlen az olyan ember, aki ennek az életnek homályában és sárában bízva, mulandó műnek szenteli magát, és nem veszi észbe, hogy csak hamar elenyésző füst az és hiúságok hiúsága⁷⁴.

Végre elnyerted, te nagyravágyó, a méltóságot, amelyre régóta áhítoztál? Féltve őrizd, amire szert tettél! Megtöltötted, te pénzéhes, a raktáraidat? Vigyázz, el ne veszítsd, amid van! Földed bő termést hozott? Rombold le csüreidet, és csináltass nagyobbakat! Cseréld a szögletest kerekre⁷⁵,

⁷¹Mt 6,24 ⁷²Ef 5,5 ⁷³Cicero, De senectute XX, 74 ⁷⁴Jak 4,15; Préd 1,2

⁷⁵„a szögletest kerekre”: Horatius, Epistola I, 1

és mondogasd lelkednek: „Sok vagyonod van, hosszú évekig eltart.” De lesz, aki majd így szól hozzád: „Te ostoba, még ma éjjel számonkérlek tőled a lelkedet! Amit felépítetél, ugyan kié lesz?”⁷⁶

De ha csak az menne tönkre, amit magának összegyűjtött! Bár ne lenne még szánalmasabb annak pusztulása, aki mindezt összegyűjtötte! Nem lenne olyan nagy baj, ha csak múló és romlandó, nem pedig romlasztó mű felépítésén fáradozna. De lám, a bűn fizetsége a halál⁷⁷, s aki testben vet, testben arat romlást magának⁷⁸. Mert tetteink nem tűnnek tova: nem úgy van, ahogy a látszat mutatja, hanem mulandó dolgaink az örökkévalóság magvai, mint ahogy a vetőmag hull le a barázdába. Elámul majd az oktalan, ha látja, hogy egy pár szem magból bőséges gabona sarjadt az aratásra, jó vagy rossz, aszerint, hogy miféle magot vett. Aki ezt megfontolja, a bűnt aligha fogja jelentéktelen kicsiségnek tartani, mert inkább az aratáson, mint a vetésen jár az esze. Vetik, vetik az emberek a magot, anélkül, hogy tudnák, amikor a gonoszság titkait homályba burkolják⁷⁹, amikor a hiúság szándékait elrejtik, és a sötétben a sötétség üzelmeivel foglalkoznak.

11. Érvelés a titokban elkövetett bűnök ellen

A vetés-aratás témájához társul a következő gondolat. Ahogy a vetőmagot eldugjuk, amikor elvetjük, úgy a rossz tetteket — a kárhozat vetőmagjait — szintén szívesen titokban tartjuk. De ez a titkolózás is illúzió. Életünk hatalmas tanúk előtt, Isten, az angyalok és a Sátán láttára folyik le. Az utolsó ítéleten majd minden tett napfényre kerül. Amit tehát nem merünk nyilvánosság előtt véghez vinni, azt sose kövessük el. Végző soron senki életében nincs „magánélet”, mert a végítélet nyilvános lesz.

Így szól: „Falak vesznek körül: ugyan ki láthat engem?” Még ha nincs is ember, aki lásson, ne mondd, hogy „senki”. Lát a bukott angyal, látnak a jó angyalok, s lát a jó és rossz angyaloknál hatalmasabb Isten. Lát, aki vádoljon, lát rengeteg tanú⁸⁰, lát maga a Bíró, akinek ítélőszéke elé kell majd állnod. Az ő szeme láttára követni el a bűnt épp oly örült dolog, mint amilyen szörnyű az élő Isten kezébe esni.

Ne érezd magad túlságos biztonságban: rejtett megfigyelők lesnek rád! Számukra rejtve nem maradsz. Mon-

⁷⁶Lk 12,16-20 ⁷⁷Róm 6,23 ⁷⁸Gal 6,8 ⁷⁹2Tesz 2,7 ⁸⁰Zsid 10,31

dom, lesve figyelnek: ahogy nem vagy képes látni őket, éppúgy nem vagy képes elbújni előlük, hogy meg ne lásanak. Hall, aki a fület teremtette, aki a szemet alkotta, figyelve néz rád. E Nap sugarai elől nem rejt el kőfal, hiszen az is az Ő teremtménye; még tested fala sem akadályozza látását. Az ő szeme előtt minden akadály semmi-ség; áthatol mindenben, jobban, mint a kétélű kard⁸². Még a gondolatok ösvényeit és az érzelmek zugait is látja és átlátja. Ha nem tudna ennyire betekinteni az emberi szív legmélyebb rejtekébe, ha nem látná mindazt, ami benne vagy mögötte rejlik, akkor az az ember, aki egyébként semmiben sem érezte magát vétkesnek, nem félt volna oly nagyon az Úr ítéletétől. „Mit sem érdekel engem – mondta –, hogy ti mondotok-e felőlem ítéletet vagy más emberi bíróság, de még csak magam sem ítélezem önmagam felett. Semmiben sem érzem magam bűnösnek, de ez még nem tesz igazzá. Az Úr az, aki felettem ítéletet mond“⁸³.

Dicsekedhetsz, hogy egy fal mögé bújva vagy valami színleléssel takarózva az emberek ítéletét képes vagy megteveszteni. De abban biztos lehetsz, hogy valódi vétkeid nem kerülnek el a Vádló figyelmét, aki rendszerint hamis vádat is felhoz ellened. Ha oly nagyon félsz felebarátod ítéletétől (aki pedig alighanem a tiedtől retteg), annál kevésbé hanyagold el azokat, akik előtt a bűn még sokkal gyűlöletesebb és a romlottság még inkább utálatos. Ha már az Istent nem féled, és csak emberi tekintet hoz szégyenbe⁸⁴, ne felejtsd el, hogy az ember Krisztus jól ismeri az emberek tetteit: amit az én jelenlétemben nem mernél megtenni, még kevésbé merd megcselekedni őelőtte. Ha valamit nem szabad, vagy akár csak nem is illő szolgatársad láttára elkövetni, annak az Úr szeme láttán még a gondolatától is iszonyodj.

Egyébként ha jobban rémít téged a testi szem, mint a kard, amely a testet sújtja, akkor biztosan utolér az, amittől rettegsz, és meg fog történni az, amittől annyira félsz. Nincs semmi elrejtve, amit fel ne fednének, nincs titok, ami ki ne derülne. A sötétség tetteit fényes nappal fogják napfényre hozni⁸⁵ és vád alá helyezni: nemcsak a titokban művelt paráználkodást, de a szentségárulók aljas üzelmeit, a cselvetők álnok suttogásait és a hamisan ítélő bírák ítéleteit.

⁸²Zsolt 93,9 ⁸³Zsid 4,12 ⁸⁴1Kor 4,3-4 ⁸⁵Lk 12,2; Mt 10,26 ⁸⁶Róm 13,12

Aki mindenről tud, s a szíveket és veséket vizsgálja⁸⁶, mindezeket köztudomásra fogja hozni, amikor majd égő lámpásával vizsgálni kezdi Jeruzsálemet⁸⁷.

12. A meddő élet veszélye

Ez az utolsó érvelés a rossztól való elijesztésen túl jó tettekre serkent. A rossz pusztá elkerülése nem menti meg az embert. A szakasz szentírási alapja az okos és balga szűzek evangéliumi példabeszéde. Ezt a középkori egzegézis jelképesen értelmezte. A felővezett derék a rossz elkerülését, az égő lámpás a kézben a jótetteket jelenti. A fejezet második fele a hosszú érvelést szentírási idézetek, illetőleg utalások halmozásával fejezi be. Itt is egy olyan szakaszhoz érünk, ami mai olvasó számára idegen. Minthogy a mai szellemi élet nem utal annyit és annyiszor a szentírás szövegeire, egy ilyen idézetsorozat könnyen kelti a képzavar élményét. Az egykorú olvasó azonban ezeket az egymáshoz nehezen illeszkedő képeket már a maguk jelképes értelmében fogta fel, a szó szerinti értelemre aligha figyelt, és így nem tapasztalt képzavart.

Mitévők lesznek és milyen sorsa jutnak azok, akiket bűn terhel, hogyha azokat, akik csak a szeretet szolgálatát mulasztották el, ilyen szózat várja: „Távozzatok az örök tűzre!”⁸⁸ Hogy jut be a menyegzőre az, aki sem derekát nem övezte fel, a rosszat kerülve, sem lámpást nem hordott a jót gyakorolva? Ha olaja elfogy, sem szűzi érintetlensége, sem égő lámpásának fénye nem nyújt neki védelmet⁸⁹. Mennyi gyötrellem szakad azokra, akik ebben az életben rosszat – sőt esetleg kifejezetten gonoszat – cselekedtek, ha azok, akik csak az élet javaiban bővelkedtek, olyan gyötrelmekre jutnak, hogy a lángok közt szomszárjúságban égő nyelvüket egyetlen vízcsepp sem üdítheti fel!⁹⁰ Kerüljük a rossz tetteket. Csak azért, mert a háló minket is hordoz, ne bizakodjunk el, ne gondoljuk, hogy az Egyházon belül szabadon vétkezhetünk. Jegyezzük meg: nem mindenki, akit a háló befogadott, kerül majd a halászok edényeibe. Mert eljön az idő, amikor a partra érve a jókat edényeikbe kiválogatják, a rosszakat pedig kidobják⁹¹. És derekunk felővezésével se elégedjünk meg. Gyűjtsuk meg lámpásainkat: kezdjünk azon nyomban jó tetteket gyakorolni. El ne feledjük: minden fát – nemcsak azt, amely rossz gyümölcsöt terem, de azt is, amely jót nem terem – kivágnak és a tűzre vetnek⁹², arra az örök tűzre, amelyet az ördögnek és angyalainak készítették⁹³.

⁸⁶Zsolt 7,10 ⁸⁷Szof 1,12 ⁸⁸Mt 25,41 ⁸⁹Mt 25,1-3 ⁹⁰Lk 16,24-25
⁹¹Mt 13,47-48 ⁹²Mt 3,10 ⁹³Mt 25,41

Továbbá: úgy kerüljük a rosszat és tegyük a jót, hogy a békét kívánjuk⁹⁴, és ne a dicsőséget hajhásszuk. Az utóbbi ugyanis Istené, és másnak nem adja át. „Dicsőségemet – mondja – másnak át nem engedem.”⁹⁵ Azt mondogatta az Isten szíve szerinti ember is: „Ne nekünk, Uram, ne nekünk, hanem nevednek szerezz dicsőséget.”⁹⁶ Idézzük eszünkbe az Írás mondását: „Ha helyes volt áldozatod és helyes az elosztás, nem vétkeztél.”⁹⁷ Helyes ez a mi elosztásunk, ne ócsárolja senki. Ám ha valakinek nem tetszik, tudja meg: nem mitőlünk, hanem az angyaloktól származik. Mert először angyalok énekelték: „Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön béke a jóakarátú embereknek.”⁹⁸ Őrizzük olajunkat edényeinkben, nehogy a menyegzős ház ajtaján hiába kopogtatva, mi is azt a keserű szót halljuk, nekünk is a Vőlegény odabentről így feleljen: „Nem ismerlek benneteket.”⁹⁹ Most még ugyanis a halál leselkedik nemcsak a bűn, a terméketlenség és a hiúság, hanem a gyönyör bejárata mellett is¹⁰⁰. Ezért lelki erősségre van szükségünk a bűn kísértéseivel szemben, hogy az ordító oroszlánnak erős hittel ellent tudjunk állni¹⁰¹, és tüzes dárdáit evvel a pajzzsal férfiasan elhárítsuk. Igazságságra van szükségünk, hogy a jót megcselekedjük. Okoságra, nehogy az oktalan szűzekkel együtt minket is elítéljenek. Végül pedig mértékletességre, nehogy az élvezeteknek hódolva mi is egykor azt halljuk, amit az a szerencsétlen, mikor a fényes lakomák és öltözetek fogytával irgalomért könyörgött: „Emlékezz, fiam, hogy amíg éltél, részed volt minden jóban, Lázárnak pedig csupa rosszban; most ő vigasztalódik, te pedig kínlódsz.”¹⁰² Rettenetes az Isten az emberek feletti ítéleteiben!¹⁰³ De nemcsak rettenetes, hanem irgalmas is, mert nem titkolia eljövendő ítéletének módját: „a lélek, aki vétkezik, halállal lakol”¹⁰⁴, „a gyümölcstelen ágakat levágják”¹⁰⁵; a szűzet, akinek olaja kifogy, kizárják a menyegzőről¹⁰⁶, s az, akit ebben az életben minden jóval elhalmoztak, gyötrődni fog a másvilágon. Hát még ha valakiben mind a négy feltétel együtt valósul meg! Az ilyen valóban a kétségbeesés küszöbéig jutott.

⁹⁴Zsolt 36,27 ⁹⁵Iz 42,8 ⁹⁶Zsolt 113,9 ⁹⁷Ter 4,7 (a Vulgátánál korábbi, eltérő változat) ⁹⁸Lk 2,14 ⁹⁹Mt 25,10-12 ¹⁰⁰Lásd Szt. Benedek Reguláját, 7. feje. ¹⁰¹1Pét 6,8-9 ¹⁰²Lk 16,25 ¹⁰³Zsolt 65,5 ¹⁰⁴Ez 18,20 ¹⁰⁵Jn 15,2 ¹⁰⁶Lk 16,25

13. Az akarat végső ellenállásának leküzdése: „Boldogok, akik sírnak“ . . .

A bűnök elleni érvelés nem szükségképpen hatásos. Az akarat esetleg csak annál jobban ragaszkodik rossz szenvedélyeihez. Bernát itt meglnt a kegyelem elsőségét állítja, és távol tartja magát minden racionalizmustól. A megtérés nem a helyes érvek meggyőző hatásának gyümölcse. Ma, amikor a régi szerzők „spiritualizmusát” könnyen platonizmusnak kereszteljük el, és esetleg sommásan elvetjük, ezt a szempontot ki kell domborítanunk. Bernát lelki tanítása nem platonista intellektualizmus, nem az ész győzelmét keresi a test felett, hanem a kegyelem ingyenes, ki nem érdemelhető és emberileg elérhetetlen erejére támaszkodik. Bernát szerint, amikor a lélek az érvelések ellenére is látja, hogy bűneltől nem képes megszabadulni, kritikus helyzetbe kerül. Ha a „megtérést” saját önmegváltó művének tekinti, akkor most kénytelen feladni az egész vállalkozást, és szükségképpen visszatér régi életéhez. Most nem szabad, hogy „megvetést tanúsítson” (azaz a lelki élet egész vállalkozását, az isteni hívást és a megelőző érvelést vakmerő göggel elutasítsa.) Most a lélek, teljesen sarkba szorítva, ismerje el, hogy csak a kegyelem mentheti meg. Ez lénye mélyéből feltörő — nem érzélgős vagy képmutató — sírásra vezet. A patakozó könny egy lelki magatartás jelképe: a lélek a saját jövőjét, megtérésének sikerét és felemelkedésének módját teljesen az Istenre bízta. A patakozó könnyek megtisztítják belső látását. Most, amikor mindent Isten erejére bíz, visszakapja saját erejét. Amikor belátja, hogy felemelkedni nem képes, erőt és indítékot kap arra, hogy lábra álljon. A megtérés és az egész lelki élet paradox volta itt jelenik meg. Amikor sírásban tör ki, mert az érvek hatására sem képes látni a jó vonzó erejét és a rossz visszataszító rátságát, — szeme megtisztul, és látni kezd.

Az értelem tehát evvel és hasonlókkal próbálja meggyőzni az akaratot, hogy a lélek e példák nyomán minél bőségebb és tökéletesebb tanításban részesüljön. Boldog, akinek akarata megnyugszik, és annyira egyetért az értelem tanításával, hogy a félelem hatása alatt fogon, az isteni ígéretekől táplálékot nyer, és végül megszüli az üdvösség lelkét.

Előfordulhat azonban, hogy az akarat fellázad és ellenáll. Nemcsak türelmetlen, de az intésektől még csak rosszabbá válik, a fenyegetések megkeményítik, ha simogatást kap, csak keserűbb lesz. Van talán olyan is, aki, ahelyett hogy az értelem érvei meggyőznék, inkább heves indulatra gerjed, és így felel: „Még meddig kell, hogy elviseljelek? Prédikációdnak nincs bennem foganatja. Tudom, ravasz vagy, de ravaszágodnak nálam nincs sikere!” Esetleg még oda is hívja egyenként tagjait, és megparancsolja, hogy a szokásos kívánságoknak és gonosz vágyaknak a szokásosnál is jobban engedelmesskedjenek. Ezért van az, amit a tapasztalat naponta tanúsít, hogy tudniillik aki már

elszánta magát a megtérésre, a test kívánságaitól hevesebb kísértésnek van kitéve. Vagyis: akik elhatározták, hogy Egyiptomból kivonulnak és megszabadulnak a Fáraó uralmától, azokat csak annál kíméletlenebbül hajtják „a sár és agyag” cselekményeire¹⁰⁷.

Aki ilyen helyzetbe jut, forduljon el az istentelenségtől, és kerülje el azt a szörnyű mélységet, amelyről az Írás így szól: „A gonosz, amikor a rossz mélységébe merül, megvetést tanúsít.”¹⁰⁸ Mert az illetet a legerősebb gyógyszerrel kell gyógyítani, és még úgy is könnyen végső veszélybe jut, hacsak nem igyekszik maga is nagy gonddal követni az orvos tanácsait, és megtartani parancsait. Heves a kísértés és a kétségbeesés széléig sodor, hacsak az ember össze nem szedi minden erejét, hacsak szegény lelkén, amelyet ilyen nyomorultnak és szálnalmasnak lát, teljes szívéből meg nem könyörül, hacsak meg nem hallja a szót: „Boldogok, akik sírnak, mert ők vigasztalást kapnak.”¹⁰⁹ Sírjon bőséggel, mert eljött a sírás ideje: e szavak képesek felinni patakozó könnyeit.¹¹⁰ Gondolja meg, hogy nem talál nyugtot önmagában, hogy minden csupa nyomor és reménytelenség. Gondolja meg, mennyire nem jó neki a testben¹¹¹, és hogy e gonosz világban nem lelhet mást, csak hiúságot és a lélek kínlódását¹¹². Gondolja meg, mondom, hogy se belülről, se alulról, se kívülről nem talál vigaszt, hogy így végre fölfedezze: fentről kell azt keresnie, fentről kell várnia. Közben pedig sírjon, panaszolja fájdalmát, szeméből áradjon a könnypatak, pillái ne találjanak nyugalmat¹¹³. Mert a könnyektől megtisztul az eddig homályba burkolt szem, látása egyre élesebb lesz, míg egyszer csak meg nem pillantja a fény sugarát végtelen békét ígérő ragyogását.

14. A lelki élet paradicsomkertje

Az a vízió, ami a megtisztuló szemek elé tárul, nem az örök boldogság édenkertje, hanem a lelki életből származó földi boldogság látomása. Ezt a látomást az értelem lassan, fokozatosan, de rendszeresen próbálja az akarat elé tárni. A jó élményszerű megragadása előbb-utóbb megtöri az akarat ellenállását.

Ez a fejezet mind költői szépségben, mind tanításban rendkívül gazdag. Bernát kedvenc szövegei az Énekek Énekéből összeillesztve megkapó képekben festik le az édenkertet. A középkori olvasó itt a „para-

¹⁰⁷Kiv 1,14 ¹⁰⁸Péld 18,3 ¹⁰⁹Mt 5,5 ¹¹⁰Mt 12,43 ¹¹¹Gal 1,14 ¹¹²Préd 1,14

¹¹³Zsolt 118,136

disus claustralis" témáját fedezi fel: a kolostor a maga életformájával, rendjével és lelki irányultságával a bűnbeesés előtti ember életformáját van hivatva megvalósítani. Merész idealizálás? Megint félreértjük a szerzőt, ha azt hisszük, hogy ő a kolostori életet csupa erénynek és mennyei boldogságnak találta. A szöveg teológiai értékelést, nem tény-szerű tapasztalatot akar leírni: a szerzeteséletnek vissza kell vinnie az embert azokhoz a magatartási formákhoz, amiket a bűnbeesés következtében elhagyott. A „paradisus claustralis” a szerzetesélet értelmét és értékét, nem az élményét van hivatva ábrázolni.

Most pedig a feltáruzó részen keresztül nézzem a magasba, vesse tekintetét a kerítésen túlra¹¹⁴, kövesse engedelmesen vezérlő fénysugarát, és a napkeleti bölcsek lelkes követőjeként keresse a Fényt a fénysugár nyomában¹¹⁵. Csodálatos lakhelyre fog bukkanni, ahol az ember az angyalok kenyerével táplálkozik¹¹⁶, a gyönyörűség édenkertjére lel, amelyet az Úr ültetett. Virágzó és csodaszép kertet talál, a felüdülés otthonát találja meg. Így szól:

– Ó, ha az a nyomorult Akarat hallgatna szavamra, ha belépne ide és látná e sok jót, ha hajlandó lenne felkeresni ezt a helyet! Itt biztosan bőséges nyugalmat találna. Engem sem zaklatna többet, ha már önmaga nem volna zaklatott.

Mert nem hazudik, aki azt mondta: „Vegyétek magatokra igámat, és nyugalmat leltok magatoknak.”¹¹⁷ Ennek az ígéretnek reményében szóljon finoman az elkeseredett Akarathoz, mutasson jókedvet, és a szelídség szellemében¹¹⁸ hozzá lépve mondja neki:

– Hagyj fel, kérlek, a méltatlankodással. Hogy lehetnék én a bántalmazód? Tied a test, én is a tied vagyok: nincs mitől félned, nincs mitől tartanod.

De ne lepődjék meg, ha az esetleg csak annál keserűbben válaszol:

– A sok gondolkodás megbolondított téged¹¹⁹.

Csak tűrje egykedvűen és leplezze, hogy mire megy a játék. Aztán beszélgetés közben, miközben erről-arról szót ejtenek, említse meg alkalomadtán:

– Ma egy csodaszép kertre, gyönyörű helyre bukkantam! Oly jól éreznék magunkat ott! Nem tesz jót neked betegágyadban, a fájdalmak fekhelyén sínylődni, itt a szobában letört szívvel sanyarogni.

¹¹⁴Én 5,4 ¹¹⁵A napkeleti bölcsek „a Fényt a fényben keresik, Istent Imádnak kincseik” (Sedulius, Himnusz Vízkereszt vecsernyjére; magyar fordításban: Szolgálat 50 (1981) 40). ¹¹⁶Zsolt 77,25 ¹¹⁷Mt 11,29

¹¹⁸1Kor 4,21 ¹¹⁹Csel 26,24

Az Úr jelen lesz annak, aki Őt keresi, a léleknek, aki benne bízik. Jelen lesz könyörgő imái számára, és szavaihoz hathatós erejét csatolja. Az Akaratban kívánság támad: kíváncsni kezd nemcsak arra, hogy azt a helyet megtekintse, hanem hogy előbb-utóbb bejusson, és ott lakóhelyet szerezzen magának.

Ne gondold azonban, hogy a lelki gyönyör paradicsoma valamiféle testi hely. Nem lábbal, hanem lelke indulatával lép ebbe a kertbe az ember. Nem földi fák sokasága tárul itt eléd, hanem lelki erények vígságos és ékes ültetvénye. Bezárt kert ez, amelyben egy lepcsételt forrás négy ágra szakadva ontja vizét¹²⁰: a bölcsesség egyazon kútfejből négy ágra oszlik az erény. Ragyogó liliomok bontják szirmaikat; a virágok kelyhüket tárják, a gerle hangja hallik¹²¹. Itt a menyasszony nárduszenete édes illatát kínálja¹²²; ahogy a déli szellő ide lehel, s az északi szél messze menekül, minden más jóillat is permetezni kezd. Itt áll középen az Élet Fája¹²³, az almafa az Énekek Énekéből, az, amely minden más erdő fájánál drágább, amelynek árnyéka a menyasszonyt felüdíti, és gyümölcse édes ízt ad szájának¹²⁴. Itt van az önmegtartóztatás ragyogása: a tiszta igazság látása a szív szemét bevonja sugarával. A hallásnak a lelki vigasztalás ad örömet és vígságot¹²⁵. Itt a reményre mint orrcimpákra boldogító illatot áraszt az a dús mező, amelyet az Úr bőségesen megáldott¹²⁶. Itt a szeretet jobbnál jobb csemegéi kínálkoznak kóstolásra. Minden tövis és tüske, amely eddig a lelket kínozza, letarolva hever: a lélek az irgalom kenetével átjárva a jó lelkiismeret örömeiben boldogan elnyugszik.

Míndezek nem az örök élet jutalmi közé számítanak, hanem a mostani földi katonáskodás zsoldját alkotják, amit az Egyház ígéretül kapott. Ez az a bizonyos „százszor annyi”¹²⁷, amely már ebben a világban a világ megvetőinek osztályrésze lesz. Ne várd, hogy ezt neked a mi ékesszólásunk lihesse¹²⁸. Egyedül a Lélek képes megmutatni: papíron hiába keresed, inkább a belső tapasztalásra figyelj! A Bölcsesség ez, amelynek értékét emberi lény nem ismeri¹²⁹. Titkos forrásból ered. Akik földi édességben élnek, erre az édességre rá nem találhatnak. Mert az Úr édessége

¹²⁰Én 4,12; Ter 2,10 ¹²¹Én 2,12 ¹²²Én 4,16 ¹²³Én 2,9 ¹²⁴Én 2,3 ¹²⁵Zsolt 50,10
¹²⁶Ter 27,27 ¹²⁷Mt 19,29 ¹²⁸1Kor 2,10 ¹²⁹Jób 28,12-13

ez: hacsak meg nem ízeled, nem látod. Ő mondja: „[zlel-jétek és lássátok, milyen édes az Úr!“¹³⁰ Elrejtett manna ez, új név, amelyet senki nem ismer, csak az, aki megkapja¹³¹. *Égi kenet, nem igyekezet* tanítja. *Belső tapasztalat, nem tudós gondolat* képes érteni. Szent dolog ez: gyöngyökhöz hasonlít¹³²: hogy tenné Ő azt, amit tilt, Ő, aki egyszerre „tenni és tanítani“ jött?¹³³ De azokat, akik megtértek, már nem tartja kutyáknak vagy sertéseknek. Akik bűneiket és szenvedélyeiket megtagadják, ezt a vigaszt kapják az Apostoltól: Olyanok voltatok, de most már megtisztultatok, de már megszentelődtetek¹³⁴. Csak arra vigyázzon az eb, hogy vissza ne térjen hányadékához, és a sertés, ha már megfürdött, vissza ne másszék a sáros pocolyába¹³⁵.

15. A lélek új éhsége és kielégülése: „Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot . . .“

A fejezet középpontjában az ember lelki éhségének kielégülése áll. Bernát először a földi szenvedélyek dinamizmusát írja le: állandóan kielégítjük a vágyat, de így csak az éhséget fokozzuk. Ezek a vágyak csak úgy elégülhetnek ki, ha kielégítésüket megtagadjuk. Mihelyt felismerjük „a világ gyönyöreinek“ értelmetlen és lelket pusztító voltát, mintegy megcsömlörlünk tőlük: kihál bennünk a kielégíthetetlen éhség, amely eddig a gyönyörök habzsolására sarkallt. Ezt a kielégülést „nem az élvezet bősége, hanem elvetése szerzi.“ Mostantól már a lelket más éhség tölti el: az erényes élet utáni vágy, az „igazság“ (értsd: élet-szentség) vágya tölti el. Ez a vágy nem hoz kint és csömört, mert „rokon a lélekkel“. Minthogy lelki értékekre vonatkozik, a lelket táplálja, gazdagítja. Ismét fontos pszichológiai észrevételt találunk: a jónak ez a pozitív vágya teszi igazán lehetővé a rossz vágyak elhagyását. Ne higgyük tehát, hogy Bernát szerint a megtérést pusztán negatív indokok alapján végre lehet hajtani. Csak egy erősebb fegyveres űzi el a lélek fegyveres rabtartóját (vö. Lk 11,21-22), vagy — itt valószínűleg egy középkori népi mondást idéz szent Bernát — „szeggel kell kiverni a szeget“. (Vö. a magyar „szeget szeggel“ szólást.)

Ennek az édenkertnek a kapujában suttagó isteni szózat hallatszik, titokzatos és szentséges szándék, amelyet elrejtettek a bölcsek és okosak előtt, de a kicsinyeknek kinyilatkoztatnak.¹³⁶ E szó értelmét már nemcsak az értelem fogja fel, mert mihelyt hallja, hálásan közli az akarat-tal: „Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert kielégítik őket.“¹³⁷

¹³⁰Zsolt 33,9 ¹³¹Jel 217; 1Jn 2,27; Mt 7,6 ¹³²Mt 7,6 ¹³³Csel 1,1

¹³⁴1Kor 6,11 ¹³⁵2Pét 2,22 ¹³⁶Mt 11,25 ¹³⁷Mt 5,6

„Hűséges szó és minden hitelt megérdemel“¹³⁸ – az ég-
ből jött hozzánk a királyi székektől.¹³⁹ A földön ugyanis
nagy éhínség tört ki. Nemhogy szűkölködni kezdtünk már
mindnyájan, de határtalan nélkülözés szakadt ránk. Végül
is olyanok lettünk, mint az oktalan barmok: teljesen hozzá-
juk hasonlóak¹⁴⁰, úgy, hogy már a disznók moslékjára is ir-
datlanul megéheztünk.¹⁴¹ Aki a pénzt szereti, nem telik be
vele; aki a kicsapongást, az sem képes betelni; aki dicső-
ségre áhítozik, az sem elégül ki; aki ezt a világot szereti,
sosem talál kielégülést. Én ismerek embereket, akik betel-
tek evvel a világgal, de csak mert minden emléke hány-
ingerre készítette őket. Ismerek olyanokat, akiknek elegendő
van a pénzből, elegendő a kitüntetésekéből, elegendő a világ
gyönyöreiből és látnivalóiból: elegendő van nem úgy-ahogy,
hanem mert teljesen beléjük csömörlöttek. Azonban ehhez
a kielégüléshez bármelyikünk eljuthat Isten kegyelmével,
mert ezt nem az élvezet bősége, hanem annak elvetése
szerzi.

Ádám fiai, látjátok, oktalanok: a sertések moslékát za-
bálva nem éhező lelketeket tápláljátok, hanem lelketek
éhségének adtok további tápot. Ez az étel csak étlenség-
teket növeszti, a természetellenes eledel csak annál ki-
éheztettebbé tesz benneteket. De hogy világosabb legyek,
hadd emeljek ki egy példát az emberek hiú kívánságai kö-
zül: előbb lehet a testet jóllakatni levegővel, mint a szívet
arannyal! A kapzsi ne tiltakozzék: a nagyravágyóról vagy
a paráznáról, de még a hatalmaskodóról is hasonló az ítél-
letünk. Aki nekem nem hisz, higgyen a tapasztalatnak – a
magáénak vagy sok másénak.

Ki az köztetek, testvéreim, aki a szíve vágyát akarja
betölteni? Kezden éhezni igazság után, és biztos, hogy
vágya beteljesül. Kívánja meg azt a kenyeret, amellyel az
atya háza bővelkedik, és mindjárt észreveszi, hogy a ser-
tések moslékát már megutálta. Csak egy kissé kóstolja
meg az igazság ízét, hogy attól még többre éhezzék, és
még többet érdemeljen megízlelni, ahogy írva van: „Aki
belőlem eszik, még többre éheznek, s aki iszik belőlem, csak
többre szomjazik.“¹⁴² Mert ez a vágy inkább rokon a lélek-
kel, s ami vágy természetesebb, az hevesebben veszi ural-
mába az emberi szívet, miközben minden más kívánságot

¹³⁸1Tím 1,15; 4,9 ¹³⁹Bölcs 18,15 ¹⁴⁰Zsolt 48,13 ¹⁴¹Lk 15,16 ¹⁴²Péld 24,29

erőteljesen messze űz. Így űzi el az erős fegyverest egy másik, aki nála erősebb¹⁴³, így szokták szeggel verni ki a szeget. „Boldogok tehát, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert ők kielégülést lelnek.”¹⁴⁴ Nem olyan értelemben, hogy betelnek az igazsággal – mert avval nem telik be az ember, amíg él –, hanem úgy, hogy elégük lesz mindabból, amit eddig olyan kielégíthetetlenül kívántak. Mostantól fogva az akarat nemcsak eláll attól, hogy a testet korábbi kívánságainak szolgálatára kötelezze, hanem az értelemnek is ajánlja, sőt nyomatékkal javasolja, hogy ő is szolgáljon az igazságnak megszentelődésre, és pedig nem kisebb lelkesedéssel, mint ahogy azelőtt a bűnnek szolgált bűnözésre.

16. Az emlékezet megtisztítása

Ez a fejezet a megtérés befejező pszichológiai mozzanatát vizsgálja. Mai módon így tehetjük fel a kérdést: hogyan szabadul meg a lélek a bűntudattól? Bernát másképp teszi fel. Minthogy a lélek három részből áll (értelem, akarat és emlékezet — ezt a felosztást szent Ágostontól örökölte a középkor), most, hogy az értelem és az akarat már átalakult, hogyan történhet meg az emlékezet megtisztítása? A bűnöket elfelejteni nem tudjuk: csak aki meghibban, fogja elfeledni saját tetteit. Ha viszont emlékezünk rájuk, akkor a bűnös cselekedetek szennyes nyoma mindvégig lelkünkben marad. Bernát válasza nemcsak ügyes, de mélységesen igaz. Avval, hogy a lélek már nem azonosítja magát a bűnnel (az elkövetésekor tanúsított akaratú aktusokat elveti és megtagadja), saját bűneire már nem mint a sajátjaira, hanem mint más által elkövetett rossz tettekre emlékszik. Az emlékezet tehát nem úgy tisztul meg, hogy bűneinkre többé nem emlékezünk, hanem hogy az emlékezés már nincs kárunkra: rossz tetteinktől elidegenedve már nem azonosulunk bűnös múltunkkal.

Miután az akarat megváltozott, a test szolgálatára kényszerült, és így a forrás valamelyest kiapadt, a rés pedig eltömődött, már csak egy feladat van hátra, de az rendkívül nehéz: az emlékezetet kell kitisztítani — az emésztőgödört kiüríteni. Ugyan hogyan vagyok képes saját életemet az emlékezetemből kitörölni?

A festék ugyanis nemcsak a felszínt színezte, hanem átjárta az egészet. Hiába próbálom kivakarni: előbb lyukad ki a papír, mint a nyomorult betűk eltűnnének. Az emlékezetet magát eltüntetné a feledés, ha például elmém elborulna, és többé nem emlékeznék arra, amit elkövettem. De azt, hogy az emlékezet épen maradjon és csak a foltjai

¹⁴³Lk 11,21-22 ¹⁴⁴Mt 5,6

tűnjenek el, miféle késpengével lehet megcsinálni? Erre csak „az élő és hathatós szó” képes, amely „élesebb, mint a kétélű kard.”¹⁴⁵

„Meg vannak bocsátva bűneid.” Csak morogjon a fari-zeus, és mondja: „Ki más bocsáthatja meg a bűnöket az egy Istenen kívül?”¹⁴⁶ Mert aki ezt nekem mondja, maga az Isten. Más erre nem képes: ő szabta meg a helyes élet útját, és átadta szolgájának, Jákobnak és Izraelnek, akit szeretett, majd a földön megjelent, és az emberekkel együtt élt.¹⁴⁷ Az ő jósága eltörli a bűnt, nem úgy, hogy az emlékezetből eltünteti, hanem úgy, hogy ami azelőtt az emlékezetben benne volt, de ugyanakkor megmételtyezte, most már csak benne lesz anélkül, hogy bármi módon tönkretenné. Tudvalevő, hogy sok bűnre tudunk emlékezni: egy részüket magunk cselekedtük, a többit mások követték el. Míg a saját vétkeink beszenyeznek, a másokéi nem ártanak. Ennek pedig az oka nem más, mint hogy emezekért személyes szégyent érzünk: azért, mert nekünk tudják be őket, restelkedünk. Vedd el a kárhozat büntetését, vedd el a félelmet, vedd el a szégyenérzetet – mindezt elveszi a bűnbocsánat! – és a bűnök emléke egyszerre nem lesz kárunkra többé, sőt a javunkat szolgálja, mert arra serkent, hogy hálát adjunk Öneki, aki megbocsátotta őket.

17. Serkentés irgalomra: „Boldogok az irgalmasok . . .”

Ez a fejezet a szeretet dimenzióját lktatja be a megtérés folyama-tába. Isten, önmagunk és az embertárs felé egyszerre virágzik ki a há-rmas szeretet. Aki Istennel kibékült, mert irgalmat nyert, embertársai felé is irgalmas lesz, a megtalált békét tovább adja. Ezt a témát Bernát más műveiben igen részletesen kifejti; a fejezet rövidsége azt bizonyítja, hogy itt szándékosan csak vázlatát adja gondolatainak.

Most aztán aki bocsánatért esedezik, megfelelő választ kap: „Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmat nyernek.”¹⁴⁸ Irgalmazz saját lelkednek, ha azt akarod, hogy Isten is irgalmazzon neked. Ágyadat éjente sírás áraszsa, fekhelyedet könnyekkel öntözni ne mulaszd el.¹⁴⁹ Ha magadhoz részvétellel leszel, ha bűnbánó zokogásban törőd magad – ez a bűnbánat első foka –, akkor bizonyíthatóan irgalmat nyersz. Ha bűneid nagyok és számuk tömérdek, ha nagy és bőséges irgalmat keresel, igyekezz, hogy a magad irgalma is naggyá váljék.

¹⁴⁵Zsid 4,12 ¹⁴⁶Mk 2,5-7 ¹⁴⁷Bar 3,36-38 ¹⁴⁸Mt 5,7 ¹⁴⁹Zsolt 6,7

Kiengesztelődöttél önmagaddal – hiszen magad számára súlyos teherré váltál avval, hogy Isten ellensége lettél¹⁵⁰ –; most, hogy a saját házában ismét béke honol, kell, hogy embertársaid felé is kitérj. Végül ő maga is megcsókol ajka csókjával¹⁵¹, s így, amint írva van, kiengesztelődve békét találsz az Istennel.¹⁵² Bocsáss meg azoknak, akik ellened vétettek, és bocsánatot nyer a bűn, amit magad követtél el. Akkor nyugodt lelkiismerettel imádkozhatsz az Atyához: „Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.”¹⁵³

Ha valakit becsaptál, add vissza azt, amit elvettél tőle; ami megmarad, add a szegényeknek.¹⁵⁴ Avval, hogy irgalmat gyakorolsz, irgalmat nyersz. „Ha bűneid olyanok, mint a skarlát, olyan fehérré válnak, mint a hó; ha vörösek, mint a bíbor, fehérré lesznek, mint a gypjű.”¹⁵⁵ Hogy már ne bántson mindaz az álnokság, amivel azelőtt bűnös ügyletekbe bonyolódtál és amit most restelsz, adj alamizsnát¹⁵⁶: ha földi javakból adni nem tudsz, adj jószándékot, és mindened megtisztul. Nemcsak az értelem világosodik meg, nemcsak az akarat vesz újra helyes irányt, hanem az emlékezet is tisztává válik. Most már az Úrnak kell hívnia, és kell, hogy hallg a szótatot.

18. Az istenlátás ígérete: „Boldogok a tisztaszívűek . . .”

A harmadik század óta a keresztény egzegézis a hatodik boldogságot a kontemplatív életre vonatkoztatta. Origenész, majd Szent Agoston és később Nagy Szent Leó szövegeiben világosan megtaláljuk Bernát tanítását, ami szerint a „tisztaszívűek istenlátása” csak a megtérés bűnbánata („Boldogok, akik sírnak . . .”) és szeretetgyakorlatai („Boldogok az irgalmasok . . .”) után következhet. Minthogy ez a téma a középkori teológiában közhely vagy legalábbis közkinccs, Bernát nem magyarázza hosszan, csak utal rá. Ugyanakkor különös figyelemmel taglalja a kérdést: miért marad istenlátásunk tökéletlen a megtérés után is? A kulcsszöveg számára Bölcs 9,15, amit más műveiben is nagyon gyakran idéz. Értelmezését valószínűleg Nagy szent Gergelytől vette át. Eszerint a földi test, mint „a bűn teste” és „a halál teste” (lásd a Római levél 6. és 7. fejezetét) továbbra is homályban tartja látásunkat. Későbbi teológia az eredeti bűn különböző következményeiről beszélne. Bernát inkább csak hasonlatokkal dolgozik. Az első gyógyulás, az első tisztulás még nem jelent teljes átalakulást. Az istenlátás tökéletességét csak teljes és gyökeres megváltásunk, azaz a halál utáni üdvösség és a test feltámadása fogja megadni.

¹⁵⁰Jób 7,20 ¹⁵¹Én 1,1 ¹⁵²Róm 5,1 ¹⁵³Mt 6,12 ¹⁵⁴Lk 19,8 ¹⁵⁵Iz 1,18 ¹⁵⁶Róm 6,21

„Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent.“¹⁵⁷ Nagy ígélet ez, testvéreim, teljes erővel kell törekedni utána, mert ez a látás megerősítésünket jelenti, ahogy János apostol mondja: „Most már Isten fiai vagyunk, de még nem tűnt ki, hogy mik leszünk. Tudjuk azonban, hogy amikor ő megjelenik, hasonlók leszünk hozzá, mert látni fogjuk őt olyannak, mint amilyen.“¹⁵⁸ Ez a látás maga az örök élet, ahogy az evangéliumban az igazság maga mondja: Ez az örök élet, hogy megismerjenek téged, egyedül igaz Istent, és akit küldtél, Jézus Krisztust.“¹⁵⁹

Gyűlöletes a folt, amely ezt a látást elvette tőlünk, átkozott a hanyagság, amellyel mindegyre elhanyagoljuk a szem megtisztítását. Ahogy a testi szemet hol belső váladék, hol külső porszem bekerülése akadályozza, úgy a lelki látást is néha saját testünk indulata, néha pedig világi kíváncsiság vagy törekvés zavarja meg. Ezt nemcsak saját tapasztalatunk, hanem a szentírás is így tanítja: „A romlandó test elnyomja a lelket, és földi lakása lehúzza a sok mindenben töprengő elmét.“¹⁶⁰ Mindkét esetben a bűn az, ami a látást elhomályosítja és megzavarja. Más semmi sincs, ami a szemet és a fényt – Istent és az embert – egymástól szétválasztaná. Az, hogy a testben élve, Istentől távol vándorlunk¹⁶¹, nem a test hibája, hanem ezé a testé: most még a halál testét, sőt a bűn testét hordozzuk, amelyben nem a jó, hanem sokkal inkább a bűn törvénye lakik.¹⁶² A testi szemmel is nem egyszer van úgy, hogy hiába húztad ki vagy fújtad ki belőle a szálkát, utána is egy darabig még homályosan lát. Ugyanezt tapasztaljuk a lelki életben. Ha a pengét kihúzzuk a sebből, az sem gyógyul meg azonnal. Előbb kenőcsöket kell rá tenni, és gyógyítani kell. Senki se higgye, hogy mihelyt a szennyet kimerte, rögtön meg is tisztult. Sőt tudja meg, hogy még nagyon sok további tisztulásra van szüksége. Víznek kell megmosnia, tűznek kell megtisztítania, próbára tennie, hogy ő is elmondhassa: „Tűzön és vízben vezetél keresztül, majd kivezettél, hogy felüdüljünk.“¹⁶³

„Boldogok tehát a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent.“¹⁶⁴ Most még tükör által jelképekben, a jövőben

¹⁵⁷Mt 5,8 ¹⁵⁸1Jn 3,2 ¹⁵⁹Jn 17,3 ¹⁶⁰Bölcs 9,15 ¹⁶¹2Kor 5,6 ¹⁶²Róm 7,24 és 6,6
¹⁶³Zsolt 65,12 ¹⁶⁴Mt 5,8

azonban színről színre¹⁶⁵, amikor arcunk megtisztulása végső teljességre jut, hogy Ő maga elé állítsa dicsőségben minden folt és szeplő nélkül.¹⁶⁶

19. Feladat a világban: „Boldogok a békességesek . . .”

A világban való apostolkodást ugyancsak régi patrisztikus egzegézis fűzi ehhez a hetedik boldogsághoz. A kontemplatív Istenismeret megelőzi a prédikációt, önmagunk lelkének megmentése megelőzi a mások lelkével való foglalkozást — ezek a témák a középkorban közkeletűek. Bernát jelzi, hogy a békéltetők szerepe azonos a Fiú (Krisztus) munkájával, csak akik Krisztus isteniúságában részesülnek, azok vehetnek részt az ő fiúi munkájában.

Az utolsó bekezdés tanúsága szerint a mű itt eredetileg véget ért. A következő négy fejezet tartalma teljesen hiányzik is a beszéd fent említett rövidebb változatából.

Ide illik, hogy sorra kerüljön: „Boldogok a békéltetők, mert őket Isten fiainak fogják hívni.”¹⁶⁷ Boldog az az ember, aki jóért jóval fizet, és, amennyiben rajta áll, senkit nem akar megbántani. Türelmes ember az, aki nem fizet rosszért rosszal, és ezért képes a bántalmat elviselni. De van ember, aki békéltet: a rosszért jóval fizet, és kész javára lenni annak, aki bántja. Az első olyan, mint a gyermek: könnyen botránkozik. Ebben a gonosz és botrányokkal teli világban¹⁶⁸ az ilyen nem egykönnyen éri el az üdvösséget. A második, amint írva van, „kítartó türelemben megmenti lelkét.”¹⁶⁹ A harmadik viszont nemcsak saját lelkét menti meg, de megnyeri sok más ember lelkét is. Az első — amennyiben rajta áll — békében él, a második megőrzi a békét, a harmadik megteremti. Ezért ez a boldogság méltán nevezi őt fiúnak, mert a fiú munkáját hajtja végre, amikor a saját kibékülése után másokat is kibékít az Atyával. Aki ugyanis derekasán szolgál, előléptetésben részesül, — és vajon található-e előkelőbb hely az Atya házában, mint a fiúé? Mert akik fiak, azok örökösök is: Isten örökösei, Krisztusnak pedig társörökösei.¹⁷⁰ Így mondta ezt Ő maga: ahol Ő van, ott lesz az Ő szolgája is.¹⁷¹

Kifárasztottunk titeket a hosszú beszéddel, tovább tartottunk itt benneteket a kellenél. De most már a bőbeszédűségnek megálljt parancsol — ha nem a szerénység, akkor az idő. Mégis: gondoljatok az apostolra, akiről azt olvasuk, hogy egyszer éjfélig kiterjesztette az igehirdetést.¹⁷²

¹⁶⁵1Kor 13,12 ¹⁶⁶Ef 5,27 ¹⁶⁷Mt 5,9 ¹⁶⁸Gal 1,4 ¹⁶⁹Lk 21,19 ¹⁷⁰Róm 8,17

¹⁷¹Jn 12,26 ¹⁷²Csel 20,7

Bárcsak még egy kissé – az ő szavaival szólok – „elvisel-
nétek oktalanságunkat”: Isten iránti buzgó szeretettel sze-
retlek benneteket.¹⁷³

20. Az egyháziak rangkórsága ellen

Ez a fejezet harcias támadás az egyházi pálya karrierszerű felfogása ellen. Bernát, aki életében sok hosszú harcot folytatott méltatlan püs-
pökök kinevezése ellen, sőt a pápaságot és a pápai udvart körülvevő
versengések ellen is ugyancsak harcba szállt, itt a saját magasztosan
felsőbbrendű eszményét fejt ki a papi hivatásról. Tűrhetetlennek tartja,
hogy papi és főpapi méltóságra olyanok kerüljenek, akik a bűnös szen-
vedélyeknek hódolva, mint „a harag fiai” semmiképpen sem lehetnek
az Isteni béke és klengesztelődés eszközeivé. Elsősorban a pénz, a
tisztiségek és az élvezetek hajszolását tartja összeférhetetlennek a
papi hivatással.

Gyermekeim, ki mutat utat nektek, hogy elmenekülhes-
setek a közelgő harag elől?¹⁷⁴ Mert senki úgy rá nem szol-
gál a haragra, mint a barátnak álcázott ellenség! Júdas,
csókkal árulod el az emberfiát?¹⁷⁵ Testi-lelki jóbarát: vele
együtt etted a jóízű falatokat¹⁷⁶, vele egyszerre nyúlt kézed
a táliba.¹⁷⁷ Nincs részed vele abban az imában, amivel az
Atyához fohászok: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert
nem tudják, mit cselekszenek.”¹⁷⁸ Jaj nektek, akik elveszi-
tek nemcsak a tudás, hanem a hatalom kulcsait is: egy-
részt magatok nem mentek be, másrészt sokszorosan
akadályozzátok azok bejutását, akiket nektek kellene be-
vezetnetek.¹⁷⁹ Nem úgy kapjátok, hanem magatok veszitek
el a kulcsokat! Rólatok panaszolja az Úr a prófétán keresz-
tül: „Uralkodtak, de nem az én jóvoltomból, fejedelmek
voltak, bár én nem hívtam őket.”¹⁸⁰

Honnan ez a lelkesedés az egyházi rangok iránt, hon-
nan ez a szemtelen nagyravágyás, honnan az emberi nagy-
ratörés hóbortja? Merésznélé közülünk valaki is bármilyen
földi uralkodó képviselőjét magához ragadni, javait bito-
rolni, ügyeiben intézkedni? Akkor pedig ne gondold, hogy
az Isten helyesli, amit házában az ő haragját kihívó és
pusztulásra megérett eszközeitől eltűr.¹⁸¹ Sokan jönnek a
maguk kezdeményezéséből, de azt nézd, hogy hívást ki
kapott. Az Úr szavainak sorrendjét figyeld: „Boldogok a
tisztaszívűek – mondja –, mert ők meglátják az Istent”;
s csak utána folytatja: „Boldogok a békéltetők, mert Isten

¹⁷³2Kor 11,1 ¹⁷⁴Mt 3,7 ¹⁷⁵Lk 22,48 ¹⁷⁶Zsolt 54,14-15 ¹⁷⁷Mt 26,23

¹⁷⁸Lk 23,24 ¹⁷⁹Lk 11,52 ¹⁸⁰Óz 8,4 ¹⁸¹Róm 9,22

fiainak fogják hívni őket.”¹⁸² Igen: a tisztaszívűeket hívja a mennyei Atya, azokat, akik nem a maguk javát keresik, hanem Jézus Krisztusét¹⁸³, nem azt, ami önmaguknak, hanem ami sokaknak hasznos.

„Péter – mondja –, szeretsz engem?” „Uram, te tudod, hogy szeretlek.” „Legeltesd juhaimat” – mondja erre.¹⁸⁴ Szeretett juhait hogyan is bízna olyanra, aki őt nem szereti?! Keresik, ki az a megbízottak közül, aki hűségesnek bizonyul.¹⁸⁵ Jaj a hűtlen szolgálknak, akik anélkül, hogy bocsánatot nyertek volna, mások bocsánatának ügyével törődnek, mint hogyha olyan emberek volnának, akik igazságot cselekedtek. Jaj a harag fiainak, akik magukat a kegyelem szolgálainak vallják! Jaj a harag fiainak, akik nem átallják a békéltetők méltóságát és nevét bitorolni! Jaj a harag fiainak, akik azt hazudják, hogy békét közvetítenek, csak azért, hogy a nép bűnein élősködjenek! Jaj azoknak, akik a test szerint élve Istennek nem tetszhetnek¹⁸⁶, és mégis mint Isten kiengesztelői tetszelegnek.

Testvérek, mindazok, akik az Egyház jelenlegi állapotán szánakozunk, ne csodálkozzunk a kígyó törzsökéből sarjadó uralkodón.¹⁸⁷ Ne lepődjünk meg, hogy az Úr által kiszabott ösvényről letért. A békeszerző méltóságát és az istenfiúság szerepét bitorolja szemtelenül olyan ember, aki még az Isten megtérésre szólító szavát sem hallja, vagy ha már hallotta, elmenekült a bokrok közé, hogy elbújják köztük.¹⁸⁸ Ezért még a bűnnel sem hagyott fel, még lefogja annak köteléke. Még nem nyílt rá a szeme saját szegénységére, még azt mondja: „gazdag vagyok, senkire rá nem szorulok”¹⁸⁹, holott szegény és meztelen, nyomorog és boldogtalan. Hiányzik belőle a szelídség lelke, hogy oktatni tudná azokat, akiket a vétek fogva tart, miközben ügyel magára, hogy kísértésbe ne essék.¹⁹⁰ A bűnbánat könnyeiről sincs tudomása; inkább vigadozik, amikor gonoszat cselekszik, sőt a legrosszabb dolgokban találja örömét. Azok közé tartozik, akiknek az Úr ezt mondta: „Jaj nektek, akik most nevettek, mert sírni fogtok!”¹⁹¹ Pénzre vágyakozik, nem az igazságra, szeme a magasat kémleli.¹⁹² Kielégíthetetlenül éhezi a tisztségeket, szomjazza az emberek dicséretét. Az irgalom érzülete messze

¹⁸²Mt 5,9 ¹⁸³Fil 2,21 ¹⁸⁴Jn 21,16-17 ¹⁸⁵1Kor 4,2 ¹⁸⁶Róm 8,8 ¹⁸⁷Iz 14,29
¹⁸⁸Ter 3,9-10 ¹⁸⁹Jel 3,17 ¹⁹⁰Gal 6,1 ¹⁹¹Lk 6,25 ¹⁹²Jób 41,25

van tőle: sokkal több örömet lel, ha tombolhat, ha zsarnoknak mutathatja magát. A vallást üzletnek nézi. Szíve tisztaságáról mit mondjak? Bár ne feledkezett volna meg róla olyan nagyon, mert olyan, mint akit „szívétől elszólt a halál.”¹⁹³ Bár ne lenne olyan, mint „az elcsábított galamb, amely szívtelessé vált.”¹⁹⁴ Hacsak legalább külsőleg tiszta volna, s ne volna testi öltözéke is mocskos, ha legalább ennyiben engedelmeskednék az Írásnak: „Legyetek tiszták ti, akik az Úr edényeit hordozzátok.”¹⁹⁵

21. A papság gyatra erkölcssei

A szöveg tulajdonképpen vádlirat a kor főpapsága ellen, amelynek nagy része méltatlanul került magas egyházi állásba. Bernát szókimondása alig ismer határt: a fejezet nagy része az eluralkodó paráznaság ellen szól, és nyíltan említi a homoszexualitás elburjánzását. Az utolsó bekezdés szerint a fő baj az, hogy akik papi pályára indulnak, nem számolnak mindavval az áldozattal, amit az Egyház megkövetel tőlük. Végül már szemtelenül nem is nagyon titkolják, hogy hivatásuk követelményeit semmibe veszik.

Egyetemesen mindenkit nem vádolhatunk, – de nem is menthetünk fel mindenkit. Az Úr sok ezret meghagyott magának. Máskülönben, hacsak az ő Igaz voltuk miatt fel nem ment minket – hacsak a seregek Ura ezt a szent magvat meg nem hagyta volna –, már rég úgy romba dőlünk volna, mint Szodoma, és elvesztünk volna, mint Gomorra.¹⁹⁶ Az Egyház látszatra megnőtt; a papság szent rendje is szerfölött megsokasodott. De bizony, Uram, ha a népet meg is sokasítottad, nem növelted meg az örömet¹⁹⁷, mert nem kevésbé csökkent az érdem, mint amennyire megnőtt a létszám!

Tódulnak, hogy fölszenteltessék magukat. Szolgálókat, amelyeket az angyalok félve tisztelnek, minden tisztelet nélkül, minden megfontolást félretéve, emberek ragadnak magukhoz. Az égi uralom jelét bitorolják és birodalmának koronáját merik hordani olyanok, akikben a kapzsiság uralkodik, a nagyravágyás országol, a gög basáskodik, a romlottság trónol és a züllöttség viszi a vezérpálcát; olyanok, akikben talán a legrosszabb fajta gyalázat is megjelenik a fal mögött. Ha – Ezekiel prófétát követve – áttörünk a falon¹⁹⁸, az Isten házában belsejében rettentő látványban lehet részünk. Mert paráznaság, házasságtörés

¹⁹³Zsolt 30,13 ¹⁹⁴Óz 7,11 ¹⁹⁵Iz 52,11 ¹⁹⁶Jer 50,40 ¹⁹⁷Iz 9,3 ¹⁹⁸Ez 8,8-10

és vérfertőzés után egyesek még a leggyalázatosabb szenvedélyektől és a legocsmányabb tettektől sem riadnak vissza. Bár ne léteznék, ami ennyire megengedhetetlen, bár se az Apostolnak ne kellett volna írnia¹⁹⁹, se nekem szólnom erről! Bár ne lenne hihető, amit mondunk: az, hogy az emberi lelket ennyire förtelmes kívánság birtokába tudja venni!

Vajon azokat a városokat – ennek a förtelemnek szülővárosait – nem kárhoztatta-e isteni ítélet, nem pusztultak-e el a tűzben? Vajon a pokol tüze, haladékat nem tűrve, nem zúdult-e hirtelen arra az átkozott népre csak azért, hogy még az ítélet előtt különleges módon nyilvánosságra jussanak bűneik? Nemde a földet is, amely ennyi zűrzavart látott, tűz öntötte el és kín és tajtékzó viharok?²⁰⁰ Vajon nem süppedt-e be és vált az egész egyetlen szörnyű tóvá? A hidra őt fejét levágták, de jaj, számtalan újabb feje támadt. Ki építette fel ismét a romlás városait? Ki terjesztette ki az ocsmányság falait? Ki építette ki a bűzhödtt szállásokat? Ó jaj, jaj, az emberi nem ellensége a kénes tűzvész maradványait mindenüvé szétszórta, beszórta avval az átkozott hamuval az egész Egyház testét, és szolgálóból is nem egyet bekent szennyes és mocskos váladékával. Ó jaj! Választott nemzedék, királyi papság, szent nemzet, szerzett nép!²⁰¹ Kezdeted oly isteni, a keresztény vallás eredetét annyi kegyelem árasztotta el, – ki hitte volna, hogy ilyesmi valaha is előfordulhat benned? Evvel a bűnnel terhelve lépnek be az élő Isten hajlékába, e bűnben laknak a templomban, és beszennyezik az Úr szentélyeit. Sokszoros ítéletben lesz részük, mert bár ilyen súlyos bűnök terhelik lelkiismeretüket, mégis betolakodnak az Isten szentélyébe. Az ilyenek nemcsak hogy nem engesztelik ki az Istent, de inkább csak sértik, mert szívéükben mintha azt mondanák: „nem fogja számon kérni.”²⁰² Sértik és maguk ellen fordítják őt; sőt attól félek, azok ellen is, akiknek bűneit nekik kellene kiengesztelniük. Amikor toronyt kezdtek építeni, bácsak leültek volna, hogy kiszámítsák, van-e elég tőkéjük arra, hogy a művet befejezzék.²⁰³ Azok, akik nem képesek magukat megtartóztatni, bár ne mernének szerzetesi tökéletességet és nőtlenséget fogadni! Nagyon költséges ez a torony, nagy dolog, és csak kevesen fogják

¹⁹⁹L. Róm 1,26-28 ²⁰⁰Zsolt 10,7 ²⁰¹1Pét 2,9 ²⁰²Zsolt 9,36 ²⁰³Lk 14,28

fel.²⁰⁴ Kétségkívül jobb megházasodni, mint égni²⁰⁵, mint papi rangban romlottan élni, és szigorúbb ítéletben részesedni. Sokan vannak – nem mindnyájan, de sokan. Anynyian, hogy ez nem maradhat titok, de arcátlanul nem is igyekeznek titkolni, hogy a szabadságot, amiben hivatásukat kapták, nyíltan a test kielégítésére használják ki. A házasság gyógyszerközével nem élnek, s helyette mindenféle szenvedélyben élnek ki magukat.

22. Felhívás megtérésre

Ez a fejezet mutatja meg, hogy mi a beszéd végső, kibővített szakaszának gyakorlati célja. Bernát szerint aki a papi pályát választja, először a megtérés útját keresse, ez pedig az ő ciszterci monostorában lelhető meg leghatásosabb formájában. Az egész fejezet bátorítást sugároz: a szerzetesélet szigora mit sem számít annak, akit a szeretet vezérel. Ez az egyetlen méltó út a papsághoz: „az Isteni titkok adminisztrációjához” (vö. 1Kor 4,1). Szent Bernát komolyan hitt abban, hogy a monasztikus szerzetesélet a legjobb iskola az egyházi vezetők képzésére. Nem egy neveltje lett püspök vagy érsek; elgondolásának legnagyobb sikerét akkor látta, amikor egykori clairvaux-i noviciusa, a római Trefontane apátság feje, III. Jenő néven a pápai trónra lépett. Történelmileg az ő elképzelése nyilván a múlté. De ne feledjük, hogy a világi papság fegyelmét és lelkiességét éppen az ő kora és a későbbi megújulások a szerzetesség eszményeinek felhasználásával alakították ki. Úgy tűnik, hogy Bernát elképzelése nagyon sok szempontból intézményessé vált abban a fegyelmi keretben (cöllibátus, püspöknek tartozó engedelmesség, a zsolozsma napi imádkozása, az egyházmegyei papság közti testvéri közösség ápolása, a papi szegénység eszménye stb.), amit a papi életben ma is kötelezőnek vagy legalábbis eszménynek tekintünk.

Kegyelmezzetek, kérlek, testvérek, kegyelmezzetek lelketeknek. Kegyelmezzetek a vérnek, amely értetek ömlött.²⁰⁶ Kerüljétek a borzalmas veszélyt; a tűztől, amely már készen áll, maradjatok távol.²⁰⁷ A tökéletesség fogadalmá ne váljék nevetség tárgyává. A jámborság felszíne alatt jelenjék meg az erény. A nőtlen tisztaság ne maradjon üres külsőség, amelyből hiányzik az igazság. Hogy is ne kerülne veszélybe a tisztaság az élvezetek közepett, az alázat, ha gazdagság veszi körül, a vallás az üzletelés közben, az igazság a sok beszéd között, a szeretet ebben a gonosz világban?²⁰⁸

Meneküljétek Babilon szívéből, meneküljétek és mentésétek meg lelketeket!²⁰⁹ Repüljétek a menedéket nyújtó városokba, ahol a múltért bűnbánatot tarthattok, a jelen-

²⁰⁴Mt 19,11 ²⁰⁵1Kor 7,9 ²⁰⁶Gal 1,4 ²⁰⁷Mt 25,41 ²⁰⁸Mt 24,12 ²⁰⁹Jer 48,6

ben kegyelmet kaptok, és a jövő dicsőséget bizakodva elővételezhetitek. Ne húzzon vissza benneteket a bűntudat, hiszen ahol a bűn bővelkedik, ott szokott túlcserdúlni a kegyelem.²¹⁰ Maga a bűnbánat szigora se taszítson vissza, hiszen ennek az időnek szenvedései nem mérhetők a múlt bűneihez, amelyekért bocsánatot kapunk, sem a jelen kegyelemhez, amellyel eltelünk, sem a jövő dicsőséghez, amelynek ígérését birtokoljuk.²¹¹ Elvégre nincsen olyan keserű íz, amit a próféta lisztje meg ne édesítene, amelyet ízessé ne tenne az élet fája, a bölcsesség.

Ha a szavaknak nem hisztek, higgyetek a tetteknek²¹², sokak példáját fogadjátok el. Mindenünnen sereglenek a bűnösök bűnbánatra, s akik természetnél vagy neveletésnél fogva gyengék, semmiféle külső keménységgel nem törődnek, csakhogy megkeményedett lelkiismeretüket rendbehozzák. Aki hisz, annak semmi sem lehetetlen²¹³, aki szeret, annak semmi sem nehéz, a szelédnek semmi sem túl kemény, az alázatosnak semmi sem túl szigorú, hiszen a kegyelem segítséget nyújt, és a parancsot könnyűvé teszi az engedelmesség lelkes odaadása. Miért jár eszetek nagy dolgokon, elméteket meghaladó csodákon?²¹⁴ Bizony nagy dolog és csodás Krisztus szolgájává és az isteni titkok le-téteményesévé válni.²¹⁵ Messze fölöttetek áll a békét szerzők rangja, hacsak nem akartok a kijelölt lépcsők kihagyásával nem felmenni, hanem felfelé ugrani. Bárcsak mindaz, aki így mégis eljut a felszentelésig, olyan hűséggel lenne képes szolgálni, mint amilyen önbizalommal odáig tola-kodott! De sajnós nehéz dolog, talán lehetetlen is, hogy a nagyravágyás keserű gyökeréből a szeretet édes gyümölcsse fakadjon. Mondom nektek, ha hallani akarjátok, mon-dom, de nem is én, hanem az Úr: „Ha menyegzőre hívnak, ülj az utolsó helyre, mert mindazt, aki magát felmagasztalja, megalázzák, s aki magát megalázza, azt felmagasztalják.”²¹⁶

23. Az igazi pásztorok ismertetőjele: „Boldogok, akik üldözést szenvednek . . .”

Ebben a fejezetben is folytatódik a korabeli főpapak kritikája, akik nemcsak hogy nem védik a nyáját, de a nyáj rovására gyarapítják javukat. Ugyanakkor megjelenik az igazi pásztor eszménye, aki juháért a

²¹⁰Róm 5,20 ²¹¹Róm 8,18 ²¹²Jn 10,38 ²¹³Mt 17,19 ²¹⁴Zsolt 130,1

²¹⁵1Kor 4,1 ²¹⁶Lk 14,8-10

saját életét is hajlandó odaadni. A keresztény középkor számára ez nem volt pusztán szó vagy ábránd. A nyájukért üldözést szenvedő pásztorok nem hiányoztak. Közülük a leghíresebb, Becket szent Tamás, alig 17 évvel Bernát halála után, 1170-ben halt mártírhalált, miután évekig Pontigny ciszterci apátságában vállalta a számkivetést.

A mű logikailag szép befejezést kap: itt valóban az önzetlenség eszményének csúcsát látjuk megvalósulni abban a papban, aki magáról elfeledkezve Isten népének szenteli magát. Ha ezt a mű elején lefestett önző, követelőző, „beteg úrnő” — a bűnhöz tapadó akarat — képével összehasonlítjuk, látjuk azt a hosszú utat, amit a „conversio” életformáját vállaló léleknek meg kell tennie.

„Boldogok a békéltetők, mert Isten fiainak fogják hívni őket.”²¹⁷ Nem azok, akik a békéről beszélnek, hanem akik békét teremtenek. Vannak ugyanis, akik csak beszélnek, de nem cselekszenek. Azonban ahogy nem a törvény hallói, hanem annak megtartói igazak²¹⁸, úgy nem a béke hirdetői, hanem a béke megteremtői boldogok. Mégis azt kívánnám, hogy ezek a mi mai farizeusaink — mert úgy látszik, akad belőlük néhány —, ha nem is teszik, legalább hangoztatnák, amit tenni kell. Bárcsak azok, akik bér nélkül nem hajlandók hirdetni az evangéliumot, legalább bér ellenében hirdetnék! Bárcsak legalább azért evangelizálnának, hogy abból megéljenek! Az Írás szerint a béres látja a farkast közeledni, és elsőkik.²¹⁹ Bárcsak manapság azok, akik nem valók pásztoroknak, legalább úgy viselkednének, mint a béresek, és nem mint a farkasok. Bárcsak ne ártanak a nyájnak, bárcsak ne menekülnének el akkor is, amikor senki nem támad rájuk, bárcsak addig ne hagynák cserben a nyáját, amíg a farkas tényleg meg nem érkezik! Még elviselhetők lennének — elsősorban békesség idején —, ha megkapva bérüket, a bérért igyekeznének védeni a nyáját²²⁰, és nem maguk zaklatnák, nem maguk próbálnák elterelni őket az igazság és jóság legelőiről. Ahhoz ugyanis kétség nem fér, hogy az üldözés a béreseket a pásztoroktól szétválasztja és megkülönbözteti. Aki ideigtartó sérelemtől nem fél, hogyan keresne földi hasznot? Földi üldöztetés ellenére hogyan tartana ki az igazság mellett az olyan ember, aki a földi bért, nem az igazságot keresi? „Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa.”²²¹ Ez a boldogság a pásztoroké, nem a béreseké, — annál kevésbé a rablóké és farkasoké. Ezek annyira nem képesek eltérni az üldöz-

²¹⁷Mt 5,9 ²¹⁸Róm 2,13 ²¹⁹Jn 10,12 ²²⁰Mt 6,2 ²²¹Mt 5,10

tetést az igazságért, hogy szívesebben tűrik az üldözést, mint az igazságot. Az igazság annyira szemben áll tetteikkel, hogy még hallását sem képesek elviselni. Evvel szemben a nyereszkeskedés vagy a nagyravágás kedvéért nyilvánvalóan elviselnek bármilyen veszélyt, hajlandók kirobbantani bármilyen botrányt, eltérni minden gyűlöletet, lenyelni bármi megaláztatást, és semmibe venni minden átkot. Az ilyenek lelkesedése nem kevésbé ártalmas, mint a béresek gyávasága. Ezért mondja az igazi pásztoroknak Pásztoruk, a jó Pásztor, aki kész volt életét adni juhaiért²²²: „Boldogok lesztek, ha az emberek gyűlölnék, ha kiközösítenek titeket, és neveteket rosszként elvetik az Emberfia miatt. Örüljétek és ujjongjatok azon a napon, mert jutalmatok bőséges lesz a mennyekben.”²²³ Mert akik a mennyben gyűjtenek kincseket, azoknak nincs okuk, hogy tolvajoktól féljenek.²²⁴ Nincs mit panaszkodniuk a sok szorongatás miatt, ha egyszer jutalmuk sokszoros megnövekedését várják. Sőt ehelyett inkább örvendezzenek, amint illő is: mert nemcsak az üldöztetés, hanem a jutalom is gyarapszik. Csak ujjongjanak annál jobban, minél többet szenvednek el Krisztusért, hogy így egyre bőségesebb jutalom várjon rájuk őnála. Miért rettegtek, kicsinyhitűek?²²⁵ Megbízható a mondás, megingathatatlan igazságon alapul: „semmi támadás nem árthat, ha semmi gonoszságnak nincs rajtunk hatalma.”²²⁶ De nemcsak hogy „nem árthat” semmi támadás, hanem ezen felül még javunkra is válik, és pedig bőségesen. Csak az kell, hogy az igazság legyen a célunk, csak Krisztus legyen az ügyünk, mert őnála „a szegények türelmes szenvedése nem múlik el hiába mindörökre.”²²⁷ Legyen neki dicsőség most és mindig és örök időkre.

Farkasfalvy Dénes

²²²Jn 10,11 ²²³Lk 6,22-23 ²²⁴Mt 6,19 ²²⁵Mt 8,26 ²²⁶„Oratio super populum” a hamvazószerdát követő péntek miseliturgiájában ²²⁷Zsolt 9,19

A Ciszterci Generális Káptalan Nyilatkozatából:

„A MAI CISZTERCI ÉLETFORMA ALAPVETŐ ÉRTÉKEI“

Bevezetés a szöveghez

A II. Vatikáni Zsinat után a Szentszék minden szerzetesrend feladatává tette, hogy újra átgondolja hivatását és életeszmenyét. Ebben a munkában figyelembe kellett venniök egyrészt az alapítók szándékát, a rend történelmi fejlődését és jelen helyzetét, másrészt az Egyház és a világ mai igényeit. Az újra átgondolt rendi hivatás fényében pedig meg kellett szervezniök a rendi megújulás programját.

E célból ült össze 1968-ban és 1969-ben a Ciszterci Rend Generális Káptalanja is. A Káptalant több évi előkészítő tanácskozás előzte meg: minden rendi közösséget felkértek, hogy vitassa meg, mit jelent számára a ciszterci életeszmeny, milyen alapokon és milyen módon gondolja el saját monostora, a rendi kongregáció és az egész Rend megújulását. Nemcsak monostorok és kongregációk, hanem egyes szerzetesek is küldtek javaslatokat az előkészítő bizottságnak. A bizottság minden beküldött írást figyelembe véve készítette el a „Nyilatkozat a mai ciszterci életéről“ első tervezetét. Ezt a tervezetet a Káptalan két ülészaka alaposan megvitatta, javításokat és főleg kiegészítéseket eszközölt, és végül hatalmas többségű szavazattal elfogadta. Hogy ez az első szavazás nem futó hangulat eredménye volt, mutatja a tizenkét évvel később tartott Káptalan állásfoglalása: az 1980-as Káptalan a Nyilatkozatot minden változtatás nélkül véglegesen magáévá tette.

A jelen cikkben ismertetni és közölni kívánjuk a Nyilatkozat második, fontosabb részét, amely egy korszerű, de hagyományos ciszterci lelkiiség körvonalait rajzolja meg.

1. A Nyilatkozat felépítése

A Nyilatkozat bevezetése összefoglalja a megújulás legfontosabb tényezőit: értékeli azokat a forrásokat, amelyekből életünk táplálkozik (az evangélium, az egyházi tanítóhivatal, a monasztikus hagyomány, Szt. Benedek Regulája, a ciszterci hagyományok, a mai Egyház és társadalom életében való részvételünk és a Szentlélek sugal-

mazó tevékenysége szívünkben); tárgyalja azokat a kritériumokat, amelyeket minden megújulásnak figyelembe kell vennie.

Az első rész megvizsgálja a ma élő Ciszterci Rend konkrét valóságát: beleilleszti születését a keresztény monaszticizmus történetébe, és végigkíséri a Rend fejlődését egészen napjainkig, majd irányelveket vázol fel arra, hogyan válhat Rendünk még eredményesebben a mai Egyház és világ élő részévé.

A második rész központi jelentőségű: megfogalmazza a mai ciszterci életeszményt. A harmadik rész, amely csak az 1969-es második ülészakon került megvitatásra, a Rend mai jogi és közösségi struktúráit írja le.

Mint a Nyilatkozat többi része, a második rész sem tart igényt teljességre vagy véglegességre. Címében is hangsúlyozza, hogy a *mai* ciszterci élet alapvető értékeit írja le. Itt és most, a mai Egyházban és világban élő ciszterciek számára akar eszmélődés, irányító elv és indítás lenni.

2. A Nyilatkozat története

A ciszterci életeszményről szóló második rész az előkészítő bizottság kebelén belül íródott. Már első formájában mindjárt megnyerte a káptalani atyák nagy többségének tetszését. Egy meglehetősen aktív kisebbség azonban komoly ellenvetéseket tett. Többen úgy gondolták, hogy a tervezet – bár nincs ellentétben Szt. Benedek Regulájával – nem épül elég kifejezetten és kizárólagosan a Regulára. Mások azt kifogásolták, hogy a szöveg nem határozza meg elég világosan és nem különbözteti meg minden másfajta szerzetességtől a monasztikus élet lényeges jegyeit: a világtól való elzárkózást, a bűnbánó életmódot, a csendtartást, a közös zsolozsmát és kétkezi munkát.

A vita folyamán elhangzott hozzászólások megfeleltek a fenti nehézségekre:

1. A tervezet valóban nem épül kizárólagosan a Regulára. Ez azonban csak előnyére szolgál. Szt. Benedek és az első ciszterciek példáját követve visszanyúl a szerzetesélet alapvető normájához, az evangéliumhoz, és a szerzeteséletet mint Krisztus-követést mutatja be. A Szentírásen kívül felhasználja az egész monasztikus hagyományt és a II. Vatikáni Zsinat tanítását is. Ezért a tervezet teológiája sokkal szétágazóbb és teljesebb, mint a Reguláé.

2. A tervezet valóban nem ad lényegi meghatározást a monasztikus életről. Lényegi meghatározást azonban csak elvont fogalmakról lehet adni: egy élő közösség valósága sokkal gazdagabb minden lehetséges meghatározásnál. Leírást, nem elméleti meghatározást kíván. Továbbmenve, ezt a leírást nem szabad olyan külsőségekre korlátozni, mint pl. a csendtartás vagy a világtól való tényleges elzárkozás. A hagyományok és külső szabályok fontosak, de csak annyiban, amennyiben a mi korunkban és a mi számunkra igazi lelkiiség kifejezői.

Ugyanakkor a bizottság több részletkérdésben elfogadta a módosító javaslatokat. Így a végső dokumentum, amelyet a Káptalan megszavazott, gazdagabb és árnyaltabb az eredeti tervezetnél, bár a vitás kérdésekben elfogadott betoldások nem egyszer megbontják az eredeti szöveg egységes gondolatmenetét.

3. A Nyilatkozat értékei

a) Kiindulópont

A dokumentum nem a ciszterci múlt értékeinek elemzéséből indul ki, de nem is a mai egyházi megújulás elvontan megfogalmazott követelményeiből. Alapja a mai szerzetes hivatástudata: ennek objektív tartalmát írja le, ennek értékeit állítja elének. Ez a hivatástudat szervesen kapcsolódik a ciszterci múlthoz, az egész keresztény monasztikus hagyományhoz és mindenekelőtt az evangéliumhoz; ugyanakkor a mai Egyházat és a mai emberiséget szolgálja. Így a dokumentum egyszerre hagyományos és modern. Nem azzal, hogy a két pólus között valami „biztos középut“-at választ, hanem azáltal, hogy a mi korunk szolgálataiba állítja az alapítók és a hagyomány, végső fokon az evangélium szellemét. A szerzeteseszemély ilyen megfogalmazása, amely az élő ciszterci hivatástudatból indul ki és az alapvető keresztény misztériumoknak mindig centrális helyet biztosít, sok hosszan vitatott rendi probléma és ellentét megoldásához mutat utat. Itt csak a legfontosabbakat említjük.

b) A kontempláció és akció egysége

A monasztikus rendeken belül és kívül is mindenkor éles vita folyt arról, mi a tökéletesebb életforma: a „tisztá szemlélődés“, vagy pedig a szemlélődés és az apostoli

tevékenység összekapcsolása. Még erősebb ellentétek merültek fel az „igazi”, „eredeti” ciszterci hivatás meghatározása körül. Egyesek ezt éppen a „tisztá szemlélődés”-ben látták, s ezért a monostorok többségének apostoli tevékenységét csak többé-kevésbé elfogadható kompromisszumnak tekintették.

A dokumentum egyik vitatott kérdésre sem válaszol közvetlenül, de rámutat arra a teológiai igazságra, amelynek alapján világos, hogy a kereszténységen belül a kontemplációt és akciót nem szabad szembeállítani egymással. A kettő egysége ugyanis az isteni szeretet erényének (caritas) egységén alapul, amely egyetlen, oszthatatlan aktussal ölel át Isten és embert (l. 42. sz.). Ez pedig a Megtestesülés misztériumából következik, abból, hogy Isten ember lett, azonosította magát minden embertársunkkal (vö. Mt 25,31-46). Ezért a keresztény számára Isten imádása az ember szolgálata is, és embertársunk szeretetből való szolgálata Istennek adott áldozat (vö. Zsid 13,16).

Persze a keresztény ókor és kora középkor nem ismeri a kontemplációra és akcióra „szakosodó” szerzetesrendeket. A szentatyák és a középkori lelki írók a „contemplatio” és „actio” kifejezéseket nem a szerzetesélet intézményes formáinak megkülönböztetésére, hanem a lelkiélet két szakaszának megjelölésére használták. Mindenkinek, aki a keresztény tökéletességre törekszik, előbb az „actio” fázisán kell átmennie: meg kell fékeznie érzékszerveit, gyakorolnia kell az erényeket, elsősorban a felebaráti szeretetet. Csak így, a tevékeny szeretet gyakorlatán keresztül juthat el a „contemplatio”-hoz, vagyis Isten mélyebb, élményszerű megismeréséhez. Az erények gyakorlása mintegy megtisztítja a „szív szemét”, hogy megláthassa Istent.

De a „contemplatio”-hoz eljutott lélek sem mentheti fel magát a felebaráti szeretet gyakorlásától. Amíg ezen a földön él, a felebaráti szeretet kötelmeit mindig elébe kell helyeznie az egyéni áhítat kielégítésének. Ugyanakkor az Istennel való mélyebb kapcsolat átjárja embertársaihoz való viszonyát: egyre inkább Isten értékelése szerint értékeli, Isten szeretetével szereti embertársait.¹ Ha a lelki em-

¹ 1. Jean Leclercq, *Études sur le vocabulaire monastique du Moyen Age: Studia Anselmiana* 48, Roma, Herder 1961, 89—90, 110—115; ugyanő, *Otia monastica. Études sur le vocabulaire de la contemplation au Moyen Age: Studia Anselmiana* 51, 96—102.

ber kizárólag önmaga számára akarja megőrizni az Istentől kapott kegyelmeket, kiapad benne a forrás: Isten kiszárítja mások táplálására szánt „emlőt”. Egy Nagy Szent Gergely vagy Szent Bernát vagy a remek ciszterci író, Stellai Izsák jól tudta, hogy bármilyen áldozatot is jelentsen számára, élete nagyrészt világi ügyekkel és apostoli munkában kell eltöltenie. A kontempláció fokára eljutott lélek apostoli tevékenysége azonban a hagyományos felfogás szerint nem az „actio” része, hanem a kontemplatív életformához tartozik, annak gyümölcse. Tudvalevő, hogy csak az újkor elején jelenik meg a szerzetesség kontemplatív, aktív és a kettőt egyesítő „vita mixta” (vegyes életforma) típusokra való felosztása. Itt a „contemplatio” és „actio” már nem a lelkiélet két fokát jelenti, hanem két egymást kizáró intézményes életformát. Ezért történetileg semmiképpen sem indokolt ennek a megkülönböztetésnek a ciszterci kezdetekbe való visszavetítése. Bár a ciszterci közösségek kezdetben alig foglalkoztak intézményes apostolkodással, mégsem nevezhetők a szó mai kizárólagos értelmében kontemplatívnak. Az a lelki tanítás, mely életüket formálta, nem zárta ki az apostoli munkát. Sokan a legjobbak közül elfogadták az Egyház hívását akár egy meghatározott feladat betöltésére, akár mint apátok és püspökök egész további életükre.

c) Monasztikus élet testvéri közösségben

A közösség szerepét a monasztikus hagyomány többféleképpen értékelte. Az egyiptomi remeték számára a közösségnek csak másodlagos szerepe volt: előkészítette az egyént a Sátánnal való magányos harcra és az Istennel való bensőséges kapcsolatra. Ezzel szemben Keleten Szt. Vazul és Nyugaton Szt. Ágoston az „egy szív – egy lélek”-ké válást a testvéri közösségben a keresztény tökéletesség lényeges részének tartotta. Szt. Benedek Regulájában mind a két irány fellelhető. A Regula a közös életet tekinti ugyan a szerzetesélet normális keretének, de azt is említi, hogy a tökéletes szerzetes már esetleg elég erős arra, hogy az ördöggel magányosan megbirkózzék, és remeteéletet kezdhet (Reg I 4-5). Ez utóbbi felfogás több szerzetesrendben ma is él. Így pl. egyes trappista monostorok körül „remetelakok”-at építettek, ahová az előljáró engedélyével a tapasztaltabb szerzetes visszavonulhat. A lelkiesség vonalán ez az elgondolás gyakoribb: sok lelki könyv-

ben olvashatjuk, hogy a celibátus Isten magányos és kizárólagos szeretetére és ezért a mélyebb emberi kapcsolatok elhagyására kötelez.

Ezzel szemben Szt. Bernát lelkisége világosan a szentágostoni irányt folytatja. „Számára a monasztikus élet célja nem a magányra, mint a lelkiélet magasabb fokára való felkészülés, hanem a keresztény közösség, a ‚paradisus claustralis‘ kialakítása, amely a tökéletes kontemplációt, az égi színről színre való látást elővételezi.“² A szentágostoni és a bernáti irányt követi a Nyilatkozat is. Hangsúlyozza, hogy éppen az Isten országáért vállalt nőtlenség veti meg a szerzetescsalád alapját. Az Isten közös szeretete és a közös hivatás formálja a szerzeteseket egy családdá (l. 49. sz.). Minél inkább Istennek szentelik magukat, annál inkább egyesíti őket Isten szeretete; s minél inkább megosztják egymás terheit és részesednek az egymásnak adott kegyelmekben és erényekben, annál közelebb jutnak Istenhez. A testvéri közösség építése és az Istennek adott élet elválaszthatatlan, mert ugyanannak a valóságnak, az Istentől kapott szeretetnek két pólusa (l. 42. sz.): az egyik növekedése a másikat is segíti.

d) Liturgia és munka

A Nyilatkozat itt sem elvont eszményből, hanem a ciszterci élet mai valóságából indul ki: számba veszi a monastorok különböző munkaköreit, és megmutatja azok értékét a ciszterci hivatás egészében. Ezen a téren túllép a Regulán, amely a munkát csak nagyon szűk szempontok szerint értékeli: a testvéreknek azért kell testi és szellemi munkával foglalkozniuk, mert „a tétlenség a lélek ellensége“ (Reg 48,1). A Nyilatkozat viszont kijelenti:

munkánk nem csupán a tétlenség elleni orvosság vagy olyan elfoglaltság, melynek egyetlen célja az idő kitöltése, hanem szerves része a keresztény tökéletességre való törekvésünknek (69. sz.; l. 73. sz.).

A dokumentum két egyoldalúság ellen harcol. Egyrészt az ellen az irány ellen, amely úgy osztja fel a liturgikus istenszolgálat idejét, hogy munkára a nap folyamán alig marad hosszabb, összefüggő idő. Ilyen körülmények között

² Denis Farkasfalvy, „St. Bernard's Spirituality and the Benedictine Rule“: *Analecta Cisterciensia* (36) 1980, 261.

igen nehéz eredményes munkát végezni annak, aki a teljes liturgikus napirendet meg akarja tartani. Ezért gyakran éppen azok, akiknek komoly kötelességeik vannak, kénytelenek felmentést kérni a közös imádság alól.

A másik véglet az az életforma, amelyben egyedül a munka fontos; a nap folyamán sem elég idő, sem elég energia nem jut a közös imádságra. A két véglettel szemben a Nyilatkozat hangsúlyozza a liturgikus imádság és a munka egybehangolását: kölcsönösen segíteniök kell egymást:

Életformánk . . . egyrészt legyen alkalmas arra, hogy a liturgiában gyümölcsözően részt vehessünk, másrészt alakítsuk úgy a liturgia formáit és struktúráját, hogy táplálják és lélekkel járják át mindennapi életünket (62. sz.).

e) A papság és a monasztikus hivatás

Mínt hogy a zsinati teológia rávilágított arra, hogy az újszövetségi papság természeténél fogva a keresztény közösség felépítésére irányul (a szentségek kiszolgáltatásának is ez az egyik lényeges célja), a monasztikus rendek különböző elhatározásokra jutottak. A trappisták és egyes bencés közösségek ilyen következtetést vontak le: ha egyszer nem akarunk apostoli munkával foglalkozni, akkor a jövőben tagjaink közül csak annyi papot szenteljünk, ahány szükséges a közösségen belüli lekipásztori teendők ellátására.

A Ciszterci Generális Káptalan másképpen foglalt állást. Pozitív értéknek tekintette azt, hogy a legtöbb ciszterci férfiközösség egyúttal papi közösség is. Szó sem esett ennek az állapotnak a megszüntetéséről. A Nyilatkozat a lekipásztori szolgálat legkülönbözőbb formáit említi (l. 72. sz.), és elvben egynek a gyakorlását sem zárja ki. Csupán azt hangsúlyozza, hogy a lekipásztorkodás miatt ne változtassuk meg a monasztikus élet alapjait. Inkább olyan formákat keressünk, amelyek jól összeegyeztethetők a monasztikus élettel (l. 45. sz.).

A dokumentum nem sorolja kifejezetten az ifjúság nevelését a papi munkák közé. De egyrészt hangsúlyozza, hogy a nevelés és tanítás kiválóan illik a monasztikus életformához, másrészt úgy fogalmazza meg a nevelés és taní-

tás munkáját, hogy annak papi jellege világossá válik (l. 71. sz.). Valóban, ha egyszer a papi szolgálat a keresztény közösség felépítésére irányul, akkor a nevelés és tanítás is lényeges részévé válhat. Hiszen a gyermek egész személyiségét akarjuk formálni és gazdagítani, s azáltal, hogy látókörét sok irányban kitágítjuk, megismertetjük vele a teremtés és főleg az ember világának gazdagságát, előkészítjük minden teremtett érték forrásának megismerésére és szeretetére. Így tanításunk, anélkül, hogy a világi tudományokban Istenről és a vallásról beszélnénk, éppen azáltal vezet közelebb Istenhez, hogy tárgyilagosságra, minden igazság iránti érdeklődésre és tiszteletre nevel.

A gyermek személyisége csak közösségben tud harmónikusan kifejlődni. Ha a monostor, és különösen az iskolában tanító szerzetesek igazi keresztény közösséget alkotnak, ez egy-egy kiváló tanár egyéni hatásánál is mélyebben érinti a diákokat: az iskolai közösség a monostori közösséghez kapcsolódik, onnan kap értékeket, indítást, állandóságot, mintegy a monostori család folytatásává válik. De nemcsak a monostori közösség névtelen kisugárzása fontos, hanem a szerzetesek egyéni munkája is, akik az iskolát, az internátust vagy osztályukat igazi közösséggé fogják össze: az iskolai közösségben a gyermek hosszú éveken át tanulja a keresztény erények megbecsülését és gyakorlását: egymás elfogadását, tiszteletben tartását és segítségét, örülhet a másik sikerének, és osztozhat nehézségeiben. Így az iskolai közösség olyan milőt teremt, amelyben az igehirdetés és a szentségek kiszolgáltatása (elsősorban a bűnbánat szentsége és az Eukarisztia) termékeny talajra talál. A gyermekek a paptanár segítségével megértik, hogy itt és most van szükségük arra, hogy Isten „belépjen életükbe”, hiszen itt és most kell egymásnak újra meg újra megbocsátaniok, egymást újra meg újra elfogadniok; Krisztus Teste itt és most akarja őket egy Testté formálni. Itt a kegyelem valóban olyan bázist talál, amelyre eredményesen építhet.

Még sok más témát is említhetnénk, ahol a Nyilatkozat fellép az egyoldalú túlzások ellen, és a monasztikus élet látszólagos ellentéteit az alapvető keresztény misztériumok fényében oldja fel. További magyarázat helyett azonban inkább közöljük a Nyilatkozat második részének teljes szövegét.

A Nyilatkozat szövege

Második rész

A MAI CISZTERCI ÉLETFORMA ALAPVETŐ ÉRTÉKEI

(38) Rendünk konkrét életformáját pluralizmus jellemzi. A Renden belül meglehetősen különböző életstílusok léteznek, mégis a különbségeken belül bizonyos összhangot és egységet is találunk.

Az egység nemcsak a rendtagok közös céljában áll, hanem abban is, hogy legtöbb eszközünk közös ennek a célnak az elérésére. Mindezt nem egymástól elkülönítve kell vizsgálnunk, hanem élő egységgé kell összeállniok.

E Nyilatkozat természetesen nem akar elvont és teljességre törekvő értekezést nyújtani arról a monasztikus életről, melyre a Ciszterci Rendszerben fogadalmat tettünk. Csak néhány szempontot akarunk kiemelni, hogy ezek mai életünknek és intézményeinknek ihletet és irányt adjanak.

A) A mai ciszterci életforma célja és ismertető jegyei

1. Az Isten-keresés hivatása Krisztus követése által a szeretet iskolájában

(39) Életünk végső célja nem lehet más, mint Isten, az, hogy mindenben megdicsőítsük és elérjük Őt, aki az ember legfőbb java és legnagyobb boldogsága. Az Atyaistenhez vezető út és közvetítő pedig Krisztus, aki az Egyházban, a testvéri közösségekben és a szentségekben jelen van számunkra.

Azért választottuk a monasztikus életformát, hogy életünket különösképpen, közvetlenül és gyökeresen ennek a célnak az elérésére irányítsuk, és hogy erre állandó, eredményes vezetést és irányítást kapjunk.

(40) Rendünk monostorainak az a feladata, hogy az egyes rendtársak hivatását szolgálja, megőrizze és kifejelessze. Ezért az Isten keresése nemcsak a rendtagok egyéni kötelessége. E cél elérését kell szolgálnia a monostor egész életkeretének, amely „az Úr szolgálatának iskolája” (Reg Prol, 5), valamint az apát rendelkezéseinek és tanításának, amely „az isteni igazság kovásza” (Reg 2,5). Ez a cél adja meg monostoraink létének végső értelmét. Minden egyéb, mint pl. a jó hírnév, az emberiség vagy a tár-

sadalom java, vagy anyagi haszon ennek a célnak kell hogy szolgáljon, ezzel a céllal kell hogy összhangban álljon. A felsorolt javakat sohase becsüljük többre, mint a lelkiélet fejlődését, életünk belső átalakítását és az erényekben való előrehaladást.

(41) Minthogy a monostor célja az egyes rendtagok hivatásának a szolgálata, legyünk tudatában annak, hogy ha a hivatás „lelkületét” elveszítjük – bármennyire is használni akarunk a monostornak –, valójában elidegenedünk tőle, és életünk üressé és értelmetlenné válik. Ugyanis a hivatás és a hivatásra adott válasz teszi a szerzetest, egyedül ez adja meg monostoraink és Rendünk létének értelmét.

(42) Mivel Istent csak Krisztus által a szeretetben érhetjük el, a szeretet iskolájába léptünk. A szeretetnek osztatlanul, mintegy egyetlen aktussal kell Krisztust és a felebarátot átölelnie, akit Isten a maga képmására teremtett, és akit Krisztus vére árán váltott meg. Ezért az igazi szeretetnek az Isten és az ember kettős szolgálatában kell megnyilvánulnia. A kettőt nem szabad egymással szembeállítani, hiszen Isten szolgálata az embernek is használ, és a felebarát igaz szeretettől áthatott szolgálata egyben Istennek adott áldozati ajándék. A szeretet aktusának egységén alapul imaéletünk és munkánk egysége. Így válik egységes egészszé tevékenységünk és istentiszteletünk, így kapcsolódik össze a szemlélődés nyugalmaival az emberi társadalom aktív szolgálata. Továbbá, mivel a szeretet az erények csúcsa és összefoglalása, minden jámborsági és szerzetesi gyakorlatot a szeretetnek kell alárendelnünk.

2. Az Isten hívására adott felelet: a fogadalom

(43) Nem saiat kezdeményezésünkől keressük Istent: azt keressük, aki előbb szeretett és előbb keresett meg minket, hogy a saiat életében való közösségre hívjon. Az a tény, hogy Krisztuson keresztül állandóan keressük Istent, abban az isteni hívásban gyökerezik, amellyel Krisztus szüntelenül a szeretet válaszára hív. Maradandó választ a Szt. Benedek Reguláiára tett fogadalommal adunk, amellyel egész életünket Krisztus szolgálatára foglaljuk le. Fogadalmunk így saiatos módon Istennek szenteli egész egzisztenciánkat. Ez az Istennek szenteltség a keresztségben gyökerezik, azt telesebben kifejezi, az Egyház pedig egyesíti a szentmiseáldozattal.

3. Az Egyház szolgálata

(44) Minthogy az Egyház fogadta el fogadalmunkat, egészen elkötelezzük magunkat az ő szolgálatára. Hiszen Krisztus az Egyházban van jelen számunkra, elválaszthatatlanul egyesült vele. Ezért Krisztus szolgálata az Egyház szolgálatát jelenti, akár az imádság és bűnbánat útján, akár az apostoli munka különböző formáin keresztül. Ha így élünk, életünk a hűségesen megvalósított keresztény hivatás példájává válik, tanúságot tesz a Krisztusban való új életről, amely már itt és most kezdete és jele az égi országban beteljesedő örök életnek.

(45) Bár Rendünk egyházjogilag exempt³, minden közössége jog szerint és ténylegesen is része a helyi egyháznak, osztozik annak isteni ajándékaiban, jó- és balsorsában, üldözéseiben és megpróbáltatásaiban. Ezért monostoraink erkölcsi kötelessége, hogy képességük szerint szolgálják az Egyház igényeit. Ez a felelősség különösen a férfimostorokat terheli, ahol a rendtagok nagyobb része felszentelt pap. Hiszen az újszövetségi papság különböző formákban szolgálatra irányul. Ezért viseljünk gondot arra, hogy szerzetespapi közösségeink – az Egyház szándékait és a helyi igényeket figyelembe véve – készek legyenek a közösség jellegének megfelelő szolgálatra. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a lelkipásztorkodásra hivatkozva kényünk-kedvünk szerint megváltoztathatjuk a monasztikus élet alapjait, pl. a közösségben végzett liturgiát. Elsősorban a papi szolgálat olyan formáit keressük, amelyekkel az Egyháznak a magunk módján szolgálhatunk.

Az Isten és az Egyház szolgálatában a boldogságos Szűz Máriának, az Egyház Anyjának és Rendünk Védőasszonyának anyai pártfogására akarunk támaszkodni. Atyáink példáját követve, gyermeki áhítattal fordulunk hozzá, közbenjárását kérjük, és követjük életét.

B) A mai ciszterci élet céljának elérésére szolgáló közös eszközök

(46) Isten nemcsak a fentebb kifejtett célra hív, hanem arra is, hogy az általa adott eszközöket felhasználjuk. Ilyen eszközök elsősorban az evangéliumi tanácsok, a ciszterci

³ Nem tartozik a helyi püspök joghatósága alá.

közösségekben való élet, az imádság, a kereszt szeretete és – munkánkon keresztül – az emberi közösség szolgálata.

1. Az evangéliumi tanácsok gyakorlása által Istennek és az Egyháznak szentelt élet

(47) Az evangéliumi tanácsokat azért éljük, hogy mint tanítványok Mesterünket, Krisztust különös módon kövessük, vele mindig jobban egyesüljünk, és őt a monasztikus élet útján egyre szorosabban és egyre közelebből kövessük.

a) Szüzesség

(48) Az Isten országáért vállalt önkéntes szüzesség nem csupán azt jelenti, hogy lemondunk a házasság és a természetes család örömeiről: a szüzesség szabaddá tesz bennünket arra, hogy testünk és lelkünk egész erejével az Isten és az Egyház ügyeivel törődjünk. Szerzetesi fogadalmunkkal közvetlenül és személyesen akarunk tanúságot tenni a jövő kor keresztény reményéről, ahol az emberek többé már „se nem nőülnek, se férjhez nem mennek” (Lk 20,35). Így teszi a szüzesség életünket az eszkatológia jelévé.

(49) E teljes Istennek szenteltség veti meg azt az alapot, amelyre a szerzetescsalád épül. Isten családjában az Isten közös szeretete és az azonos hivatás alapozza meg az egymás iránti szeretetet és az egymásnak adott segítséget. Egyrészt hűségesen hordoznunk kell egymás terhét, másrészt mindannyian részesedünk az egyeseknek adott kegyelmekben és erényekben. Így tesszük magunkévá az üdvösség közösségi útját, amelyet Isten maga készített az egész emberiség számára az Egyházban. Ő nyitja meg szívünket, hogy őszinte és tevékeny szeretettel szeressünk minden embert, de elsősorban a monostori közösséghez tartozó testvéreinket.

b) Szegénység

(50) A szegénységet nem pusztán azért gyakoroljuk, hogy nélkülözzünk; nem is azért, mert megvetjük az anyagi javakat. Isten fiainak szabadságára akarunk eljutni, hogy „úgy éljünk ezzel a világgal, mintha nem élnénk vele, mivel elmúlik a jelen világ formája” (1Kor 7,31). Ezért sze-

gények akarunk lenni a szegény Krisztussal, nem akarunk sem gazdagságot birtokolni, sem meggazdagodásra törekedni. Ez tesz bennünket igazi tanítványokká az Ősegyház iskolájában, ahol „senki sem mondott semmit magáénak, hanem mindent közösen birtokoltak” (Csel 4,32). Így felszabadulunk az anyagi gondoktól, hogy ott legyen a szívünk, ahol a kincsünk (vö. Mt 6,21): Krisztusban és az Egyházban.

(51) De amíg a testben élünk, élnünk kell ennek a világnak a dolgaival. A szegénység lelkülete azonban, amely szorosan összefügg fogadalmunkkal, a földi javak használatát a magunk és embertársaink javára kell hogy irányítsa. Ezért mindent tegyünk meg, hogy lemondásunk segítse a mai világ szegényeit. Munkánk gyümölcsét embertársaink és az Egyház javára fordítsuk. Ugyanezen ok miatt nagyon illő, hogy olyan munkát végezzünk, amellyel magunknak is megkeressük, amire szükségünk van, és másoknak is használni tudunk.

c) Engedelmesség

(52) Az engedelmesség mindenekelőtt nyílt szívvel jelent a Szentlélek indításainak befogadására. Mert a Lélek „ott fúj, ahol akar” (Jn 3,8), és sokféle módon mutatja meg nekünk Isten akaratát. Amint Krisztusnak eledele volt, hogy annak akaratát teljesítse, aki őt küldte (vö. Jn 4,34), és „a szolga alakját magára véve engedelmes lett mindhalálig, és pedig a kereszthalálig” (Fil 2,8), ugyanígy nekünk is, akik Krisztust egészen közelről akarjuk követni, az a feladatunk, hogy Isten akaratát keressük és készségesen teljesítsük.

Isten szavát igen gyakran az Egyház szava közvetíti: a pápa, a Szentszék, a püspökök, az apát tanítása és buzdításai. Mindennek nemcsak külső cselekedeteinket, hanem lelkületünket is alakítania kell. A mai Egyház karizmatikus mozgalmi is kifejezik a Szentlélek korunkra vonatkozó szándékait.⁴ Amint a Lélek újra meg újra megfiatalítja az Egyházat, úgy szerzeteséletünket is állandóan megújítja.

⁴ A Nyilatkozat itt nem a szoros értelemben vett karizmatikus, „pünkösdi” mozgalomra gondol — ez 1968-ban még ismeretlen volt Európában —, hanem általánosságban beszél azokról a kegyelemről ihletett mozgalmakról (pl. a Zsinat előtti évek biblikus vagy liturgikus mozgalmi), amelyek időről időre felrúzzák és megújítják az Egyházat.

(53) Ezért a szerzetes, aki hitben és szeretetben Isten akaratát akarja teljesíteni, apátot kíván maga fölé, aki számára Krisztust képviseli (vö. Reg 5,12; 2,2), és akinek a Regula és a rendi szabályzatok értelmében alázatosan engedelmeskedik. A parancsteljesítésben, a rábízott feladatok elvégzésében felhasználja mind saját értelmi és akarati képességeit, mind a kegyelem ajándékait. Tudja, hogy ezzel Isten terve szerint hozzájárul Krisztus testének építéséhez. Ily módon a szerzetesi engedelmisség nem kisebbíti az emberi személy méltóságát, hanem Isten fiainak szabadságával gazdagít, és érett emberré nevel.

(54) A szerzetesi engedelmisség, akkor is, amikor gyakorlatilag az előljáró rendelkezésének teljesítésében valósul meg, Istennek szól, szabad és személyes emberi tett, amely érett és felelősséget vállaló megfontolást kíván. Korunk megváltozott körülményei a parancsadás és az engedelmisség új formáit kívánják meg: újfajta kapcsolatokra van szükség az előljáró és a rendtagok között. Korunk elveti a szolgálalkúság és az atyáskodás minden megnyilvánulását, a feudális formák ápolását, és joggal megkívánja, hogy az emberi személy méltóságát mindig és mindenütt tiszteletben tartsuk. Ehhez járul még, hogy manapság a munkakörülmények és a rendtársak feladatai igen gyakran szaktudást igényelnek, és feltételezik az egyén személyes felelősségvállalását. Ezért az előljáró engedjen tág teret a személyes kezdeményezésnek; részletekbe menő utasítások helyett inkább hangsúlyozza az általános irányelveket, jelölje ki a hosszú távon megvalósítandó célokat. Ma sokkal inkább, mint azelőtt, szükség van arra, hogy az előljáró csak a szakemberek meghallgatása és a rendtagok véleményének megkérdezése után rendelkezék, és maradjon mindig kész további javaslatok megszívlelésére is. Az előljáró szívesen hallgassa meg a rendtársakat, de legyen tekintélye arra, hogy döntsön és rendelkezék mindarról, amiről döntenie és rendelkeznie kell. A tanácsadásban minden testvér tartsa tiszteletben a másik személyét és elgondolását, jó érvekkel indokolja meg saját véleményét, és ne önző akarata kielégítését keresse.

(55) A szerzetesi engedelmisség igazi értékét csak úgy tudjuk megőrizni közösségeinkben, ha az előljárók minden rendtaggal együtt őszintén Isten akaratát keresik, és észben tartják, hogy az engedelmisség sohasem az emberi tekintélynek, hanem mindig a minket hívó Istennek

szól. A közösség java megkívánja, hogy az előljáró világos, határozott és félreérthetetlenül kötelező rendelkezéseket adjon; ugyanakkor a monostor vezetése nem nélkülözheti a rendtagok összességének felelősséget vállaló együttműködését a monostor, a Rend és az Egyház javának előmozdítására. Ez a mély egyetértés a közösség minden tagja között, amely közös hivatásunkban és szerzetesi fogadalmunkban gyökerezik, alapozza meg az előljárói hivatal és az engedelmesség mindennapos gyakorlását.

2. Állandó testvéri közösségben való élet

(56) A hivatásához hűséges szerzetes a monostor testvéri közösségét Isten családjának tekinti, amelynek ő is tagja. Tudja, hogy Krisztus különös módon jelen van a monostorban, hisz jelen van mindenütt, ahol ketten vagy hárman az ő nevében gyűlnek össze (vö. Mt 18,20). Ezért életünket az Ősegyház példája szerint akarjuk alakítani. Ez „egy szívet és egy lelket“ (Csel 4,32) kíván nemcsak az imádságban és az anyagi javak közös birtoklásában, hanem a célok, feladatok, tevékenységek és a felelősség közös vállalásában is. Az Apostol együtt akart örülni az örvendezőkkel, együtt sírni a sírókkal (vö. Róm 12,10). Így vegyünk mi is részt minden rendtárs sikerében és kudarcában, örömeiben és bánatában, jó és rossz sorsában. De mindenelekőt a monostor lelkiélete legyen közös gondunk, érezzük felelősnek magunkat minden egyes rendtárs örök üdvösségéért és hivatásának betöltéséért. Így a közös élet már magában is tágabb értelemben vett lelki irányítást ad: megerősíti a gyengéket, bátorítja a kishitűeket, buzgóságra serkenti a lanyhákat, és minden nap mindannyiunk számára hirdeti szolgálatunk értékeit.

(57) A közös élet gondozása tehát nemcsak az előljárókra tartozik, bár elsősorban az ő feladatuk, hogy buzdítással, figyelmeztetéssel és feddéssel megszüntessék a hibákat és visszaéléseket. Feladatukat azonban könnyebben és eredményesebben láthatják el, ha a közösség türelmes a hibázó testvérrel szemben, de hűséges a szerzetesélet értékeihez, és ha egyszerre tudja szeretni a vétkes testvért és gyűlölni a vétket.

Kerüljük el, hogy a közös élet csupán teherré és a szeretet elleni bűnalkalommá váljék. Inkább arra törekedjünk, hogy a közös életet mint a szeretet iskoláját éljük: előzzük

meg egymást tiszteletadásban, készséggel engedelmeskedjünk egymásnak; még gyengeségünk megtapasztalása is arra szolgáljon, hogy előrehaladjunk a szeretetben; testvéreink példája és tanítása pedig valóban vonzzon bennünket közelebb Istenhez.

Bár nagyon is az apát tisztéhez illő, hogy ő maga tanítsa lelkiéletre a közösséget és maga buzdítson az erények gyakorlására, a feladat egy részét gyakran más rendtársakra is rábízhatja. Az is nagyon helyes, ha a közösségben rendszeresen megbeszéléseket, előadásokat tartanak a lelkiéletéről, és a testvérek megosztják egymással lelki és értelmi adományaikat.

A közösség életében ápoljuk a monaszticizmus gazdag hagyományait, s egyben keressük a monasztikus élet olyan hiteles formáit, amelyek megfelelnek a mai életkörülményeknek. Elsősorban saját monostorunk élő hagyományait műveljük, ennek értékeit őrizzük, gyümölcsöztessük és adjuk át másoknak is. De ápoljuk annak tudatát is, hogy nagyobb közösségekhez is tartozunk: a rendi kongregációhoz és az egész Rendhez. Így eredményesen segíthetjük egymást arra, hogy egyre jobban megvalósítsuk hivatásunkat.

3. Imaélet

(59) A Krisztus követésében Istent kereső és neki szolgálni akaró szerzetes gyakran imádkozik. Amikor az önmagát számunkra kinyilatkoztató Isten szaván elmélkedünk, amikor közös vagy magánimádsággal Isten szavára felelünk, szívünket és értelmünket az Isten dolgaihoz emeljük. Az imádságban forrásra találhatunk, amely átlelkiesíti minden tevékenységünket, felismerhetjük, merre tart életünk, és ismételten helyes irányba terelhetjük.

(60) Amint a szerzetesi hivatás Isten ajándéka, úgy az imádságra való képességünk sem magunktól van, hanem a Szentlélektől, akiben azt kiáltjuk: „Abba, Atyánk” (Róm 8,15). A szentségek, különösen az Eukarisztiában való mindennapos részvétel állandóan táplálják bennünk ezt a kegyelmi életet, s imádságunk a szentségi rendben egyesül Krisztus megváltó tevékenységével.

Egy monasztikus rend tagjainak különös módon hivatása – amint ezt az egész monasztikus hagyomány és az

Egyház rendelkezései is tanúsítják —, hogy Krisztus imádságát folytassák az Egyházban. Ezt teszik a szentmise és a zsolozsma ünneplésével — aminek első helyen kell állnia életünkben — és az imádság más formáival is, amelyeknek — a maguk módján — egész életüket át kell járnok.

(61) A szentmiseáldozatban vértelenül megújul Krisztus áldozata. Benne az ember Istent imádó tevékenysége Krisztus tevékenységének hatékony jelévé válik úgy, hogy Isten ajándéka és szava, valamint az ember hálaadásban és dicséretben kifejezett válasza tökéletes egységet alkot Isten dicsőségére és az ember megszentelésére. Minden egyházi szolgálat az Eukarisztia ünneplésére irányul, amely nemcsak az egész liturgiának, hanem a keresztény életnek is a középpontja. Ezért a mi életünkben is első helyet kell elfoglalnia. Az Eukarisztiában jelenlevő Krisztus imádsát is mozdítsuk elő, mivel ez kiváló áhítatgyakorlat Krisztus szent embersége iránt.

(62) A zsolozsma megújításában, aminek folytatása és befejezése kötelességünk, elsősorban a liturgia és életünk többi része közötti egységre és harmóniára törekedjünk. Mert bár a liturgia „az a csúcs, amelyre az Egyház tevékenysége irányul és a forrás, ahonnan minden energiája fakad“ (SC 1,10), mégsem meríti ki az Egyház vagy a monostor egész tevékenységét (vö. SC 1,9). Életformánk tehát egyrészt legyen alkalmas arra, hogy a liturgiában gyümölcsözően résztvehessünk, másrészt úgy alakítsuk a liturgia formáit és struktúráját, hogy táplálják és lélekkel járják át mindennapi életünket. Nem szabad, hogy a napi munka súlya megfojtsa a liturgiát, de azt se engedjük, hogy a mai életérzéstől távol álló liturgikus formák terméketlenné tegyék a liturgiában való részvételünket.

(63) Az imaélet szükséges része a lelkiolvasmány. Megfelelő nevelésre és életkörülményekre van szükség ahhoz, hogy igazán imádkozó, nyugodt és rendszeres olvasással mélyüljön. Az így végzett lelkiolvasmány eredményesen segíti a szerzetest arra, hogy egyre inkább „Isten emberé“-vé váljék, és felfogja Isten jelenlétét és akaratát.

(64) Életünk egysége a különböző elemek harmonikus összehangolásában nyilvánuljon meg. Elsősorban monostoraink liturgikus élete legyen az „az égő és világító fényforrás“ (Jn 5,35forrás“ (Jn 5,35), amely kisugárzik az egész helyi egyházra. Liturgiánk hívja aktív részvételre a környé-

ken lakó híveket, és válják a keresztény nép számára a lelkiélet gazdag forrásává.

4. A keresztet hordozó, alázatos Krisztus követése

(65) A szerzetes kövesse egész életével az alázatos Krisztust. Bűneinket őszintén megbánva, egyéni korlátaink tudatában, de mint akit az isteni irgalom felkarolt, Isten dicsőségét keressük, ne a sajátunkat. Ez az alázatos lelkiület segítsen arra, hogy derűs szívvel fogadjuk a megpróbáltatást és a nélkülözést, elégedjünk meg szerény jövedelemmel és életkörülményekkel is.

Monasztikus élet csak a kereszt jegyében lehetséges. Mert ha Krisztus szeretetét követjük, amelynél nagyobb senkinek sincsen (vö. Jn 15,13), a lemondás útjára lépünk, és halálra adjuk tagjainkat, hogy az élő Istennek szolgáljunk (vö. Kol 3,5; 1Tesz 1,9). Hiszen Krisztus minket is, akárcsak tanítványait, a kereszt mindennapos hordozására hív (vö. Mk 10,21).

(66) A Krisztus keresztjében való részesedés számunkra leggyakrabban a következőket jelenti:

– alázatossá lenni, elkerülni a hiú dicsőséget és az önző törtetést;

– jól végezni napi munkánkat, amely manapság gyakran olyan áldozatot kíván, hogy joggal hasonlítható a régi monasztikus élet önmegtadadásaihoz;

– türelemmel és jó lélekkel elviselni testi és lelki gyengeségeinket, képességeink fogyatékoságát és a közös élet terhét;

– szeretni ellenségeinket, üldözőinket és rágalmazóinkat;

– elfogadni az öregkort és a halált, hogy ezzel világosan megvalljuk hitünket és reményünket az örök életben.

(67) Továbbá, amint a keresztségi fogadalomban ellene mondtunk a Sátánnak és minden pompájának, úgy a monasztikus életben el akarjuk hagyni a világot, amennyiben az az ördög hatalma alatt áll, vagyis a szem kívánságát, a test vágyát és az élet kevélységét (vö. 1Jn 2,16). A világ elhagyása elsősorban abban a belső magatartásban áll, amellyel elzárkózunk a világias szellemtől. Ez a síron túl semmit nem vár, és ebben az életben semmi magasabb értéket nem talál a test és a szellem gyönyöreinél.

A világtól való külső elzárkózás, amit közösségeink különböző fokban és különböző módon valósítanak meg, ennek a belső magatartásnak a jele és eszköze.

(68) A kereszt szeretete és a világias szellemmel való határozott szembenállásunk nem tehet közömbössé a világ igazi értékeivel szemben: használjuk fel őket Isten országának szolgálatára. A technika, a gazdasági, társadalmi és kulturális élet értékei semmiképpen sem idegenek számunkra; művelésük gazdagítja életünket, és részévé tesz az emberi közösségnek.

5. Munkánk

(69) Mint minden embert, minket is kötelez a munka közös törvénye: munkánkkal hozzájárulunk ahhoz, hogy a világ tökéletesebb legyen, és Istennek erre a világra vonatkozó terve megvalósuljon. Ez is hivatásunk része. Téves az a vélemény, hogy a lélek tökéletességre törekvése és a világi ügyekkel való foglalkozás szemben áll egymással: a valóságban a kettő jól összeegyeztethető. Senkinek sem kell a földi élet ügyeitől visszavonulnia ahhoz, hogy a keresztény tökéletességre törekedjék. Ha munkánkat helyesen végezzük, az nemcsak hogy nem veszélyezteti, de inkább növeli emberi és keresztény méltóságunkat.

Ezért munkánk nem csupán a tétlenség elleni orvosság, vagy olyan elfoglaltság, amelynek egyetlen célja az idő kitöltése, hanem szerves része a keresztény tökéletességre való törekvésünknek. Egyúttal testvéri szolgálat is a monostori közösség és a világban élő embertársaink számára akkor, ha hozzáértéssel és felelősségtudattal végezzük.

(70) Minthogy munkánk értéke az elért eredménytől is függ, az előjárók fontos feladata, hogy munkatársaikat – akár pappá szentelt, akár laikus rendtagokat –, ha szükséges, szakképzéssel is, jól előkészítsék arra, hogy a lehető legeredményesebben végezzék el munkájukat. Hiszen jól tudják, hogy a mai világban, a szakosodó munkamegosztás korában, pusztá jóakarattal és odaadással nem elég az eredményes munkához.

Kongregációink és monostoraink főbb munkakörei a következők (a felsorolás rendje semmiképpen sem jelent értéksorrendet):

a) Az ifjúság nevelése

(71) Az ifjúság iskolai és internátusi nevelése és tanítása kiválóan illik a monasztikus életformához. Akik ennek a munkának szentelik életüket, az Isten országának és az emberi társadalomnak a fejlődését mozdítják elő. Nemcsak az értelmet, hanem az egész személyt akarják gazdagítani, mikor megmutatják az összefüggést a tudományok, művészetek és a keresztény igazságok között. Miközben a teremtett dolgokról tanítanak, diákjaikat minden igazság és teremtés forrásához, Krisztushoz vezetik. Továbbá, mivel bármit teszünk Krisztus legkisebb testvéreinek, magának Krisztusnak tesszük, az ifjúság nevelésében egészen különös módon neki szolgálunk.

b) A lelkipásztori szolgálat

(72) Az újszövetségi papság – ha teljes valóságát tekintjük – nem merül ki szertartások végzésében, hanem a keresztény közösség szolgálatára irányul. Mind a rendes, mindennapi lelkipásztori szolgálat a monostorban, plébániákon vagy külföldi missziókban, mind annak rendkívüli formái (konferenciák tartása, lelkigyakorlatok vezetése, a szentségek kiszolgáltatása) eredményesen hozzájárulnak Krisztus Misztikus Testének, az Egyháznak az építéséhez. Ily módon Rendünk szerzetespapjai értékes szolgálatot tesznek embertársaiknak, és engedelmeskednek a Szentlélektől kapott hivatásuknak, mint a jó szolga, aki szolgatársainak kiosztja a búzát (vö. Lk 12,42).

c) Testi munka

(73) Testi munkánkkal tanúsítjuk legjobban, hogy a keresztény minden munkát értékeli. Ezen túlmenően igen hasznos, sőt egyes esetekben feltétlenül szükséges szolgálatot is jelent a közösség számára. Sohase tekintsük a testi munkát céltalan időtöltésnek. Tegyünk meg mindent, hogy hozzáértéssel és eredményesen szolgáljunk ebben is.

d) Tudományos munka

(74) Monostorainkban több rendtársunk foglalkozik teológiai és világi tudományokkal: kutatómunkát végez a filozófia, teológia, történelem, vagy a társadalom- és természettudományok területén. Ennek a munkának nemcsak az illető tudomány, hanem a monasztikus élet számára is

nagy értéke van: a teremtett dolgok és a hit misztériumainak mélyebb ismerete egész monasztikus életünket gazdagabbá teszi. Különösen fontosnak tartjuk a teológiai tudományok művelését, mivel ezek minden más tudománynál nagyobb segítséget nyújtanak a lelkiéletben, a lelkivezetésben és a lelkipásztorkodásban.

A tudományos munka sok más értéket is kifejleszt: többek között az igazság hűséges szolgálatát, a másokkal való együttműködésben megnyilvánuló közösségi érzéket és az egyre erősödő felelősségtudatot.

e) Vendéglátás

(75) A vendéglátás a monostorok apostoli munkájának egyik ősi formája. A mai körülmények között fontos, hogy ne csak szállást, hanem – különböző formákban – lelki táplálékot is nyújtsunk vendégeinknek.

(76) Hogy munkánkat jó lélekkel és vidáman végezzük, törődjünk testünk és lelkünk felüdülésével. Ezért mikor összeállítjuk a monostor napirendjét, figyelembe véve az orvostudomány és a pszichológia szempontjait is, törekszünk az imádság, a munka és a felüdülés egészséges egyensúlyára. A helyes módon keresett felüdülés nemcsak hogy nem tér el a monasztikus szellemtől, hanem a kiegyensúlyozott élet előfeltétele. Csak így tudjuk követni az Apostol buzdítását: „Isten a vidám adakozót szereti“ (2Kor 9,7).

Bevezette és fordította Kereszty Rókus

A MAGYAR CISZTERCIK ÉS A SZERZETESTANÁRI HIVATÁS

I. A magyar ciszterciak mint tanítórend

A kezdetek

1776 fontos fordulópont a magyar földön élő ciszterciak életében: ez év nov. 8-án adta át Vörös Antal budai tanterületi főigazgató, a helytartótanács rendelete értelmében, a volt egri jezsuita kollégiumot és gimnáziumot a ciszterciak pásztói előljárójának, Breitler Methódnak. Ez az esemény, amely egy hosszú és gazdag tanító—nevelő munkásság elindítója lett, és mélyrehatóan átalakította a ciszterci életet, nem volt gondos tervezés, alapos előkészítés eredménye. Éppen ellenkezőleg: a körülmények nyomása alatt, hirtelen elhatározásból született, mind a polgári hatóságok, mind a rend részéről. A XVIII. század végén, a felvilágosodás korában, a köznevelés előmozdítása a legfontosabb kormányzati teendők közé számított, viszont a jezsuita rend 1773-as eltörlése Magyarországon, mint más országokban is, rendkívül nehéz helyzetet teremtett a közoktatásban. Így a kormány minél előbb pótolni akarta a veszteséget, elsősorban a korábban rendszeres iskolai munkát nem végző szerzetesek bekapcsolásával. Az egri gimnázium esetében Szent Bernát fiaira esett a választás: a közeli Pásztón a morvaországi Velehrádból való ciszterciak kis csoportja próbálta a szerzeteséletet felújítani és új otthonot teremteni a török pusztítás után. Ezek számára a rendszeres gimnáziumi oktatás átvétele a lehetetlenséggel határos vállalkozás volt: a rendtagok csehül vagy németül beszéltek, csak Breitler tanult meg valamennyire magyarul; szakképzettségük nem volt, a tanítási módszereket nem ismerték; és hozzá még a pilisi és pásztói apátság visszaszerzett birtokainak jövedelme távolról sem volt elég az egri rendház és nagy iskola fenntartására. Breitler ambíciója és romantikus optimizmusa kellett ahhoz, hogy hirtelen elhatározással igent mondjon, még mielőtt a velehrádi apátot értesíthette vagy beleegyezését kikérhette volna.

A hivatalos átadással még távolról sem oldódtak meg a nehézségek. Zuri Fülöp, Velehrád és Pilis-Pásztó apátja, érthetően, súlyos kifogásokat emelt a tudta és beleegye-

zése nélkül végbement egyezséggel szemben, és még évekig eltartanak a tárgyalások. A tényleges tanítói munkát még jóideig nagyobb részben egyházmegyei papok végzik, jezsuita igazgató vezetésével, míg lassanként ciszterci tanárok is munkába léphetnek. A lassanként nekilendülő jó munkát azonban szinte teljesen megsemmisítették II. József császár rendelkezései, amelyekkel először Velehrádót 1784-ben, majd 1787-ben a pilisi és pásztói apátságot is önkényesen megszüntette.

És mégis: az elültetett mag gyökeret vert és kihajtott, a mostoha körülmények ellenére is. A ciszterci tanítói munka elindult útjára. Alig vették át a pásztói ciszterciek 1776-ban az egri gimnáziumot, máris több magyar fiatal jelentkezett noviciusnak, és ezek a megkívánt szerzetesi és szakmai képzés után hamarosan munkába állhattak. Hogy jó munkát végeztek, arra tanúság Bihari Ferenc (volt jezsuita) igazgatónak a velehrádi apáthoz írt levele 1781 végén, amelyben kiemeli, hogy az iskola népszerű az egész környéken, és „Nagyságod fiai jól tanítanak.” Az 1787-es felszólítás után sem szakadt meg a folytonosság: ha el kellett hagyniok a rendházat, néhányan Egerben maradtak, tovább tanítottak az iskolában, és próbáltak harcolni jogaik visszaszerzéséért. Amikor hosszú huzavona után, 1802-ben I. Ferenc visszaállította a pilis-pásztói kettős apátságot, most már önálló magyar apátságként, a kiváló képzettségű és buzgó életű Schumann Teofil apát alatt az egri ház létszámban is, eredményes iskolai munkában is szép fejlődésnek indult.

Visszatekintve ezekre a szinte kilátástalanul nehéz első évtizedekre, lehetetlen nem látnunk a gondviselés irányító kezét a politika útvesztői és az emberi érdekek ütközései között is.

A következő fontos lépés Zirc és Pilis-Pásztó egyesítése volt 1812-ben. Schumann apát halálát követően Dréta Antal zirci kormányzóperjel lett Pilis-Pásztó apátja és két év múlva, az utolsó heinrichai apát halálával, Zircnek is apátja. A magyar földön élő ciszterciek így szervezetileg egyesültek, és közös erővel indulhattak a jövő feladatai felé, amelyeket az energikus Dréta apát elsősorban a középiskolai tanítás terén jelölt ki számukra. Már 1813-ban elvállalt két új iskolát, a székesfehérvári és a pécsi gimnáziumot, mindkettő eredetileg jezsuita alapítás; a fehérvári később híres pálos iskola lett. Az egri példa tehát

útmutató lett Zirc számára is. Ezzel a magyar ciszterci rend kifejezetten is tanítórenddé vált, a ciszterci élet új ideált kapott: a szerzetesi életformát és a rendszeres nevelői munkát egybefogó szerzetestanári eszményt.

A zirci közösséget nem érte teljesen felkészületlenül az új munkára való áttérés. Már az 1780-as évektől kezdve, II. József rendelete értelmében, több rendtag tanított a zirci és veszprémi elemi iskolában, maga Dréta is.

A ciszterci tanító–nevelő munka kibontakozása

Székesfehérvárott 1813 őszén, Pécsen a következő évben állnak munkába a ciszterci tanárok. Bár Dréta apát viszonya a rendtagokhoz, főleg kormányzásának utolsó éveiben, nem volt harmonikus, ezek a belső ellentétek nem érintették magának a tanári munkának értékelését. Még inkább erősödött ez utódja, Villax Ferdinánd alatt. A rend tagjai odaadással végezték az új munkát, amelynek a reformkor hazafias lelkesedése, a nemzeti szellemű nevelés nagyrabecsülése különös fontosságot is adott. A társadalom és annak vezetői nagy tisztelettel vették körül azokat, akik a fiatalság nevelésén, a „kiművelt emberfők” számának gyarapításán fáradoztak. Egy-egy vidéki városban a ciszterci tanárnak nagy tekintélye és becsülete volt, a társadalom életében is fontos szerepet játszott. Érthető, ha nem is egészen helyeselhető, hogy a XIX. század zirci szerzetesének öntudatában a tanári munka fontosságban egyre nőtt, a hagyományos papi és szerzetesi feladatok kárára. Mivel pedig évtizedeken át Zircnek alig volt kapcsolata a rend többi ágával, nem volt minta és ösztönzés a hagyományok felélesztésére, vagy az új helyzetnek megfelelő szerzetesi lelkiség kialakítására.

A ciszterci tanár eszménye egyre határozottabban és igényesebben kezdett kibontakozni az 1830-as évektől kezdve: széleskörű tudás, ügyes nevelői képesség kapcsolódik benne a becsületes pap, a nemesen érző, művelt ember és a lelkes hazafi vonásaival. Az eredményes tanári munka lényeges előfeltétele volt a komoly szakképzés. A XIX. század első felében még nincs egységesen átgondolt növendékképzés: teológiai tanulmányaikat különböző szemináriumokban végzik, többen kerülnek ezután a pesti vagy bécsi egyetemre szaktanulmányokra. Nagy lépés volt 1866-ban a zirci négy éves Hittudományi Főiskola felállítása, amely a teológia mellett a tanári munka megalapozá-

sát is szolgálta bölcseleti és neveléstani előadások belkötésével. De a rendszeres tanárképzés mind sürgetőbb követelménnyé vált, úgyhogy a növendékképzés 1887-ben részlegesen (III–IV évfolyam), 1889-ben pedig teljes egészében Pestre került, a Horánszky-utcai Bernardinumba, amely a ciszterciak középkori párizsi kollégiumának nevét kapta. 1889–1923 között a rendi növendékek, a zirci noviciátus után, párhuzamosan végezték Pesten hittudományi és szakmai tanulmányaikat, az előbbieket otthon, rendi vezetés alatt, az utóbbiakat az egyetemen. Kemény, munkás évek voltak ezek a rendi fiatalok számára, és tisztelettel kell adóznunk az így felnőtt ciszterci nemzedékek tudásának és munkájának: mégis kétségtelen, hogy a bernardinumi négy év túlságosan sokat sűrített össze. A tanárképzés újabb rendezése és főleg az új kódex által szabályozott teológiai tanulmányi rend szükségessé is tette a tanulmányi idő meghosszabbítását és újbóli kettéosztását: 1923-ban a filozófia meg a teológiai képzés egy része visszakerült Zircra, míg a Bernardinumra maradt a teológia befejezése, valamint a tanári szakképzés. A teljes tanulmányi idő a noviciátus beszámításával nyolc, majd végül tíz évre nőtt. Kevés testület dicsekedhetett Magyarországon, vagy akár külföldön is, ilyen egységesen magas szellemi színvonalal. A jövőbeni középiskolai hittanárok és teológiai tanárok képzése többnyire külföldi egyetemeken, főképp Innsbruckban és Rómában történt.

Ezzel egyidejűleg a rendi középiskolák száma is megnőtt. 1878-ban az addig az ausztriai Heiligenkreuz-hoz tartozó szentgotthárdi apátságot Ferenc József egyesítette Zircce, de azzal a kötelezettséggel, hogy a rend átveszi és fenntartja a bajai gimnáziumot. Ez eredetileg ferences alapítás volt, és elég viszontagságos történet után jutott nyugodt nevelői munkához az 1879-től ott tanító ciszterciak kezén. Még fontosabb döntés volt Békefi Remig apát részéről a budai alapítás. Mindjárt apáttá avatása után, 1912-ben megindította a tárgyalásokat egy Budapesten alapítandó gimnázium tervéről. Mint budapesti egyetemi tanár jól ismerte a főváros fontosságát a magyar szellemi életben, és a budai gimnázium megvalósítása volt apáti programjának főpontja. Már 1912 őszén megnyílik a Szent Imrefőgimnázium, egyelőre ideiglenes helyen. Békefi hamarosan el akarta kezdeni a gimnázium felépítését is, de a háború és összeomlás éveitől csak 1929-ben készült el a

pompás, modernül felszerelt (bár építészeti stílusában múltba mutató) budai gimnázium. A rendi birtokok mintaszerű kezelése lehetővé tette a többi iskolaépület modernizálását vagy kibővítését, sőt új épületek hozzáadását is. A 30-as és 40-es években a ciszterci iskolák épülete és felszerelése a legjobbak közé tartozott az egész országban, és nem egyszer külföldi vendégek is meglátogatták. Az öt gimnáziumba 1941-ben 2513 tanuló járt. 1947/48-ban pedig ennek az öt iskolának 1770 gimnáziumi, 2637 általános iskolai beírt tanulója volt és 215 a dolgozók gimnáziumában, összesen 4622.

Hogy ennek a számbelileg is jelentős munkának mi volt a belső tartalma és eredménye, nehéz lenne pontosan lemérni, hiszen a műveltség és jellem értékeit nem lehet mindenestül számokba, statisztikákba szorítani. De két megfontolás mégis rávilágíthat a ciszterci iskolák jó munkájára. Az egyik az, hogy milyen sok ciszter diák állta meg a helyét kiválóan az élet és művelődés különböző területein, otthon is, külföldön is; milyen sokan gazdagították a magyar szellem értékeit, Vörösmarty Mihálytól és Ybl Miklóstól Latinovits Zoltánig vagy Major Mátéig. A másik az, hogy a ciszterci öregdiákok milyen szeretettel gondolnak vissza iskolás éveikre, tanáraikkal való közvetlen kapcsolataikra; milyen hálás elismeréssel mutatnak rá azokra a komoly szellemi és erkölcsi alapokra, amelyeket ott szerztek. Az utóbbi időben több ilyen visszaemlékezés jelent meg. Szekfű Gyulának egykori véleményét, hogy a budai gimnázium „a szellemi nevelésnek ma elérhető maximumát teljesíti“, visszhangozza egy 1981-es visszaemlékezés, amely azt említi, hogy többen tanárai közül „nem középiskolás, hanem egyetemi fokon tanítottak.“ Egy melegszívű öregdiák, maga is tanár, így foglalta össze tapasztalatait: „Mi, ciszterci diákok tudjuk, milyen alapos, kötelességtudásra szoktató, de szeretettől átitatott nevelés folyik a ciszterci gimnáziumokban. A ciszterci nevelő lelke olyan, mint a ciszterci viselet. A fekete skapuláré derűs, napsugárszínű reverendát takar. A munkát megkövetelő komolyság és külső szigorúság mögött derűs, meleg szív dobog. Nem is felejtjük el soha azt a komoly szeretetet, amelyet a Rend együttesétől és külön-külön minden tagjától kapunk.“

A középiskolai munka volt a Rend tagjai nagy többségének főfeladata, de nem szabad elfeledkeznünk a cisz-

terci oktató–nevelő munka távolabbi kisugárzásáról sem. Szorosan összefüggött középiskolai munkájukkal a tankönyvírás: Szvorényi József híres Ékesszólástan-ától kezdve (1851) szinte valamennyi tantárgyban találunk ciszterci tankönyvírókat. Ezen túl is a tudományos kutatás terén is számos ciszterci kiváló munkát végzett, hogy a sok közül csak Békefi Remig történelmi műveire, Rajeczky Benjámintól kezdve, vagy Horváth Adolfnak a mecseki flóráról írt könyveire utaljunk. Nem egy ciszterci tanított főiskolai vagy egyetemi katedrákon: már 1833-ban két rendtagot hívott meg a pécsi jogakadémia tanárnak, a XX. század negyvenes éveiben pedig 4 nyilvános rendes, 2 rendkívüli és 2 magántanár tanít magyar egyetemeken, a hittudomány, bölcselet, magyar irodalom, német nyelvészet és növényélettan területén. Ciszterci atyák az egyetemi ifjúság gyakorlati problémáin is igyekeztek segíteni, két egyetemi kollégium (Pécs és Budapest) felállításával, a katolikus egyetemi diákok szövetségének (Americana) létrehozásával, a nehéz időkben sok segítséget nyújtó diákmenza megszervezésével.

A szerzetestanári nevelés sajátos vonásai

Mint mondtuk, a ciszterci rend hazai munkájának leglényegesebb része a középiskolai tanítás volt. Ha most az egykori ciszterci diák és a későbbi ciszterci tanár szemével megpróbálom elemezni, mi volt a ciszterci (és általában a szerzetestanári) nevelés titka, melyek voltak sajátos vonásai, különleges értékei, rámutathatok néhány pontra, bár jól tudom, hogy a tanító–nevelő munka élő folyamatát, a tanár és diák kapcsolatát inkább lehet élve megtapasztalni, mint szavakba és elméletekbe foglalni.

Igen jelentős tényező volt a tanítás komoly színvonala, nem egyszer egészen magas, a tankönyv szavain messze felülemelkedő látóköre. A ciszterci tanár, aki hivatásból választotta ezt az életutat, az előkészület hosszú évei alatt alaposan felkészült munkájára, nemcsak szaktárgyai körében, hanem beleállítva azokat a filozófiai és teológiai tanulmányok adta szélesebb világképbe is; nem egyszer Európát járt, idegen nyelveket is beszélő ember volt, aki távlatokat tudott nyitni tanítványai előtt, megtanított gondolkodni, összehasonlítani, különböző nézőpontokat figyelembe venni. A tanulmányi követelmények általában magasak, néha

egészen szigorúak voltak, de a tehetségesek számára az igényes tanítás az erők teljesebb kibontakozását jelentette, és a rendszeres, következetes munka az átlagtanulókat is többre készítette.

Nagy erőt jelentett a tanári kar közösségi ereje: Bármennyire erős és sokszor bámulatosan különböző volt a ciszter tanárok egyénisége (apátnak és igazgatónak sem volt mindig könnyű összefogni ezeket a nagyon is öntudatos embertípusokat!), — mégis a fehér—fekete reverenda sok közös, nagy értéknek jelképe volt, magyar, keresztény és általános emberi vonalon egyaránt. És ezek az értékek, sok prédikálás nélkül is, átjárták az egész iskolai munkát, eleven példában álltak a fiatalok szeme előtt. A tanári kar-
nak ez az alapvető egysége azt is jelentette, hogy az iskolának volt élő hagyománya, folytonossága, a személyi változások ellenére is.

Maga a szerzetesi életforma is elősegítette az iskolai munka odaadó végzését: a ciszterci tanár a családi élet kötelezettségeitől menten, a mindennapi anyagi gondoktól szabadon, az egyéni érvényesülés és vagyonszerzés motívumai helyett a krisztusi szolgálat szellemétől indítva, sokkal több időt és energiát tudott fordítani az ifjúsággal és a szaktudományokkal való foglalkozásra, a szorosan vett kötelezettségen túl is. Szívesen töltött időt laboratóriumában, könyvei között, és még inkább diákjai között, akár iskolai egyesületek, kirándulások, táborozások keretében, akár egyéni tanácsadás, tanulmányi vagy lelki vezetés formájában.

Végül, amit legnehezebb pontosan lemérni, de amire oly örömmel emlékeznek a ciszter diákok: a szeretetnek és közvetlenségnek az a légköre, amely átjárta az egész iskolai életet, tanár—diák kapcsolatát. A komoly követelmények ellenére is, a diák otthon érezte magát, mindig alkalma volt tanáraival közvetlenül beszélni, problémáival hozzájuk fordulni; érezte megértésüket, gondoskodásukat, emberi közelségüket a tanítási órákon vagy azokon kívül a szórakozás, kirándulás, különböző diáktevékenység óráiban is. Szép számmal voltak iskoláinkban nem katolikus vagy nem keresztény tanulók is, de ezek is ugyanazt a megértő, biztató szeretetet és közvetlen kapcsolatot tapasztalták. A fiatal budai gimnáziumban elejétől fogva ez a derűs és pozitív közvetlenség volt a nevelés módszere, és hamarosan általánossá lett a többi ciszterci iskolában

is. Végső forrása ennek az a Krisztus példáját követő szeretet, amely minden fiatal, kibontakozó életben Isten gyermekét és a jövő nagy ígéletét látja és tiszteli. A ciszterci szerzetes pedig a rendi múlt hagyományából is indítást meríthet erre az érzelmileg is gazdag, odaadó Isten- és emberszolgálatra, főképp Szent Bernát és más ciszterci írók, mint pl. Szt. Elréd műveiből.

Magyar ciszterciek Amerikában

A második világháború utáni években az Egyesült Államokba érkező magyar ciszterciek lelkében is élt a tanító–nevelő munka folytatásának vágya és reménye, bár ez az idegen nyelvű és az európai világtól annyira eltérő környezetben, anyagi eszközök nélkül éppolyan romantikusan lehetetlen vállalkozásnak tetszett, mint a pásztói kis csoport egri vállalkozása 1776-ban. A nyelvi begyökerezés, az útkeresés, a lehetőségek kipróbálása jónéhány évet vett igénybe, míg végül az ötvenes évek közepén a texasi Dallasban találtak új otthonra. Megismerkedtek a helyi iskolai és egyházi körülményekkel, és tevékenyen bekapcsolódtak az akkor éppen szervezés alatt álló katolikus egyetem, a University of Dallas előkészítő munkálataiba. Amikor 1956. szeptember 25-én az egyetem megnyílt, mindössze 90 hallgatóval, a tanári kar jelentős részét a 9 ciszterci atya adta. Nem kis részben a magyar ciszterciek önfeláldozó munkájának köszönhető, hogy ez a szerényen induló, aránylag nagyon korlátolt anyagi eszközökkel rendelkező intézmény, egy többségében nem katolikus környezetben, rövid idő alatt nagy utat tett meg. Ma, huszonöt év múltán, 2600 körül van a hallgatóság száma, és az egyetem jó névnek örvend magas tanulmányi színvonala és jól átgondolt tanulmányi programja miatt. Diákjainak alig fele texasi, képviselve van köztük az Egyesült Államok minden része és számos külföldi ország is. Természetesen ma az erősen megnövekedett egyetemen a ciszterciek szerepe sokkal kisebb, mint az indulás éveiben, de még most is jelentős és megbecsült tényező. Európai meg amerikai elemeket egyesítő képzettségük ma is sajátos színt ad az egyetemnek.

De talán még az egyetemi munkánál is fontosabb terület nyílt meg számukra néhány évvel később. Több oldalról kezdeményezések indultak, sürgetve az apátság vezetőségét, hogy indítson el egy fiú-középiskolát, amely mind

a tanulmányok, mind a jellemképzés terén az átlagosnál jóval többet tud nyújtani. A rend barátainak és jótévőinek segítségével indult el 1962 szeptemberében a Cistercian Preparatory School (Preparatory ebben az összefüggésben azt jelenti: „egyetemi tanulmányokra előkészítő”), 50 diákkal, két osztályban. Először ideiglenes helyen, majd 1965 áprilisától saját épületében, az apátság közvetlen közelében. Ha az indulás évei nem is voltak könnyűek – hiszen a serdülő amerikai fiatal lelkéhez, életstílusához, problémáihoz közel jutni nehezebb feladat volt, mint az érettebb fiatalság egyetemi oktatása –, a jó munka mégis megteremtette gyümölcsét. Ma a ciszterci iskola az egész környéken (Dallas és környéke, mintegy másfél millió lakossal), sőt államszerte ismert; tanulmányi rendje, fegyelme, tanulmányi versenyeken elért eredményei sok elismerést nyertek; diákjai a legkiválóbb egyetemekre kaptak felvételt. Legszebb mégis az a tény, hogy végzett diákjai ugyanazt a meleg ragaszkodást mutatják Alma Mater-ük iránt, amit a magyar ciszterci öregdiákok tanúsítottak: szívesen jönnek vissza látogatóba, tanáraikkal tartják a kapcsolatot, és most, hogy az első osztályok tanulói már elvégezték az egyetemet és elhelyezkedtek az életben, anyagiilag is támogatni akarják régi iskolájukat.

Jelenleg az iskola nyolc osztályos (V–XII tagozat, 10–18 évesek); így a rendszeres alapos képzés korábban kezdődik, mint az USA-ban szokásos négy osztályos középiskolákban. Egy gondosan felépített tanulmányi terv alapján már jóval korábban kezdődik az idegen nyelvek tanítása, a komoly irodalmi képzés, a matematika és a természettudományok rendszeres oktatása. A tanári kar 11 ciszterci és 12 világi tanárból áll; a diáklétszám 215 körül mozog, de még mindig növekvőben van. Az iskola egységes szellemét biztosítja, hogy az igazgató és a diákok életével állandó kapcsolatban álló osztályfőnökök a ciszterci atyák sorából kerülnek ki (az „osztályfőnöki” rendszert mint sikeres újítást kellett bevezetni Amerikában). Az iskolának nincs internátusa, minden tanuló bejáró kb. 40–50 km-es körzetből: jórészüket az iskola három autóbusza hozza és viszi, vagy a szülők; a tizenhat éven felüli diákok maguk is jöhetnek saját kocsijukkal. A szülői házzal élénk és közvetlen a kapcsolat: a szülők rendszeresen kapnak értesítést gyermekeik előhaladásáról, a szülői értekezleteken nagy számmal vesznek részt; sokan a szülők közül önkén-

tes munkájukkal is segítik az iskolát: könyvtári szolgálatban, sportesemények, előadások, rendezvények előkészítésében.

Az iskolának ma két épülete van osztálytermek és más előadótermek részére, beleszámítva két természettudományi és egy nyelvi laboratóriumot, valamint egy kompjútertermet 15 számítógéppel, és a tizenötezer kötetes könyvtárat. Külön épületben van a tornacsarnok kosárlabdapályával és a hozzá csatlakozó, jól felszerelt színpaddal, valamint két rajzteremmel. Ezenkívül két futballpálya (amerikai és európai futball céljára), futópálya és tenispálya szolgálja a testnevelést.

A ciszterci iskola jövőjében az egyetlen bizonytalan pont: lesznek-e elegendő számban ciszterciek, akik folytatni tudják a szépen megkezdett munkát? A régi gárda felett mindinkább eljár az idő, az új hivatások, bár nem hiányoznak, számban nem elégségesek az egyetemi és középiskolai feladatok elvégzésére. Mint annyiszor a ciszterci múlt folyamán, az isteni gondviseléstől jöhet csak a segítség.

II. A tanító—nevelő munka a monasztikus rendek hagyományában

Mint láttuk, a tanítórenddé váló átalakulás nagy változást hozott a magyar ciszterciek életébe. Feltehetjük a kérdést: volt-e és milyen hagyománya volt az iskolai tanításnak a benediktínus stílusú szerzeteséletben, amelyhez a ciszterciek is tartoznak. Szent Benedek, amikor regulájával meg akarja szervezni „az Úr szolgálatának iskoláját“, nem gondol semmiféle szervezett kifelé ható tevékenységre, hanem a monostoron belül akar egy élő, áldozatra kész keresztény közösséget kialakítani, amelynek tagjai „semmit sem becsülnék többre Krisztusnál“, és késznek őt egy egész élet odaadásával követni az istenszolgálat és istendicséret útján. A bencés „Ora et labora“ programnak fontos része a munka, de ez elsősorban a közösség szükségleteinek biztosítását célozza, beleértve a szegények, zarándokok, vendégek ellátását is. A Regula napirendje azonban a lelki olvasásra (lectio divina) is biztosított hosszabb összefüggő időt, és ez az idők folyamán komoly stúdiummá is válhatott. Azzal pedig, hogy megengedte fiatal fiúk fel-

vételét és a szerzeteséletre való előkészítését, a későbbi kolostori belső iskolák magvát ültette el, bár közelebbi programot a növendékek tanulmányi képzésére nem adott. Fiatalok befogadása és nevelése egyes keleti szerzetházakban már régebben szokásban volt; főleg Szt. Vazul (Basileios, IV. század) adott hasznos útmutatásokat a fiatalok nevelésére, azokéra is, akik később nem szándékoztak csatlakozni a szerzetesélethez.

A népvándorlás zűrzavarai között a kolostorok az antik és korakeresztény kultúra megőrzői lettek nemcsak Itália, Dél-Franciaország és Spanyolország hosszabb klasszikus hagyományokkal rendelkező vidékein, hanem a VI. század elejétől kezdve Írországban, Skóciában, majd Angliában is.

A sajátos hagyományokkal rendelkező ír szerzetesség körében alakultak ki az igazi kolostori iskolák, amelyek nem-szerzetesek részére is nyitva álltak, majd ír hatásra angolszász területen is. Ezeknek az iskoláknak, mint Clonmacnois, Armagh Írországban, York, Malmesbury, Jarrow-Wearmouth Angliában, igen nagy szerepük volt e népek szellemi felemelkedésében. A VIII–IX. sz. folyamán sok szerzetes jött a szigetekről az európai szárazföldre mint misszionárius és tanító, és az apátságok itt is a szellemi és lelki élet centrumai lettek. Az apátsági iskolák felállítását még inkább előmozdította Nagy Károly császár 789-es rendelete: a kolostoroknak és püspökségeknek előírta iskolák felállítását, ahol a fiatalok „zsoltárokat, énekeket, számolást és nyelvtant tanulhatnak“. A kor híres iskolái közül hadd említsünk néhányat: Luxeuil, Corbie, Fleury, Bec francia, Fulda, Reichenau, Korvey német területen. Egyes nagyobb apátságokban különválasztották a „schola claustralis“-t, a rendi növendékek számára berendezett iskolát, a világiakat befogadó „schola externa“-tól.

A X–XI. századi szerzetesi reformmozgalmak (Anianei Benedek, Petrus Damianus, a clunyek és ciszterciek is) általában ellene voltak az iskoláknak, főleg a nem-szerzetes életre készülő fiatalok számára, de a belső iskolák is elveszítették lassanként korábbi jelentőségüket. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a fiatal fiúk jelenléte zavarta a reform-ideáltól megkövetelt szigorúbb fegyelmet; másrészt hogy a fiú-oblátusok helyett inkább felnőtt korú, érettebb jelölteket akartak felvenni. Ez volt a helyzet az első ciszterci századokban is: csak a novíciusok és fiatal rend-

tagok tanítása volt megengedve, de ezek jórésze az alapvető ismereteket már belépése előtt megszerezte, úgyhogy inkább csak lelki és teológiai továbbképzésre volt szükség. Ez nem jelentette azt, hogy a szellemi élet elsorvadt; ellenkezőleg: a tipikusan monasztikus, elmélyedő, affektív teológia éppen Szent Bernátban találta meg legtökéletesebb kifejezését. Az ő nyomán kivirágzó ciszterci lelki iskola (XII–XIII. sz.) fontos szerepet játszott a középkor lelkiségében, és ma újra nagy érdeklődésre talál. Szent Bernát és a többi középkori ciszterci írók nem voltak tanárok, mégis lelki mélységük, gyakorlati életbölcseességük ma is gazdagító, ösztönző forrás számunkra.

A XIII. század közepétől kezdve a magasabb tanulmányi képzés mind sürgetőbb követelménnyé válik. Ennek felismeréséből születik meg 1245-ben a ciszterciek párizsi Collegium Bernardinuma. A rendtagok egyetemi képzése mind általánosabbá válik, és a káptalani határozatok azt igyekeznek elérni, hogy minden kolostornak legyen legalább néhány jól képzett tagja, aki alkalmas a fiatal rendtagok oktatására. A XV.–XVI. századtól kezdve mind több adat tűnik fel, hogy főképpen a népes apátságok iskolákat tartanak fenn nemcsak saját növendékeik, hanem külső tanulók számára is. Már 1500 körül említik a két híres svájci apátság, Wettingen és St. Urban iskoláit, amelyek a XVIII. században nagy intézményekké válnak; hasonlóképpen korai adataink vannak Heiligenkreuz és Zwettl „Sängerknaben“-iskoláiról; Németországban Eberbach, Salem és Heinrichau iskoláiról tudunk a XVIII. században. Mindezek, igaz, inkább kivételnek számítottak, és azokban az apátságokban sem jelentették a sajátos munkaformát. Kétségtelen azonban, hogy ilyen irányú szükséglet többfelé megmutatkozott, és hogy a monasztikus közösségi élettel jól megférő a lényegében közösségi erőfeszítést kívánó iskolai munka.

Kifejezetten tanítórenddé azonban csak a Rend magyar ága vált, éppen azokban az időkben, amikor a forradalom és a napoleoni háborúk következtében igen sok apátságnak és velük együtt az iskoláknak léte is megszűnt. Hozzá kell azonban tennünk, hogy az utóbbi félszázadban megint több ciszterci apátság életének fontos része lett a szervezett iskolai munka: virágzó iskolák alakultak főleg az osztrák apátságokban (Wilhering, Schlierbach, Zwettl, Stams, Mehrerau), a német Marienstattban, az olasz Casamariban;

és érdemes megemlítenünk néhány női apátság (Seligen-
thal, Lichtental, Wurmsbach, Waldsassen, Mariengarten)
kiválóan szervezett és népes iskoláit is. Bencés vonalon
a XV. századtól kezdve ismét feltűnnek az apátságokkal
kapcsolatos iskolák, és az 1700-as évektől fogva több ben-
cés kongregáció fő munkaterülete lett a közép- és felső-
fokú oktatás, sokkal inkább, mint a cisztercieknél. Főkép-
pen az angol és német nyelvterületeken vannak nagy szám-
ban elsőrangú bencés közép- és felsőoktatási intézmények.

Amint látjuk, a tanítórendiség valóban fordulatot jelen-
tett a magyar ciszterci életben, de nem teljes szakítást a
múlttal: már a monasztikus és ciszterci múltban megvoltak
azok az előzmények és hagyományok, amelyekre a tanító-
nevelő munkát alapozni lehetett, és amelyekből ez a munka
ihletet és erőt meríthetett. Azonban a szervezett iskolai
munka gyakorlati összehangolása a monasztikus közös-
ségi étellel mégsem egyszerű feladat, újra meg újra őszin-
te lelkiismeretvizsgálatot, áldozatos elszántságot és okos
valóságérzékeny követel. A záró fejezetben közelebbről is
szemügyre vesszünk néhányat azok közül a sajátos problé-
mák közül, amelyeket a tanári munka és szerzetes-papi élet
kapcsolata a mai időkben felvet.

III. Tanári munka és monasztikus élet a mai világban

A monasztikus hivatás elsősorban fenntartás nélküli
istenszolgálatot és Krisztus-követést jelent, a szerzetes-
család imádságos és munkás közösségében. A közös isten-
dicséret, az állandó és áldozatos Isten felé törekvés, a hit-
ből fakadó, engedelmes munkában és szeretetszolgálat-
ban kibontakozó keresztény életforma tehát a hivatás lé-
nyegéhez tartozik, enélkül nem lehetünk szerzetesek, ez
a „*finis principalis*“. A napi munka is ennek az istenszol-
gálatnak része, de gyakorlati formája, tartalma az idők
folyamán sokat változott: a házi teendők végzésétől, föld-
műveléstől, kéziratok másolásától, építőművészettől egé-
szen missziós, lelkipásztori, tudományos vagy tanári mun-
káig. A monasztikus szerzetesközösségek az ókor végén
és a középkorban nem alakultak (mint több későbbi szer-
zetalapítás) egy kifejezett munkafeladat elvégzésére, –
így a munka konkrét formáját a helyi körülmények, lehetősé-
gek vagy szükségletek szabták meg. A történelmi válto-

zások, az Egyház és a társadalom szükségletei gyakran határozott követelményeket támasztottak a szerzetesekkel szemben; így volt a magyar ciszterciak életében is, amikor tanítórenddé lettek. Ezzel a rendszeres középiskolai munka lett a magyar rend főfeladata, amelyet a Róma által is jóváhagyott Konstitúció kifejezetten is „finis specialis”-nak, sajátos rendi célnak jelölt meg. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az iskolák mellett Zirc jelentős számú (19) plébánia gondozását is ellátta, és ezek közül főleg a budai plébánia hatása több tízezer hívőre kiterjedt. A rendi köztudatban a 30-as évektől kezdve, és még inkább a háborús és háború utáni években, mindinkább növekedett a lelkipásztori munka fontossága is, és egy hármaskörös körvonalai bontakoztak ki: középpontban a monasztikus—szerzetesi életformával, amely a 30-as és 40-es években sokat mélyült, és az emberi társadalom felé főleg két irányban sugárzott ki, a tanító—nevelő munkában és a papilelkipásztori szolgálatban. Az amerikai ciszterci közösség szabályzata is ebben az irányban fogalmazza meg a hivatásbeli munkát: sajátos feladat az ifjúság nevelése, de lényeges a papi szolgálat is.

Az ilyen gazdag tartalmú életformának megvalósítása szép, de nem könnyű feladat. Nagy igényeket támaszt mind az egyénnel, mind a közösséggel és vezetőivel szemben. Az emberi gyengeség és szűk látókör miatt mindig megvan az egyoldalúság vagy a problémák elodázásának veszélye. Az élet igazán szép egyensúlya és gazdagsága mindig új erőfeszítést kíván. Vizsgáljunk meg néhány problémát, amelyet a tanári munka és a szerzetespapi élet kapcsolata felvet.

1) Az iskolai munka, mint lényegében közösségi erőfeszítés, állandóságával és rendszerességével kétségtelenül jól beleillik a monasztikus típusú, stabil jellegű szerzetesközösség életformájába, mint amilyen a ciszterciéek is. De a harmóniának előfeltétele, hogy a közösség tagjaiban eleven legyen a lényeges szerzeteskötelességek tudata, az imádságos és liturgikus élet szeretete, az egymást Isten felé segítő lelkiség. Ha ez meggyengül, mint kétségtelenül a XIX. század folyamán, a tanári munka, a társadalmi szereplés, az egyéni érvényesülés egyoldalúan előtérbe kerül, és a szerzetesélet lényege elveszhet. Viszont a hagyományos közösségi formákhoz és időbeosztáshoz való

merev ragaszkodás a tanító munka eredményességét veszélyeztetheti. Okos hajlékonyságra és elvűségre, az élet egészét áttekintő vezetni tudásra van szükség a napirend és a közösségi aktusok megszervezésében, a teendők elosztásában, hogy az iskolai feladatok elvégzésére és a tanári felkészülésre szükséges összefüggő idő rendelkezésre álljon, de a közösségi élet napi ritmusa is megmaradjon, és el lehessen kerülni egyesek túlzott megterhelését. Ám a leggondosabb közösségi idő- és munkabeosztás sem tudja egymagában biztosítani az élet harmóniáját – az egyesek áldozatos odaadása és hűsége nélkül, amely Krisztust akarja szolgálni mind a lelkiélet és liturgia révén, mind az ifjúság és a tudomány szolgálatán, a rábízott feladatok pontos teljesítésén keresztül.

2) Lélektanilag is számos kérdést vet fel a tanárság és szerzetesség kapcsolata. A szerzetestanár hosszú évek teológiai és szakmai felkészülése után lép tanítványai elé; alapos tudású ember, érti a mesterségét. Napjának nagyobb része abban telik, hogy fiatalokat oktat, irányít, parancsokat ad. Tud-e ez a vezetéshez, önálló ftélethez szokott ember egyúttal engedelmes szerzetes is lenni, aki készségesen áll előljárói rendelkezésére, aki bele tud illeszkedni az egyéni ízlését nem mindenben követő közösségi rendbe? Tud-e a szakmai tudásban kiváló tanár egyúttal alázatos tanítvány maradni, aki mindig nyílt és fogékony marad Isten szava iránt, és tudja, hogy emberi jótanácsra és irányító szóra is mennyire rászorul? És tud-e a munka lázában vagy sikerében égő ember erőt és időt találni a lelki elmélyülésre, a csendes Istenhez fordulásra, a szerzetesélet közösségi gyakorlataiban való hűséges részvételre? Ezek a kérdések tényleges nehézségekre és veszélyekre mutatnak rá. Az ideál megvalósítása nem könnyű, nem is megy egyszerre; okosságot és idealizmust, rendszeres erőfeszítést és a hivatásból fakadó örömet kíván. És nemcsak az egyes rendtagoktól, hanem a közösség vezetőitől is: egy tradicionális életformát élő, a külső világgal és annak változásaival kevés kapcsolatot tartó szerzetescsoport irányítása sokkal egyszerűbb, mint a különböző szakterületeken kiképzett, vezetőszerophez szokott, a modern étellel szoros kapcsolatban álló egyének összefogása és a közös célok felé vezetése. Sokkal több és érzékenyebb emberismeretet kíván; az egyéni kezdeményezést és hozzáértést megbecsülő, bizalmat sugárzó, de

együttal az egész közösség életét határozottan kézben tartó vezetést, előretekintő tervezni és dönteni tudást.

3) Komoly kérdéseket vet fel a tanári munka és a papi szolgálat viszonya is. A papi szolgálat jelentőségét a II. Vatikáni Zsinat erősen hangsúlyozta a szerzetespapok számára is (pl. *Christus Dominus* dekrétum 35.), és amint láttuk, a magyar ciszterci hagyománynak is fontos része volt. Egy tanítói közösségben a plébániai—lelkipásztori munka csak néhány rendtagnak főfeladata, a többség, vagyis az iskolai munkában teljes feladatot végző társak számára a munkának csak kiegészítő része, akár hétvégi és nyári kisegítés, lelkigyakorlatadás, akár az iskolai élettel járó lelkipásztori feladatok (diákmisék, igehirdetés, gyóntatás, lelkivezetés stb.) formájában. De bármilyen gyakorlati formákban nyilatkozik meg ez a papi szolgálat, az mindenképp rendkívül fontos, hogy a lelkek papi szolgálatára való készség, a papszentelésből fakadó küldetés tudata elevenen maradjon a paptanárban is, és átjárja egész iskolai, oktató-nevelő munkáját is. A tanári munka is része papi küldetésünknek, és ennek eleven tudata sokkal mélyebbé és gazdagabbá teszi iskolai munkánkat, az Isteni Mester missziójának részesévé. Szomorú, ha a szerzetestanárban megcsökken vagy elvész ez a papi dimenzió: tanári munkája is veszít eredményességéből, szegényebbé, színtelenebbé válik. Ez a papi jelleg legtöbbszörre nem prédikáció vagy vallási magyarázat formájában kell hogy megnyilatkozzék, hanem az önzetlen apostoli szolgálat és példaadás, a részlet-tudnivalókat az Igazság egészében egyesítő látás, a küszködőt és esendőt is megértő és felemelő keresztény optimizmus révén.

4) Végül vessünk egy pillantást arra a kérdésre, amely az utóbbi évtizedekben nem egyszer felmerült hivatásunkat szerető szerzetestanárok lelkében is: Van-e ma is szükség szerzetespap tanárookra? Nem lenne-e jobb a mai paphiány mellett a szerzetestanároknak is közvetlenül pásztorációs vagy missziós munkába állni? Nem tudják-e az oktatást, a katolikus szellemű oktatást is, jól képzett, lelkes világiak elvégezni? Nem egészen könnyű kérdés — és kétségtelenül lehetnek kivételesen nehéz helyzetek, amelyek átváltoztatást javasolnak. De általánosságban azt mondhatjuk, a szerzetespapi iskolák világszerte fontos szerepet töltenek be ma is az Egyház és a társadalom életében, és a

belátható jövő is erre mutat. Az Egyház hivatalos nyilatkozatai (pl. a Zsinat deklarációja a keresztyén nevelésről) nyomatékosan hangsúlyozzák a nevelés és alapos szellemi képzés fontosságát a mai időkben, és a keresztyén szellemű iskolák nagy szerepét mind az Egyház, mind az emberi társadalom életében. A zsinati szöveg zárószavai külön is kifejezik az Egyház mély háláját azok iránt a papok, szerzetesek és világiak iránt, akik evangéliumi odaadással szentelik életüket a nevelés és iskolai munka rendkívül fontos feladatainak; buzdítják őket, hogy tartsanak ki vállalt munkájukban nagylelkű hűséggel, amellyel nemcsak az Egyház megújulását szolgálják, hanem biztosítják és erősítik az Egyház jelenlétét a mai világban, különösen az értelmi és szellemi világ területén. – Nehéz is lenne elképzelni, hogy az Egyház komoly erővel hallathassa szavát és eljuttathassa isteni üzenetét az emberekhez a mai világban olyan tanárok nélkül, akik alapos teológiai felkészültséget egyesítenek modern tudományos képzettséggel, és olyan tanítványok nélkül, akik az iskolákból kikerülve, a keresztyén igazság és szolgálat szellemében állnak be az élet munkahelyeire.

A szerzetesi iskolák időszerűségét mutatja az is, hogy az utóbbi években a szülői társadalom részéről újra nagy érdeklődés mutatkozik az ilyen iskolák iránt, a nyugati országokban főleg az állami közoktatás tanulmányi ziláltsága és erkölcsi színtelensége miatt. A katolikus iskolák egységesebb szellemükkel, komolyabb követelményeikkel a többi iskoláknak is példát és segítséget nyújthatnak, hozzájárulhatnak az általános színvonal emeléséhez. A szerzetestanár erősebb hivatástudatával, belső odaadásával elősegítheti az egész tanári hivatás nagyobb egyéni és társadalmi megbecsülését, amely sokhelyütt veszedelmesen meggyengült a nagyobb kereseti és érvényesülési lehetőségeket nyújtó pályákkal szemben.

Nyugodtan mondhatjuk tehát: a szerzetestanári hivatás ma is időszerű, a tudományos igazság és az ifjúság szolgálata ma is méltó munkafeladat a Krisztus követésére vállalkozó szerzetes számára.

Csizmazia Placid

EGY CISZTERCI SZERZŐ TANÍTÁSA SZŪZ MÁRIARÓL

Szent Amadé homiliái

1. A szerző és műve

„Itt van Az, Akiben remélünk, Akiben serdülő korunk óta megtanultunk bízni“ (3:90)* – így vall Amadé egyik beszédében ifjúkora hitéről. Szép élete töretlen lendülettel ívelt gyermekségétől az életszentségig. Nemesi szülők fia: 1110 körül született a franciaországi Dauphiné tartomány Chatte várában. Még nincs tíz éves, amikor apja tizenöt más környékbeli nemessel együtt az újonnan alapított Bonnevaux ciszterci apátságba lép be, és fiát is magával viszi. Az 1098-ban alapított új rend népszerűsége ezidőtájt egyre gyorsabban kezd nőni. Már nem múlik el év anélkül, hogy ne indulna el újabb csoport szerzetes új monostort alapítani. Bonnevaux a rend kilencedik háza. (Szent Bernát halála évében, 1153-ban már 350 lesz majd a ciszterci apátságok száma!) Bár Amadé nem sokáig marad Bonnevauxban, lelkét a ciszterci életforma egyszer s mindenkorra bűvkörébe vonja. Az apa egy idő után úgy érzi, a cisztercieknél szokásos sok fizikai munkának fia taníttatása kárát vallja, s ezért, bár már fogadalom köti Bonnevaux-hoz, fiával együtt Cluny nagyhírű bencés kolostorába megy, oda akar átlépni. A lelkiismeret azonban nem hagyja nyugodni, s végül is fiát neveltetés végett a császári udvarba küldi Németországba, maga pedig visszatér Bonnevaux-ba.

1125-ben a fiú, most már a maga döntését követve, újra ciszterci kolostor kapuján kopogtat felvételért: Szent Bernát apátságában, Clairvaux-ban lesz novicius, Szent Bernát tanítványa. Az Amadé belépése körüli években a ciszterci életideál és Szent Bernát dinamikus személyisége olyan vonzóerővel hat a kortársakra, hogy van év, amelyben több mint száz fő Clairvaux-ban a noviciusok száma. Jellemző Bernát mágneses erejére flandriai körútja, ahová 1131-ben II. Ince pápát kíséri. Az útról harminc belépni

* Írásunkban Szent Amadé művének kritikai kiadását használtuk: Amédée de Lausanne, *Huit homélies mariales*, éd. par G. Bavaud, J. Deshusses O.S.B., A. Dumas O.S.B. (Sources chrétiennes, vol. 72.) Paris, Éd. du Cerf, 1960. Az idézetek helymegjelölésében az első szám a homília számát, a második a lapszámot mutatja. A homíliák szövege megtalálható a Migne, *Patrologia latina* 188. kötetében is.

szándékozó fiatalemberrel tér vissza apátságába. Nem csoda, hogy hamarosan szűk lesz a kolostor ennyi embernek: annak ellenére, hogy a tizennégy év során, amit Amadé ott töltött, Clairvaux huszonkét új házat alapított, építkezniök kell. Az 1130-as évek során a régi monostor közelében, de tágasabb helyen a közösség számára hatalmas, teljesen új otthon épül.

Amadé mindössze huszonkilenc éves, amikor 1139-ben a savoiai Hautecombe apátjává nevezik ki. Hautecombe reform-apátság volt: 1096-ban alapították ugyanabból a bencés Molesme-ből, ahonnan két évvel később egy másik csoport szerzetes Cîteaux-t, a ciszterciek anyamonostorát indult el létrehozni. A virágzó Hautecombe 1135-ben Cîteaux-tól az apátság bekebelezését kérte a ciszterci rendbe. Amikor pedig 1139-ben Hautecombe öreg apátja az előljárói teendőkről lemondva Clairvaux-ba vonult vissza, utódjául Szent Bernát az hautecombe-i szerzetesek kérésére Amadét küldte. Így Amadé lett Hautecombe első olyan apátja, aki már ciszterci hagyományokon, Szent Bernát szellemében nevelődött.

Alig néhány év múlva, 1144-ben Amadét Lausanne püspökévé választják. Ekkortájt már meglehetősen „divatba jön“, hogy megüresedett székekbe a ciszterci rendből hívtak meg püspököt. A ciszterci nagykáptalan kénytelen előírásokkal szabályozni a rendből választott püspökök életmódját. Ezek szerint a ciszterci püspököknek étkezésben, böjti előírásokban, ruházkozásban, imádságban a ciszterci szabályokat kell követniök. És hogy püspökként is bizonyos fokig ciszterci közösségben élhessenek, négy–öt szerzetest magukkal vihetnek a püspöki kúriába. Amadénak püspökként az egyházmegye kormányzása mellett több más megbízatásnak is eleget kell tennie: Savoia ura országa kormányzását és fia nevelését Amadéra bízta arra az időre, amíg ő maga keresztes hadjáraton vesz részt. A német–római birodalmi gyűlés aktáinak tanúsága szerint Amadé öt alkalommal volt jelen az üléseken. 1159-ben halt meg; a ciszterci rend naptárában augusztus 30-án van Szent Amadé ünnepe.

Szent Bernát és Szent Amadé százada lázas szellemi munka korszaka. A monostorok lakói gyűjtik, másolják, tanulmányozzák a szentatyák műveit. Az évszázados szavak termékeny talajba hullanak: a szerzetesek nemcsak

olvasnak, hanem új művek egész könyvtárával gazdagítják a teológiai és lelki irodalmat.

Bár Amadé minden bizonnyal több frászművet is alkotott, két levelén kívül csak egyetlen műve maradt ránk, a Szűz Máriáról szóló nyolc homília gyűjteménye. Nem valószínű beszédekről van itt szó, hanem inkább szentbeszéd-sorozat formájában kiadott, nyolc fejezetből álló traktátusról. Az első beszéd bevezetés a mű tárgyköréhez, a hét beszédből álló tárgyalás pedig alaposan megtervezett, összetett felépítésű. Egyrészt Szűz Mária életének eseményeit elemzi időrendi sorrendben, másrészt minden egyes eseményben a Szentlélek hét ajándéka egyikének megvalósulását látja, úgy, ahogy Iz 11,2-3 Vulgáta-féle fordítása felsorolja: „És rajta lesz majd az Úr lelke: a bölcsesség és az értelem lelke, a tanács és az erősség lelke, a tudás és a jámborság lelke, és eltölti őt az Úr félelmének lelke.” Amadé az ajándékokat fordított sorrendben találja a Szűzanya életének eseményeiben megnyilvánulva, és így is tárgyalja őket. Szűz Mária megigazulásában (Amadé nem beszél szeplőtelen fogantatásról!) az istenfélelem ajándékát látja, a szűzi foganásban a jámborságét, karácsony éjszakája a tudást hozza meg, az erősség Máriában legtisztábban a kereszt lábánál mutatkozott meg, Jézus feltámadásában az isteni tanács nyilvánult meg, az Úr mennybemenetelében és a maga mennybevételében Mária az isteni dicsőség értelmét kapta meg, míg végül a mennyország teljességében Isten bölcsességének ajándékában részesedett. Mindezek a misztériumok olyanok, mint Jákob létrájának fokai, amelyen mi, az olvasók is hivatva vagyunk felfelé emelkedni. Így a Szűz Máriát dicsérő mű egyúttal lelki útmutatóvá is válik.

2. Szent Amadé művének sajátos jegyei

Megkülönböztetésül a szintén a 12. században kezdődő, gyarapodó skolasztikus irodalomtól, a kolostorokban keletkező műveket gyűjtőnévvel monasztikus irodalomnak nevezik. E monasztikus irodalom s azon belül Szent Amadé írása stílusát, kifejezési modorát, gondolatszövéseinek sajátos jegyeit talán egy jellegzetes szemelvény tudja a legjobban illusztrálni. Olvassuk el Amadé 7. homíliájának bevezető szakaszát:

Miközben gyakorta gondolkodom, elmélkedem az Istenanya mennybeviteléről, egy kérdés ötlík elém, mely vizsgálatra érdemesnek, a felelet megtalálására hasznosnak látszik, és egészen édesnek, ha közlés révén az értelme felderül. Felmerül ugyanis a kérdés: amikor az Úr felment a mennybe, miért nem követte őt mindjárt édesanyja is, aki hozzá akkora szeretettel ragaszkodott? Mert ha őt nem nyomta a bűnnek semmi felhője, nem szennyezte be az élet semmi foltja, ha ő a szeretettől valóban tűznél jobban ragyogott, ha a tisztaságtól fénynél jobban tündökölt, s a szűzi szülés újdonsága miatt még a menny lakóival szemben is elsőbbségben részesült, akkor miért nem vétegett fel mindjárt Fiával együtt az égbe?

Tudjuk, hogy Enoch szíve tisztaságában Istennel járt-kelt, aztán nem volt látható többé, mert elvitte őt az Isten (Ter 5,24). Arra is emlékszünk, hogy Illést, akit a szeretet hatalmas tüze gyújtott meg, tüzes szekér és lovak ragadták el (2Kir 2,11). Hát akkor az, aki szíve tisztaságával túlszárnyalja Enochoé és szeretete kiváltságában Illésnél nagyobb, ugyan miért nem emeltetett nyomban azzal együtt, akit szült, az égbe? Hiszen ő kegyelemmel teljes (Lk 1,28) volt és áldott az asszonyok között (Lk 2,42). Valóságos Isten a valóságos Istentől (Niceai Credo) egyedül ő volt méltó foganni, majd szűzen a világra szülte, szűzen szoptatta, keblén dédelgette, s neki mindenben a tanítvány odaadásával szolgált. Haldokló Fiával lélekben jobban szenvedett, mint testileg szenvedhetett volna, a Lélekben új életre támadt a Feltámadóval, hát akkor miért nem ment fel a mennybe a mennybe szállóval? Legszentebb testét, mely a Szentlélektől lett várandós, mely a nagy Király magzatát hordozta, melyben Isten emberré, az Ige testté lett (Jn 1,14) és Krisztus révén az Istenség egész teljessége lakozott testi formában (Kol 2,9), — úgy tűnik — a mennybe felvett Úrral egyidőben azonnal a mennybe kellett volna emelni. Miért maradt volna hátra csak egy pillanatra is? Miért kellett neki Gyermekeitől elszakadnia? Miért is kellett halasztást szenvednie tűznél is izzóbb szent vágyának? (7:182—184)

„Egy kérdés ötlík elém . . .” Homíliáját Amadé kérdésfeltevésével, „quaestio“-val kezdi, éppen úgy, amint a skolasztikus szerzők kérdésfeltevésével nyúlnak egy új problémához. Akárcsak a skolasztikusok, Amadé is választ keres, a Szentírás és az Egyház tanítását kutatja egy adott problémát illetően. Mindkét teológia az igazságot keresi, de mennyire különböző fajta igazságot!

Az igazi kereszténység nem választja el Isten ismeretét és Isten szeretetét. De elképzelhető pusztán az igazságnak, mint önmagában megálló értéknek a kutatása, az igazság minél tökéletesebb megértésére való törekvés pusztán értelmi síkon: ezt teszi a skolasztikus teológia. Jogos ezzel szemben az is, hogy az igazság kutatását alárendeljük az imaéletnek, az Istennel szeretetben való egyesülés vágyának, s arra törekedjünk, hogy a kutatás az imát készítse

elő, abba torkollják, hogy a lélek egyszerre növekedjék Isten megismerésében és szeretetében: ezt a szándékot a monasztikus teológiában látjuk megvalósulni. A skolasztikus teológiában az írásmű értéke attól függ, amennyire világos, éles, mélyen szántó a gondolatmenet, a tanítás kifejtése. A monasztikus teológiában a mű értékének más a kritériuma: az, hogy mennyire segíti elő az imát tanítása szépségével, stílusa magas hőfokával. Az igazságot kutatja, de azért, hogy az lánggra lobbantsa a szívet. A monasztikus szerzők valamennyijére áll az, amit a középkori irodalom tudós ismerője, a bencés Jean Leclercq Szent Bernátról ír: „El lehet mondani Szent Bernátról, hogy számára az irányelv nem a ‚Credo ut intelligam‘, hanem ‚Credo ut experiar‘.“ Amadé egy helyen az Egyház és Szentírás tanítását liliumhoz hasonlítja, amely kétszeres élvezetet nyújt: egyrészt értelemről fehéren ragyog, másrészt a szeretet édes illatát árasztja (6:168). A fenti szemelvény elején Amadé a kérdést, a quaestio-t nemcsak érdekesnek, hasznosnak tartja kutatni, hanem azt is látja, mennyire édes, ha egyszer megértettük; sőt, éppen azért érdekes és hasznos kutatni, mivel a kutatás a szeretet édes élményéhez vezet el. A dogmafejlődéshez ez a fajta teológiai irodalom is hozzájárul. Amadé homíliáinak pl. fontos helyük van Mária mennybevétele tanításának kialakulásában. De míg a skolasztikus teológia a haladást a teológiai gondolkodásban tisztán spekulatív, értelmi síkon szolgálja, a monasztikus teológia ezt affektív, tapasztalati síkon éri el.

Leclercq felhívja a figyelmet arra is, hogy a monasztikus szerzők gyakran hivatkoznak belső lelki élményekre, Isten misztériumainak bennük való jelenlétére. Mivel fő céljuk nem az isteni titkok tárgyilagos, világos kifejtése, hanem az, hogy ezek a titkok áthassák egész lényüket, nem meglepő, hogy lelki élményeik hatással vannak gondolkodás módjukra, sőt gondolkodásuk tárgyát nagyrészt ezek az élmények alkotják. Így pl. amikor Amadé Szűz Mária misztikus életéről beszél, érezni lehet, hogy olyan misztikus élményeket ültet Szűz Máriába, amelyeket vagy ő maga is megtapasztalt, vagy más lelki szerzőknél olvasott.

A monasztikus teológia alapján véve – Leclercq kifejezését használva – „csodálkozó teológia“. A misztérium szerető szemlélése szükségképpen Ifrai, költői formában kap kifejezést. „Amikor a szív szeret, dalolni kezd“, –

mondja Szent Ágoston. Keresztes Szent Jánost, Lisieux-i Kis Szent Terézt lelki élményeik lírai versek írására ihlették. A monasztikus teológiai irodalom a titok túláradó szépsége, nagysága, mélysége láttán érzett meglepettség és öröm lírai kifejezése, kivetítése. „Vincimur et vinci nos gratulamur. [A kifejtett titkok nagyszerűsége] legyőzött bennünket, és boldogok vagyunk, hogy le vagyunk győzve: amit megérteni próbáltunk, magasan felettünk van, mi mélyen alatta fekszünk“, írja Amadé egyik beszéde végén (4:134).

A középkori monasztikus teológiát tehát lényegében, ismét Leclercq megfogalmazását kölcsönözve, ez a kettő jellemzi: az írás szeretete és az Isten utáni vágy. A szép szó, a tökélyre fejlesztett irodalmi stílus hódolat az Úrnak, s ugyanakkor ruha is, amelybe az ég felé vágyó kontemplatív gondolat öltözik. Lausanne püspökének fentebbi szemelvényén is átizzik ez az eszkatológikus feszültség, amit később e szavakkal próbál csillapítani: „Minden hűséges léleknek [...] meg kell tanulnia nem zúgolódnia, ha nem tud ebből az életből kívánsága szerint elköltözni“ (7:194).

Mint monasztikus szerző, hogyan olvassa, hogyan magyarázza, hogyan használja fel művében Szent Amadé a Szentírást? Szent Jeromoshoz és sok más régi szerzőhöz hasonlóan a Szentírásban ő is három értelmet különböztet meg: „Az Egyház [Ó- és Új-] Szövetsége a legtökéletesebb ékesszólással beszél, hogy általa ki-ki a maga felfogóképessége szerint növekedjék: egyesek a szó szerinti értelem felszínével táplálkoznak, mások az erkölcsi értelem édes-ségéből tanuljanak, míg ismét mások a misztikus értelem által emeltessenek a magasba“ (6:168). Ez a felosztás megfelel a keresztény lelkiélet útja három szakaszának: a szó szerinti vagy történeti értelem a kezdők tápláléka, a haladók felfedezik az erkölcsi értelmet, amelynek segítségével a lelkiélet cselekvő szakaszában kifejleszthetik magukban az erényeket, míg azok, akik elérkeztek a szemlélődés, az Istennel való egyesülés szakaszába, fel tudják fogni a misztikus értelmet, s ennek megértése megadja nekik az Istennek szeretetben gyökerező ismeretét.

Amadé egzegézise azon az egész keresztény hagyományban fellelhető közös szemléleten alapszik, amely szerint a két Szövetség, az Ó- és Újszövetség szerves egységet alkot. Az egység a két Szövetség közös céljából fakad.

Ez a szemléletmód segíti az egzegétát a bibliai szöveg „sensus plenior“-ja, teljesebb értelme megtalálásához. A szöveg teljesebb értelmét nem a közvetlen szövegösszefüggés elemzése, hanem az egész kinyilatkoztatás fényében való vizsgálat mutatja meg. Ebben a fényben a két Szövetség minden állítása Krisztus felé mutat, s éppen a Krisztusra vonatkozásban leljük meg a teljesebb értelmet. Nézzük meg egy helyen, egy idézetben, hogyan látja Amadé egy ószövetségi szöveg teljesebb értelmét, hogyan veszi észre egy ószövetségi alakban Krisztus személyét. Amint az Énekek éneke sorainak (4,13-15), mint Szűz Mária kertjének és az abban termő növényeknek allegorikus értelmét magyarázza, a felsorolást így végzi: „... az önmegtagadás mirrhája és a romolhatatlanság áloéja mindenféle legjobb balzsammal abból a balzsamból, amely maradéktalanul ráömlött a fejre és lecsurog a szakállon, Áron szakállán; nem azén az öregén, aki csak jelkép, hanem az újén, akit amaz jelképez: lecsurog a balzsam ruhája szegélyén (Zsolt 133(132), 2), s ez a ruha az Egyház, amely, Pál szerint (Ef 5,27), minden pecsét és ránc nélkül lett az igazi Áronnak osztályrésze“ (7:192).

Amadé szerint ez a teljesség, ez a közös célja a két Szövetségnek: „Krisztust jövendőlni, Krisztust megmutatni, Krisztust hirdetni és Szűz Máriát“ (1:58). Az utolsó szavak mindjárt azt is mutatják, mennyire fontosnak tekinti Mária szerepét üdvösségünk történetében. Mária, Amadé szerint, olyan lényeges alakja az üdvösségtörténetnek, hogy a Szentírás próféciai, állításai nemcsak Krisztusra, hanem Őrá is vonatkoznak. Amadé a 12. század fia, a forró Márlatisztelel századéé, amely nemcsak új színnel, de fontos dogmatikai állításokkal is gazdagítja a keresztény teológiát.

Ez a magatartás érthetőbbé teszi számunkra azt a mérészet, amellyel Amadé a Szentírásnak kifejezetten Krisztusról szóló kijelentéseit habozás nélkül alkalmazza, kiterjeszti Máriára is. A Róm 5,12 szövegből így lesz mariológikus szöveg: „Illett, hogy amint a halál egy asszony által, úgy az élet is egy asszony által lépjen a föld színére, és hogy amint Évában mindenki meghalt, úgy Máriában mindenki feltámadjon“ (2:80; vö. 7:188). A Zsid 7,25 Jézus mennyei közbenjárásáról beszél, de Amadé a szöveget Mária közvetítő szerepe bemutatására használja: „Ott van a Boldogságos Szűz a Teremtő jelenlétében szüntelenül

közbenjárva értünk“ (8:212). Szerinte a Kol 2,9 szavai Máriára is alkalmazhatók: „Krisztus révén az istenség teljesség lakott benne, testi formában“ (7,184).

Különös előszeretettel fedezi fel Amadé újra és újra Mária alakját az Énekek éneke menyasszonyában. Az Énekek éneke szövegei mariológiai értelmezésének Amadé korában már hagyománya volt. A költemény menyasszonyában már Paschasius Radbertus († 865) Mária szimbólumát látta, Deutz-i Rupert († 1135) pedig mariológiai kommentárt írt az egész műhöz. Az Énekek énekének vagy egy-egy versére való utalást, vagy hosszabb szakasza magyarázatát Amadé homíliáinak szinte minden oldalán találunk.

Amadé mariológiai művét nem bibliai kommentárnak írta akár az Énekek énekéhez, amint azt Deutz-i Rupernél láttuk, akár a Lukács-evangélium első fejezetéhez, amint Szent Bernát tette „Super missus est“-nek nevezett homíliaszorozatában. Műve felépítéséhez az alapszempontra nem a Szentírásból, hanem a teológiából veszi, ihletét pedig százada Mária-tiszteletéből meríti, így módszere sem az egzegéta, hanem inkább a teológus és lelki író módszere. Mégis művének egésze a Biblián alapszik, bibliai tanítást akar kifejteni. Szinte nincs mondata, amely ne használná a Szentírás szavait, ahol ne lehetne valami bibliai utalást vagy célzást felfedezni. Gyakran a homília szövege tarka bibliai szőttessé válik, olyan sűrűn követik egymást a bibliai idézetek. Emiatt helyenként nehéz is különbséget tenni, vajjon a szentírási idézet a szövegnek egy adott értelemben vett magyarázata kíván-e lenni, vagy csak a szerző tolla hegyére önkéntelenül futó irodalmi kifejezőmód.

3. Szent Amadé tanítása Szűz Máriáról

a) Mária Jézus anyja

Mária minden kiváltsága az istenanyaság méltóságából fakad. „Benne Krisztus révén az istenség teljessége lakott testi formában“ (7:184). Amadé Mária hivatásának rendkívüli voltát Isten nagyságának és a teremtmény kicsinységének ellentétével mutatja be: Mária „szülöttjében magába fogadta a fényességet, amely megvilágít mindent, karján hordozhatta az Igét, aki a kezén tartja a világot“ (4:128); „anyaméhbe záratik az, akinek mérhetetlen nagy-

sága átöleli az eget és a földet, s akit az eget ege nem tud körülfogni, azt Mária teste magába rejti" (3:102).

Az angyali üdvözetet követően az Ige jelenlétét egyidejűleg szemlélhetjük az Atya keblén és Mária méhében: megtörtént az a csoda, hogy az Isten Fia „egyszerre volt jelen egészen az örökkévalóságban és egészen az időben, egészen az Atyában és egészen a Szűzben, egészen a maga és az Atya dicsőségében s egészen a mi emberségünkben" (3:94). Csakugyan: joggal szól az Atya karácsony napján e szavakkal Máriához: „Íme, átadtam neked Fiamat, rád bízta Egyetlenemet. [...] Az én Fiam ő és a tiéd, enyém az istenségben, tiéd az emberségben, amit magára vett" (4:130).

A szűzi fogadás és a szűzi szülés témáját Amadé a hagyományhoz hűen fejti ki, párhuzamot vonva az angyali üdvözet és a karácsonyi esemény között. Amint a fogadás isteni tett, úgy isteni tett a szülés is: „Isten anyját sem testiség nem érintette, sem testi kín nem gyötörte, a fogadásban szüzessége erősödött, a szülésben egészsége szilárdabb lett, mert az a kéz bábáskodott körülötte, amelyről a Zsoltáros ezt mondja Istennek: ‚Legyen a te kezed, amely megment engem‘ (Zsolt 119(118), 173)" (4:114). Egyebek mellett ez a szűzi szülés is megkülönbözteti Máriát Évától: „Éva szül megrontottan, Mária szül érintetlenül, Éva fájdalomban, Mária egészségben, Éva a régi ember öregségében, Mária az új ember ifjúságában" (4:124).

Az istenanyaság új kapcsolatot hoz létre Isten és Mária között. A Szentlélektől való fogadás Isten jegyesévé teszi Máriát: „Olvassuk Máriáról, hogy angyal köszöntötte, Istenel lett eljegyezve, a Szentlélektől fogant, igaz Istent és embert szült" (1:60). Pontosabban szólva, a Szentháromság személyei közül Mária a Szentléleknek lett jegyese: „Örülj és ujjongj, Mária, mert szellőtől fogansz, örvendj, mert úgy találtatsz, hogy a Szentlélektől vagy várandós. Józsefnek voltál ugyan eljegyezve, de a Szentlélek megelőzte őt. Az, aki teremtett, megjelölt téged, és magának tartott fenn. Maga a Teremtőd lett Jegyessed, beleszeretett szépségedbe az, aki alkotta" (3:102). És ugyanebben a homíliában valamivel később így beszél Amadé Máriáról: „Te, aki ilyen mennyei csókra vagy méltó, aki ilyen nagy Jegyessel egyesülsz, akit ilyen Férj tesz termékennyé..." (3:104)

Egy helyen, úgy tűnik, Máriát a megtestesült Ige jegyeseinek nevezi: „Ilyen nagyszerű javakban bővelkedve, a menyasszony, az egyetlen Vőlegény anyja, [...] minden népnek a béke folyóit árasztja, [...] melyek az égből erednek“ (7:192). Mária, a Vőlegény anyja, egyúttal a Vőlegény menyasszonya is lenne, hasonlóképpen az Egyházhhoz? A szövegösszefüggés alapján igennel kell válaszolnunk: Mária a megváltás gyümölcseit közvetíti az emberiség számára, s mint közvetítő, az Egyházhhoz hasonló feladatot tölt be.

Az istenanyaság misztériumának következményeként nagy benső egység jön létre Jézus és Mária között. Jeremiás szövege: „Az Úr valami újat teremt a földön: az asszony körülveszi a férfit“ (Jer 31,22), alkalmat ad Amadéknak arra, hogy összehasonlítsa az ajándékokat, amelyeket a Fiú ad anyjának, és az anya Fiának. Így ír Máriáról: „Az, aki körülvesz, maga körülvétetik: ő körülveszi a testet, őt körülveszi a Lélek; őt, aki körülveszi az új embert, körülveszi az új ember; körülvesz, mint aki szül, körülvétetik, mint aki újjászületik: szül az emberség alakjában, újjászületik új teremtmény alakjában“ (2:82). De az anya és Gyermeke viszonyát Amadé nemcsak teológiai szempontból vizsgálja. Bepillantást enged Mária érzelmi világába is, amikor megmutatja, hogyan fonódik egyetlen szeretetté Mária anyai érzése Gyermeke felé és hűséges odaadása Istene iránt: „Mélység mélységnek kiált, a két szerelem eggyé vált, a két szeretetből egy szeretet lett, amikor a Szűzanya úgy szerette Fiát, ahogy Istent kell szeretni, és Istent szerette, amikor szeretetét Fiára árasztotta“ (5:152).

Az anya és Fia ilyen fokú egységéből az következik, hogy az egyiknek a dicsérete magában foglalja a másikat is: „Íme, az asszonyok között áldottat akarjuk magasztalni, és méhének áldott gyümölcseit illetjük dicsérettel, s amikor a fa szépségét próbáljuk dicsérni, a gyümölcs kimondhatatlan édessége ragad bennünket magához“ (1:64). Azért van ez így, mert Mária éke Jézus: „Fejének koronája Krisztus“ (6:162).

b) Mária életszentsége

Amadé korában a szeplőtelen fogantatás problémáját már vizsgálták, tárgyalták a teológusok. Edmar, Szent Anzelm tanítványa traktátust írt Mária fogantatásáról, és az eredeti bűn nélkül való fogantatás tanítása mellett foglalt

állást. Szent Bernát ezzel szemben tagadólag vélekedett a kérdésről. A témát Amadénál vizsgálva két látszólag ellentmondó szövegcsoporthoz találunk. Egyrészt Máriát „bűnnek semmi felhője nem nyomta, nem szennyezte az élet semmi foltja“ (7:182), nem volt rajta „a testnek és a világnak semmi szeplője“ (7:198). Ugyanakkor azonban azt is állítja, hogy Mária „a testben lakva, túlemelkedett a testen, és a test szenvedélyeit a Lélek erejével áldozatként felajánlotta“ (3:98); Mária „justificatio“, „megigazulás“ révén válik Istennek tetszővé (2:70), „meg lett tisztítva az örök folttól“ (7:198). Egy helyen pedig ezt kérdezi Máriával kapcsolatban: „Ki az [az asszony], aki felkel mint pirkadó hajnal‘ (Én 6,9) a sötétségből világosságra, a tévedésből a hitre, a világból Istenhez . . .?“ (2:74)

A szövegek második csoportja alapján azt kell mondanunk, hogy Amadé ebben a kérdésben Szent Bernát tanítványa, és szerinte Mária a megtisztítás isteni tette révén jutott át a Sátán (sötétség, tévedés, világ) hatalmából Isten hatókörébe. Ez azonban, az idézetek első csoportja fényében, még születése előtt megtörtént, s amikor megszületett, már minden erény birtokában volt. Amadé szerint Mária nem követett el soha személyes bűnt, de fogantatásában nem volt megóva az eredeti bűntől.

De ha Mária úgy tisztult is meg az eredeti bűntől, mint minden más ember, ő olyan tökéletes kegyelemben részesült, hogy erényekben felülmúlja az összes bibliai szentet, Ábel ártatlanságát és Ábrahám hitét (3:106), vagy Enoch tisztaságát és Illés istenszeretét (7:183). Allegorikus formában részletes felsorolást hoz Amadé Mária erényeiről (2:72; 7:193). Ezzel a részletes leírással azt akarja megmutatni, hogy a kegyelem teljessége a Szent Szűz valamennyi képességére kiáradt: értelmére, akaratára, érzékeire, s hogy mind belső érzelmei, mind külső cselekedetei mindig teljes összhangban voltak Isten akaratával.

A szeretetnek központi szerepe van Mária erényei között. Így ír Amadé erről a szeretetről: „Tőle, általa és benne kap értéket mindaz, ami értékes, jóságot mindaz, ami jó“ (2:76). Mária szeretetének hevét a tűz képével teszi szemléletessé: „Égtél, mint a csipkebokor, amelyet egykor Mózes látott, égtél és nem égtél meg, megolvadtál és a tűz nem emésztett el. Égtél, megolvadtál az égi tűzben. Megolvadtál, majd új erőre kaptál a tűzben, hogy mindig

éj és újra megolvadj” (3:108). Egy helyen tűzből újjászülető főnixnek nevezi Jézus anyját: „Te főnix, aki valamennyi kiváló szépséget magadban összegyűjtöd, és mennyei tűztől átjárva, az egek egét [...] édes tömjénfüsttel töltöd meg” (6:178). Az a szeretet, amely Máriában Isten íránt izzik, az emberek felé is határtalan mértékben nyilvánul meg: „Szeretetét, amellyel az emberi nemet szüntelenül óvja, őrzí, az értelem nem fogja fel” (3:98). Mária egyszerre tudott egész lényével Istenhez fordulni és az emberek felé hajolni. Az első pünkösöd után hol Istenhez emelte lelkét, hol szeretettel lehajolt embertársaihoz (7:190). Ezért egyszerre példaképe mind a tevékeny, mind a kontemplatív életnek: „Ahogyan nem volt párja a szemlélődő életben, nem lehetett párját találni az tevékeny életben sem” (4:134).

Végül rámutat Amadé arra, hogy a kegyelem és az erények teljessége gyakorolt olyan vonzóerőt az Isten Fiára, hogy a názáreti Szűzben akart testet ölteni: Mária érényei az a jó illat, „ami arra indította a Királyt, hogy a Szűzben vegyen hajlékot, s hogy így hozzánk jöve magára vegye azt, ami a miénk, és nekünk adja, ami az övé” (2:74). Hasonlóképpen a Szentlelket szerelmeshez hasonlítja, akit egy leány szépsége ellenállhatatlan erővel magához ragad: „Megkívánta szépségedet, arra vágyik, hogy veled egyesüljön” (3:102). Tehát Mária életszentsége szoros kapcsolatban áll az istenanyaság misztériumával.

c) Mária mennybevételé

XII. Piusz pápa a *Munificentissimus Deus* kezdetű bullában jelentette ki és fogalmazta meg a mennybevétel dogmáját. A bulla két részletet idéz Szent Amadétól, amelyek világosan állítják a lausanne-i püspök hitét Mária testi megdicsőülésében.

Amadé századában Mária mennybevételének kérdése heves vita tárgya volt. Egy korábbi, 9. században létrejött és Szent Jeromos neve alatt terjesztett írás a mennybevétel ténye ellen foglalt állást, és kijelentette, hogy az nem része a keresztény hitnek. Az iratra egy 12. századi szerző válaszolt, ő Szent Ágoston neve alatt adta ki munkáját. Elismerete, hogy a Szentírás nem beszél kifejezetten Mária élete végéről, későbbi sorsáról. Mégis, folytatja a szerző a gondolatmenetet, ha a kinyilatkoztatás egészét vizsgáljuk, fel kell fedoznünk benne a rejtett kincseket is, s azok között

az Istenanya mennybevételét. Egy mondata tömören összefoglalja a dogmafejlődés természetét: „Termékeny az igazság tekintélye, és ha gondosan vizsgáljuk, felismerjük, hogy önmagából szüli azt, ami.“ A század teológusainak és lelki íróinak egy része (köztük Szent Bernát) az ál-Jeromos, másik része (köztük Abelard) az ál-Ágoston írás nézetét teszi magáévá. Amadé a második csoporthoz csatlakozik. Egyik homíliájában állítása határozottságán, kategorikus voltán érződik, hogy vita folyik a kérdésről: Mária a mennyben „visszakapva testi mivoltát – mert nem szabad azt hinni, hogy a teste romlást látott – és kettős ruhába öltözve (Péld 31,21), teste és lelke szemével szemlélte az Istenembert mindkét természetében, – amennyire tisztább látással másoknál, annyira forróbb szeretettel mindenkinél“ (7:202). Kicsivel előbb a Zsolt 16(15),10 verset, amelyet Péter apostol pünkösdi beszédében Jézusra alkalmaz (Csel 2,27), Mária imájává alakítja át: „Mert nem hagytál engem a világban és nem engedted meg, hogy anyád teste romlást lásson“ (7:202).

Mária istenanyasága és kivételes életszentsége által érdemelte ki a mennybevétel kiváltságát. Amadé mély meglátással úgy véli, hogy Mária szentsége és üdvösségtörténeti szerepe egész személyének haladéktalan megdicsőülését igényli. Mindjárt meg kell állapítanunk azonban azt is, hogy ha ezt az okfejtést logikusan továbbvezeti, el kellett volna jutnia a szeplőtelen fogantatás állításáig is.

Ugyanakkor azt is egyértelműen állítja, hogy, mint minden ember, Mária is meghalt. Az ő halálához azonban semmi szomorúság, szorongás, halálfélelem nem fűződött, mert ő már halála előtt megkapta a tiszta istenlátás kegyelmét: „A Szűzanya már elhunyt előtt ivott [az istenlátás] kimeríthetetlen forrásából, nehogy, amikor ebből az életből eltávozik, a halálnak legcsekélyebb íze is megérintse“ (7:198). Hisz megérdemelte volna, hogy már Jézus mennybemenetelekor Fiával együtt ő is felvétessék a mennybe, mivel nem szorult semmi megtisztulásra. Ezért halálakor is csak az öröm érzésének volt szabad eltöltenie.

d) Mária közvetítő szerepe

Amint a korai keresztény szerzők szerint Mária közvetítő szerepe mindjárt az anyagi üdvözlettel elkezdődött, úgy Amadé tanítása is az, hogy amikor az Ige megtestesült

Mária méhében, magzatában valamiképp már az egész Egyház, az egész misztikus Test jelen volt: „Boldog Mária méhe, amelyben ez a vetőmag gyökeret vert. Boldog az, akinek szólt a szó: ‚Méhed búzaszemek halma, liliumoktól körülvéve‘ (Én 7,2). Vagy nem olyan, mint búzaszemek halma a méh, amely azt a magot rejtette, ahonnan az összes megváltott ember termése kinőtt?” (6:164) Mária, mivel Isten Fiának az emberi természetet adta, valamennyi keresztényhez ilyen szavakkal fordulhat: „Ti vagytok örömöm és koronám (Fil 4,1) mindőtöket az én véreemből eredő vér, az én testemből vett test szerzett meg” (6:170).

A többi hagyományos téma közül viszont Amadé nem köti össze Mária közvetítő szerepét sem az Erzsébetnél tett látogatással, sem a kánai menyegző Mária-alakjával, a kereszt lábánál imádkozó Máriáról pedig csak azt állítja, hogy ez az ima a zsidó nép számára érdemi ki a megbocsátást, az ő megtérésüket eszközli ki: Jánosban, aki a Kereszten Függetől Máriát kapja anyjának, szintén nem látja minden hívő képviselőjét.

Részletesen kidolgoz Amadé egy az ő korában divatos témát: Mária közvetítő hivatását az első keresztények egyházában. Mária azért nem vétetett fel mindjárt Jézus mennybemenetelekor az Atyához, mert rá még feladat hárult, teendők vártak a korai Egyházban. Tanítania kellett az apostolokat: „Mert, bár azok tanítást a Lélektől kaptak (vö. Jn 17,13), azért még tanulhattak attól, aki az igazság napját (Mal 3,20) adta a világnak, és szűzi rétből, szeplőtelen méhéből a bölcsesség forrását (Sir 1,5) fakasztotta nekünk” (7:184-186). Istenszeretetre, jó keresztény életre kellett nevelnie a híveket: „Ő, aki a szent szerelem tüztől égett, a közelében levők szívét első pillantásra édes lángra gyújtotta: hitet sugallt, szemérmes tanácsolt, tisztaság életre sarkallt, a jámborság felé vonzott” (7:186). Mária az ősegyház látható központja volt, mintegy uralkodója; a német-római császári udvarhoz közel álló Amadé Mária „császári méltóságá”-ról beszél (7:187). Vigasztalja a Jézus távozása miatt bánkódó apostolokat (4:124), csodákat tesz (7:190), valóságos földi paradicsomot teremt maga körül (7:192), s jelenléte a világbéke áldását hozza a földre – célzással a Pax Romana-ra (7:194).

E tanítás forrása nem a Szentírás; azt mondhatnánk inkább, hogy a Szűz mennyei közvetítő szerepét elővéte-

lezi Amadé Mária földi életének végső szakaszára, mivel „ő már előre megízlelte a jövő ország első gyümölcseit“ (7:190).

Mária mennyei közbenjárásáról beszélve Amadé első-sorban azt hangsúlyozza, hogy nincsen életünkben olyan szükség vagy nyomorúság, ami elkerülné Mária figyelmét. A képességet, hogy mindenkinek gondját tudja viselni, a Szent Szűz a boldog istenlátásból meríti: „Attól a fénytől oktatta, amelynek számára minden fedetlen, minden nyitott könyv, [Mária] összes bajunkat látja“ (8:210).

Közbenjárása azok számára, akik elhagyták Isten útját, megtérést hoz: a bűnösöket „kibékíti az anya a Fiával, a szűz az Istennel, s őket így életre vezeti, a haláltól egyszer s mindenkorra elszakítja“ (8:214). Imája révén a betegek meggyógyulnak (8:216), a hűséges lelkek növekednek erényekben, Isten-szemlélésben, a haldoklók készek lesznek a nagy útra (8:218). Mária szerepköre egyre növekszik egész a világ végéig (uo.). Gondoskodása csakugyan anyai, és ez az anyai közvetítő szerep egyenes következménye istenanyaságának: „Téged páratlan, egyedüli névvel Isten anyjának hívnak, s ezért az üdvösség anyja, a kegyelem anyja, az irgalom anyja is vagy“ (3:106). Egy más helyen előbb az élet anyjának és az irgalom forrásának nevezi Máriát (8:206), majd ilyen címeikkel illeti: Mária az, aki életet ad, ő mindenki anyja és táplálója, az élők élete (8:208). Ezen a ponton Amadé tovább megy Szent Bernátnál, aki sohasem nevezi Máriát az emberek anyjának.

A szeretetnek ugyanaz a tüze, amely Mária szívében égett, egyszerre öröm forrása a jóknak, de romlást hoz Isten ellenségeire, – életet ad a jóknak, a gonoszoknak halált (7:188); szentsége, ruhájának illata „menekülésre indítja az ellenséget, magához vonzza a jókat, Istent kiengeiszteli“ (2:76); Máriából „sebes tűzfolyam fakadt (vö. Dán 7,10), hogy ellenfeleit elégesse, barátait melegítse, segítse övéit, felperzselje ellenségeit“ (7:186). Szépségére ki-ki a maga módján válaszol: „az angyalok tisztelettel, az emberek szeretettel, az ördögök rettegéssel, mert [Mária] az égnek tiszteletre méltó, a világnak szeretetre méltó, a pokolnak rettenetes“ (6:174). A felsorolt ellentétpárok mind azt mutatják, hogy Mária páratlan istenszeretete egyben a Gonosz teljes elvetését is jelenti. Ennek következményeképp rendkívüli szerep jut neki a Sátán elleni koz-

mikus küzdelemben is, attól kezdve, hogy eltaposta a kígyó fejét (2:80; 7:188) egészen az utolsó ítéleten való részvételéig (8:218).

Mária kegyelemközvetítő szerepét Amadé egy–két sajtósággal illusztrálja. Bernát híres „aquaeductus”, „vízvezető csatorna” képét ugyan nem használja, helyette Máriát inkább kúthoz hasonlítja: Mária „lezárt és lepecsételt kút, amelyből Dávid házának forrása fakadt, hogy megnyílván lemossa a bűnöst és a tisztátalant (Zak 13,1)” (7:186); Mária „mint lelki kertek forrása, élő és éltető vizek kútja [...] Sion hegyéről [...] valamennyi nemzetnek a béke folyóit és a kegyelmek patakjait árasztotta” (7:192). Első látásra meghökkentőnek hat egy másik hasonlat, a nyak hasonlata, pedig valójában nagyon szépen kifejezi, meghatározza Mária helyét az üdvösségrendben: „A nyak, amely a többi tag felett áll, és a fej életadó kegyelmét a testrészeknek továbbítja, mutatja [Mária] felsőbbiségét: ő köti össze a fejet a testtel, ő egyesíti Krisztust az Egyházzal, és az életet, amelyet elsőnek ő kapott, a többi tagba szétárasztja” (2:80).

Mivel Máriának ilyen fontos helye, szerepe van megváltásunk történetében, nem meglepő, hogy a hívő keresztény örömben-bajban önkéntelenül is Mária, a „tenger csillaga” (8:212) felé fordítja bizalommal tekintetét.

e) Mária, az ég és föld királynője

Máriának az üdvösségtörténetben betöltött egyedülálló szerepe és fontossága első helyet biztosít számára valamennyi teremtmény között. Amadé egész művét ezzel az állítással kezdi: mindenki, „aki az ég titkos misztériumait vizsgálja és a mennyi szellemek elsőbbségi rendjét kutatja, rájön arra, hogy a Megváltó után az első hely azt az asszonyok között áldott és kegyelemmel teljes személyt illeti, aki Istent szült, és a szüzesség dicsőségét nem veszítette el” (1:52). Ez az első hely azonban nem pusztán megkülönböztető kitüntetés, hanem valóságos uralkodói, királynői méltóságot és szerepkört jelent: „Ő, akinek nincs párja, uralkodik az Isten és Krisztus országában: alatta állnak, utána következnek még a legnagyobb szentek is” (2:84).

A királynői dicsőség teljességét Mária a mennyben kapja meg: Mária „ujjongás és dicséret kiáltásaitól kísérvé

felemeltetett, és a menny minden lakója felett, a dicsőség trónusán kapott helyet" (7:202). De ezt a méltóságot már a földön elkezdte gyakorolni, Jézus mennybemenetelét követőleg: „Úgy illett, hogy a szűz édesanya Fia méltósága miatt előbb a földön uralkodjék, és csak azután vétessék fel dicsőséggel az égbe [. . .] áthelyezve mintegy hatalomból hatalomba (Zsolt 84(83),8), világosságról világosságra (2Kor 3,18) az Úr Lelke által" (7:188-190).

Amadé Máriában az üdvösségtörténet királynőjét látja: a pátriárkáktól kezdve egészen az újszövetségi szentekig Isten minden barátja Mária udvarához tartozik: „Nézd a rá váró pátriárkákat, az öt jövendölő prófétákat, a társaságában időző apostolokat, a győztes vértanúkat, az ujjongó hitvallókat és szűzeket . . ." (2:84) Mária királynői hatalma kiterjed minden korra, minden évszázadra, ő a „kezdetből fogva meghirdetett és most az első keresztyének Egyházának adott, a mindig ígért s az idők végén megjelent" Szűz (7:188). Mária már az Ószövetség királynője is volt, mert Isten ígéretei Máriára és Fiára vonatkoztak, s a nép vágya, várankozása őfeléjük irányult. Ennek maga Mária is tudatában van: „Megérti, hogy őbenne beteljesedtek a pátriárkák ígéretei, a próféták jövendölései, a régi atyák vágyai" (4:130). Csakugyan, a két Szövetség között áll a Szent Szűz, „az Új- és Ószövetség a Szűz két oldalán balról és jobbról helyezkedik el" (1:54), és a két Szövetség elsődleges feladata Krisztus és édesanyját kinyilatkoztatni: „Ez a két Szövetség veleje és célja: Krisztust jövendölni, Krisztust megmutatni, Krisztust hirdetni és Szűz Máriát" (1:58).

Szép képpel teszi szemléletessé Amadé az igazságot, hogy Mária királynői hatalma átöleli az eget és a földet: a Szűzet viruló fához hasonlítja, amely a földi paradicsom közepén áll, de koronája az égben van, s égi harmattól foganva olyan gyümölcsöt terem, hogy aki abból eszik, örökké él (1:56). Egy másik homíliában ugyanezt a képet használja a ciszterci szerző, és azt állítja, hogy ennek a fának az ágai elérnek a föld végső határáig, és árnyékukkal Ádám gyermekeit minden baj ellen megvédik (8:206).

Lelóczky Gyula

A CISZTERCIEK LELKIPÁSZTORKODÁSA

A Cîteaux-t alapító, Molesme-ből jövő Róbert apát és huszonegy társa 1098-ban nem gondolt egy mai értelemben vett „rend” alapítására. Nekik nem voltak olyan célkitűzéseik, mint később Szent Domonkosnak vagy Loyolai Szent Ignácnak. A ciszterci reform egyik jellemvonása Clunyvel szemben éppen abban állt, hogy az egyes apátságok anyagilag teljesen és jogi vonalon is messzemenően önállóak voltak. Ez tette lehetővé, hogy a ciszterciek munkája néhány évtized elteltével vidékenként, sokszor monostoroként különbözött egymástól, amiben egyre kiemelkedőbb helyet foglalt el a lelkipásztorkodás.

Az első század ciszterci monostorainak nagy sikerében igen fontos szerepe volt az ún. konverzusintézmény (conversus = megtért) fellendítésének. A monachusok nagy része ekkor már pap, a konverzusok írni-olvasni általában nem tudtak¹, ugyanakkor számuk egyik-másik apátságban több százra rúgott. A lelkipásztorkodás ciszterci kezdetei a laikus testvérek és a bérmunkások² lelki életének művelésében és segítésében találhatók meg. Hamarosan jónéhány női monostor alapítását is elősegítik, és vállalják a nővérek lelki gondozását. A Ciszterci Rend maga ugyan csak a XII. század végén hajlandó arra, hogy a Szentszék biztatásával és segítségével elkezdje kiépíteni a rend női ágát, egyes apátok azonban, így Harding Szent István és Szent Bernát is, tevékenyen részt vettek egyes női monostorok alapításában.³ A ciszterciek lelkipásztorkodása ezzel átlépte a monostor falait.

¹ Usus fratrum laicorum, Prologus: „... simpliciores et sine litteris esse noscuntur”: Collectanea O. Cist. Ref. 17(1955)86. Analfabéta mi voltuk miatt a pápai udvarban hosszú ideig két—két konverzus a pápai bullák pecsételője, „bullator” címmel. Így nem kellett félni, hogy bármit is hamisítsanak, hisz a bullákat elolvasni sem tudták. Lásd F. Watzl, Die päpstlichen Bullatoren und ihr Amt: Cist. Chronik 20(1908) 193—199.

² A legrégebbi statumokban is szó van a bérmunkásokról: Capitula Cist. XXIV: Collectanea O. Cist. Ref. 16(1954) 104 és Exordium Parvum 15,10 (Les plus anciens textes de Cîteaux, Achel 1974, 78).

³ Harding Szent István, Cîteaux harmadik apátja (1109—1133; † 1134) alapította Tartot 1125 körül, Szent Bernát viszont részt vett Jully konsztitúciónak összeállításában. Lásd L. J. Lékal, The Cistercians, Ideals and Reality, Kent 1977, 347.

Már Szent Bernát († 1153) korában egyre több püspök került ki a ciszterciek sorából, úgyannyira, hogy csak a XII. században a rend tagjai közül tíz volt bíborosként a pápa benső munkatársa, százharmincöt pedig egyházmegyét vezetett.⁴ Ez igen fontos esemény volt a rend történetében, hiszen egy-egy püspök sok szempontból egy nagy terület „plébánosa”.

Még a XII. század folyamán a rend missziós területeken is alapít monostort⁵, de ezen a téren a XIII. század eleje hozza meg a nagy változást, III. Ince pápa kérésére és parancsára.

Amikor Gottfried, a gnieznoi egyházmegyei Lekno apátja (később a pápától kapott nevén Christianus) társaival nekifog a poroszok megtérítésének jónéhány sikertelen kísérlet után, akkor maga III. Ince kéri a rendnek Cîteauxban összegyűlt valamennyi apátját, hogy a pomerániai és lengyelországi apátságok adjanak meg minden segítséget a ciszterci misszionáriusoknak.⁶

1212-ben ő maga szenteli püspökké az apátot, és egymás után adja ki bulláit (összesen több, mint huszat) a misszió sikerének biztosítása érdekében. Christianus pedig nem elégszik meg a pogány poroszok megkeresztelésével, az új híveket igyekszik hitükben meg is tartani és megerősíteni. Ezért iskolákat és papnevelő intézeteket alapít, és megszervezi az egyházi életet.⁷ A kezdeti sikereknek sajnos hamarosan véget vetett a német lovagrenddel való viszály.

III. Ince a balti tengerpart lakóinak megtérítésével ugyancsak egy ciszterci apátot bízott meg: Dietrichet, aki addig a Riga melletti Dünamünde apátja volt (1211-ben szentelik püspökké és 1219-ben ölik meg).⁸

⁴ A ciszterci pápák, bíborosok és püspökök listáját utoljára D. Willi, Limburg ciszterci püspöke, állította össze: D. Willi, Pápste, Kardinäle und Bischöfe aus dem Cistercienser-Orden, Bregenz 1912.

⁵ A Rostockhoz közel Doberánt 1171-ben alapították. A pogány vendek 1179-ben az apátság 78 szerzetesét ölték meg.

⁶ Lásd III. Ince pápa „Dilecti filii” kezdetű, 1212. aug. 10-én a ciszterci nagykáptalanhoz írt bulláját: Potthast 4573.

⁷ Vö.: F. Blanke, Die Missionsmethode des Bischofs Christian v. Preussen, Heidenmission und Kreuzzugsgedanke in der deutschen Ostpolitik des Mittelalters (Wege der Forschung, Bd. 8), Darmstadt 1963, 337—363.

⁸ Th. Grentrup, Der Cistercienser Dietrich in der altlivländischen Mission († 1219): Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft 40(1956) 265—281.

Magyar vonatkozásban e téren kevés adatunk maradt meg. De az biztos, hogy Pásztót 1190-ben, a Mátra aljában, az akkor még részben pogány kunok között alapították; az idén 750 éves Bélapátfalvát Eger mellett latinul „Tres Fontes de Beel Cumanorum“, azaz a kunok bélháromkúti apátságának is hívták, úgyhogy maga a név is elárulja kun eredetét. Ne feledjük III. Honorius pápa 1222-ből való levelét sem, amelyben arra kéri az esztergomi és kalocsai érseket, hogy küldjenek hozzá három–négy képzett és megbízható szerzetest, lehetőleg cisztercit, akiket a pogányok megtérítésére akar kiküldeni.⁹

A következő lépés a lelkipásztorkodás vonalán monostoron kívüli plébániák birtoklása és ciszterciekkel való betöltése.

A XIII. század elején, sokszor jövedelmi megfontolások alapján, a ciszterciek is birtokolnak már plébániákat. A generális káptalan tiltakozik, de ugyanakkor egyik-másik apátságnak megengedi, hogy ciszterciekkel töltsék be a plébániákat, főleg akkor, ha a hívek különben pap nélkül maradnának. Itt is érvényesül az értékek hierarchiája, a *salus animarum suprema lex*. Ez az eset pl. már 1236-ban a Les Dunes-i és a Ter Doest-i apátságok plébániáin, a mai Belgium területén.¹⁰

1266-ban egy újabb formája jelentkezik a lelkipásztorkodásnak: a ciszterciek a monostorból kijárva látják el a plébánosi feladatokat. Ez történik Lengyelországban, amikor a krakkói püspök a mogilai apátságra bízta a környékbeli hívek teljes lelkigondozását.¹¹ A másik lépés 1281-ben következik be, amikor egy walkenriedi ciszterci Mönchsauen plébánosa lesz, és kinn is lakik a plébánián.¹²

Világos, hogy az apátok szívesebben vették, ha a plébánia a monostor közelében volt, és ha a szerzetesek a

⁹ A. Theiner, *Vetera Monumenta Historica Hungarlam illustrantia* I, Róma 1860, 27—28.

¹⁰ *Statuta Capitulum Generalium O. Cist.*, ed. J.-M. Canivez, II, Löwen, 1934, 1236:2: „Cum abbatibus tamen de Dunis et de Capella . . . dispensat Capitulum Generale et conceditur utrique illorum habere tres monachos in capellis praedictis . . . praecipue cum ibidem sit grandis numerus conversorum et saecularium personarum quibus saepe si sacerdos deesset eis, immineret periculum animarum.”

¹¹ *Diplomata Monasterii Clarae Tumbae*, Krakkó 1865, 23.

¹² F. Winter, *Die Zisterzienser des nordöstlichen Deutschlands*, II, Gotha 1871, 134.

lelkipásztori munka után legalább esténként visszatértek az apátságba. De már a XIII. század végén jónéhány ciszterci szerzetespap a monostorán kívül lakik, sok esetben egy–két szerzetestestvérével.

A XIV. és XV. század generális káptalanjai, ismerve a plébániák helyzetét, már nem tiltják, hogy a ciszterciek plébánosok legyenek, csak azt írják elő, hogy az ilyen irányú működéshez a generális káptalan engedélyét kell kérni.¹³ De ebben az időben maguk a pápák is foglalkoznak a kérdéssel, és egyre gyakrabban engedik meg, hogy a ciszterciek a monostoron kívüli plébániákon éljenek. Az osztrák Baumgartenberg pl. 1360-ban kap ilyen engedélyt Gumpendorfra, az ugyancsak osztrák Zwettl pedig 1399-ben Windigsteinre, Zistersdorfra és Schweiggersre.¹⁴

Közép- és Kelet-Európában, sőt még Nyugat-Németországban is így meglehetősen sok ciszterci él monostorán kívül plébánosként vagy káplánként. Ennek ékes tanúja pl. a morimundi apát 1393-as útja. Leírja, hogy Kamp, Altenberg és Heisterbach jónéhány szerzetese az apátságba bekebelezett (inkorporált) plébánián él és működik.¹⁵

A reformáció sok vidéken katolikus vonalon nagy paphiányt okozott, úgyhogy a XVI. századtól kezdve még inkább nő a ciszterci plébánosok száma.

Az 1595-ben a bajor Fürstenfeldben tartott apátértekezlet kénytelen volt megállapítani, hogy szinte minden monostornak van jónéhány kinti plébániája. Határozatában csak azt kötötte ki, hogy alkalmas szerzeteseket küldjenek ki a plébániákra.¹⁶ Ez a helyzet Svájcban, Ausztriában és egész Németországban.

Az 1618-as generális káptalan ennek ellenére a plébániai munka ellen foglal állást, de az 1651-es gyűlés már kénytelen volt megengedni.¹⁷

¹³ Statuta Cap. Gen. 1366:6.

¹⁴ B. Schneider, Osterreichische Zisterzienserpfarren — Erbe des Josephinismus?: Studien und Mitteilungen OSB 78(1967) 278—290.

¹⁵ F. Schmitz, Urkundenbuch der Abtei Heisterbach, Bonn 1908, 468.

¹⁶ Quia pleraque Ordinis nostri monasteria praeposituras et parrochias habent, eisdem non praeficiantur praepositi sive parochi nisi probl et docti" (Statuta Fürstenfeldensia, cap. 16), Párizs, Bibl. de l'Arsenal, ms 783, fol. 277.

¹⁷ Stat. cap. gen. 1618: 29.—Az 1651-es káptalan erre vonatkozó statutumát H. Grüger találta meg a breslauer érseki levéltárban: V B 6 p jelzés alatt: Cîteaux 27(1976) 48.

Itt említünk a korabeli osztrák állapotról néhány statisztikai adatot: Az 1670-től 1770-ig tartó száz év alatt a osztrák Heiligenkreuz 163 szerzeteséből 146 (90 %), Lilienfeld esetében 152-ből 140 (92 %), Zwettlben 112-ből 82 (73 %) volt hosszabb-rövidebb ideig plébániai munkán.¹⁸

Az osztrák apátok ebben az időben igyekeznek a ciszterci lelkipásztori munkát teológiailag is megalapozni. Alapelvük: A lelkek mentésében (gondozásában) való közreműködés a magasztos hivatások legmagasztosabbja.

Mind a Zircet helyreállító sziléziai, mind a Szt. Gottárdot újjáépítő osztrák ciszterciek számára magától értetődő dolog volt, hogy ne csak Zirc és Szent Gotthárd lelkipásztorai legyenek, hanem a rendi birtokok falvaiban is ciszterci legyen a plébános.¹⁹

Még francia területen is volt a rendnek plébániája ciszterci plébánossal, ha ritkán is. A lützeli (Elzász) apátságának 1789-ben tizenöt szerzetese van kinn lelkipásztori szolgálatban, Morimond-nak is van két külső plébániája a francia forradalom előtt, sőt a cîteaux-i szerzetesek között is volt ugyanekkor két plébános.²⁰

Mindebből nagyon világos, hogy nem II. József (1780–1790) óta lelkipásztorkodnak az osztrák vagy magyar ciszterciek. Az osztrák apátságoknak 57 plébániája volt már a kalapos király előtt. II. Józsefről még csak az sem mondható, hogy igen sok plébániát kényszerített volna rá pl. az osztrák ciszterciekre. Igaz, a plébániák száma Ausztriában 57-ről 95-re nőtt, de a 38 „új” plébániából 21 igen nagy területű és filiákkal rendelkező plébánia feldarabolásával keletkezett, további öt nem jelentett többletmunkát, mert magát az apátsági templomot tette plébániatemplommá, ahol addig is intenzív lelkipásztorkodás folyt. Hat további plébánia ciszterci birtokok plébániai rangra való emeléséből származott, úgyhogy új területet a 38-ból csak hat plébánia jelentett.²¹

¹⁸ Lásd a 14-es jegyzetben idézett cikket, főleg 291. és 297. o.

¹⁹ A szentgotthárdi apátságához maga Szentgotthárd, Nagyfalva, Gyana-falva, Apátistvánfalva, Rábakethely és Rábagyarmat plébániái tartoztak, Zirc 1763-ban Polányban, 1764-ban Olaszfaluban, 1775-ben Tevelen, 1778-ban Előszálláson, 1787-ban Bakonykoppányban, 1787-ben Újmajorban (ma Mezőfalva), 1803-ban Beréndben épít templomot. Zircnek 9 plébániája volt a II. József előtti időből.

²⁰ *Analecta S. O. Cist.* 10(1954) 180 és L. J. Lékal, *French Cistercians and the Revolution 1789—1791.* *Anal. Cist.* 24(1968) 86—118.

²¹ Lásd a 14-es jegyzetben említett cikket.

A baj II. József idejében nem a plébániák számának megnövekedéséből eredt, hanem hogy a monostorok hosszú ideig nem vehettek fel noviciusokat, és így az előző századokban megvalósított egyensúly (általában a szerzetespapok kétharmada az apátságban benn, egyharmada a külső plébániákon) tartós veszélybe került.

A francia forradalom kapcsán megszűnt a rend 228 ot-tani apátsága, majd a XIX. század első évtizedeiben a német, spanyol, portugál és svájci apátságok, úgyhogy a század közepén az osztrák–magyar monarchia területén lévő 14 apátságon és a trappistákon kívül csak Itáliában volt a rendnek öt, Belgiumban és Hollandiában egy-egy háza.

Sokáig tartott, amíg az egyes apátságok a múlt század sok viszontagságát és az első háború sebeit kiheverték. Lassan megerősödtek, és akkor kerül új alapításokra sor. Lelkipásztori szempontból fontosak a brazíliai Itaporanga (1936), Jequitibá (1939) és Itatinga (1951), az etiopiai Asmara (1940), a kanadai Rougemont (1932) és a texasi Dallas (1955). Itt említjük meg azt is, hogy a II. világháború után a két lengyel apátság, Mogila és Szczyrzyc szépen felleldült, úgyannyira, hogy négy ősi ciszterci monostort sikerült életre kelteni: kettőt, Jedzejovot és Waçkockot apátsági rangban, Heinrichaut (Zirc második alapítóját a török idők után) és Olivát mint függő priorátust. Az új lengyel monostorok munkája, akárcsak a régieké, szinte kizárólagosan lelkipásztori.

A II. világháború után a lelkipásztorkodás nem egy helyen a klasszikus módszerek mellett új utakra is tért.²² Ezek ismertetésére itt nem térhetünk ki.

+

Rövid cikkünk eddig arra akarta felhívni az olvasó figyelmét, hogy a történelem folyamán milyen régen végeznek nagyobb arányban lelkipásztori munkát a ciszterciek. A történelmi tények közlője sem teljes felvázolása után legyen szabad még arra a kérdésre felelni, hogy a Ciszterci Rend nagykáptalanja a II. Vatikáni Zsinat után hogyan ítél-

²² A zirci apátság tagjainak vezetése alatt állt 1947-ben 19 plébánia 58.503 hívővel, ahol 7488 ált. iskolás tanuló hitoktattak. A középiskolákról vö. Csizmazia Placid tanulmányát könyvünkben, 88. o. Vö. A Ciszterci Rend Zirci Kongregációjának névtára 1947/48, Székesfehérvár 1947, 37–38.

te meg a zsinati megújulás fényében a rendtagok lelkipásztorokodásának tényét.

A zsinat után a rend vezetősége nevében egy erre a célra alkotott nemzetközi bizottság a rend valamennyi monostorának és külön-külön még valamennyi tagjának is részletes kérdőívet küldött ki, hogy a válaszokból kiderítse, hogyan látják a rendtagok a maguk hivatását és az egyes monostorok zsinat utáni teendőit.

A rend lelkipásztorokodással nem foglalkozó tíz monostorából a szerzetespapok 72 %-a csakis szemlélődő életre érez hivatást, de 68 % a papságot is hivatása lényeges elemének tartja, sőt 36 % úgy gondolja, szükség esetén, természetesen előjárói utasítására, még a monostor falain kívül is végezne lelkipásztori munkát.

Ezzel szemben a lelkipásztorokodó monostorokban a szerzetespapoknak mindössze 5 %-a érez kizárólagosan szemlélődő életre hivatást, 93 % a papságot hivatása lényeges elemének tartja, és 91 % vallja, hogy a papság gyakorlása nem merülhet ki csak istentiszteleti vonalon. 89 %-ot tesz ki azok száma, akik úgy érzik, hogy a monostor falain kívüli lelkipásztorokodás is hozzátartozik hivatásukhoz, ha előljáróik ezt így látják jónak.

A válaszokban jónéhány ciszterci történelmi és teológiai elemekkel is igyekszik nézetét alátámasztani. A történeti adatok között legtöbbször Szent Benedek példája és az Európa nagy részét megtérítő monachusok példája szerepel. Tekintettel arra, hogy a Szent Benedekre vonatkozó ilyen irányú adatokról különben nem sok szó esik, legyen szabad erre kitérnünk.

A válaszírók hangsúlyozzák, hogy a mai történetírás szerint Szent Benedek, a Monte Cassino-i apátság alapítója és a Regula szerzője nem volt pap, akárcsak monostorának túlnyomó többsége. Mégis prédikált a monostor környékén, sőt szerzeteseit is kiküldte az ígét hirdetni. Nagy Szent Gergely pápa Dialógusai II. könyvének erre vonatkozó adatait nem lehet kétségbe vonni. A VIII. fejezetből idézünk először:

„Cassinum nevű erődítmény állott a magas hegy oldalában . . . Volt itt egy régi szentély is . . . Itt még ebben az időben is pogányok esztelen sokasága fáradozott istentelen áldozatok bemutatásával. Mikor Isten embere [Benedek] ideérkezett . . . Apolló templomából Szent Márton tiszteletére emelt szentélyt . . . a

környéken lakó embereket pedig hithirdetésével az igaz hitre hívta.”²³

A következő idézet a XIX. fejezetből való:

„Volt a monostortól nem messze egy falu, amelynek tekintélyes számú lakóit Benedek hithirdető szava térítette meg a bálványok tiszteletéről Isten hitére. Élt itt néhány Istennek szentelt nő (sanctimonialis) is. Lelki gondozásukra Isten szolgája, Benedek, gyakran odaküldte a testvéreket.”²⁴

A válaszok hangsúlyozzák, hogy a Regula mellett Szent Benedek életét is követni kell, ugyanakkor hozzáteszik, hogy a Regulát egészen a IX. századig senki sem fogta fel a mai értelemben vett törvénykönyvnek, tehát „nyitott“, igenis alkalmazható a helyi körülményeknek megfelelően.

Sokan arra is hivatkoztak, hogy a századok folyamán sok-sok szerzetespap bizonyította, hogy a szerzetespapságot nem egyszer össze lehet és össze kell kötni a lelkipásztori munkával. Továbbá a mai paphiányban illúzió lenne arra gondolni, hogy a püspökök más szerzetesekre vagy egyházmegyei papokra tudják bízni a ciszterci kézben lévő plébániákat. 1968-ban pl. 165 plébánia volt ciszterci kézen, 393 000 hívővel.

Teológiai vonalon hangsúlyozzák a válaszok, hogy az Újszövetségben csak egyféle szolgálati papság van, Krisztus papságában való részesedés, amelynek következményeit és követelményeit a „Papi szolgálatról és életről“ szóló zsinati határozat idézésével támasztják alá.

A II. Vatikáni Zsinat utáni első rendi nagykáptalan több napos vitában tárgyalta a lelkipásztorkodás kérdését. 1968. okt. 11-én 56 igenlő szavazattal (87,5 %), 6 ellenszavazattal (9 %) és 2 tartózkodással a következő határozatot hozta:

„A rendnek számos szerzetespapja jónéhány évszázad óta végez lelkipásztori munkát, sokszor a rendi és rendre bízott monostoron kívüli plébániákon is. Ez a tevékenység egyrészt összeegyeztethető a ciszterci szerzetesélet alapelveivel, másrészt a lelkipásztorkodással is foglalkozó monostoroknak kötelességük, hogy megteremtsék a helyes harmóniát (egyensúlyt) a lelkipásztorkodás és a monostori élet többi összetevője között, „hogy

²³ A szöveget Sólmos Szilveszter fordításában hozzuk. Vö. Sólmos Szilveszter: Szent Benedek életrajza Nagy Szent Gergely pápa Dialógusainak II. Könyvében: Népek nagy nevelője ... Szent Benedeknek, Európa Védőszentjének emlékezete, Budapest 1981, 242.

²⁴ Uo. 259.

a monostorok 'kisugárzó központok (szemináriumok) legyenek a keresztény nép épülésére'.²⁵ Ilyen módon az Egyháznak igen értékes szolgálatot tesznek, míg a monostoron belüli élet és a lelkipásztori tevékenység egymást kölcsönösen átjárja és gazdagítja."²⁶

Ugyanez a káptalan egy másik döntésében is foglalkozott a kérdéssel. A mai ciszterci élet főbb elemeiről szóló nyilatkozatában a munkák felsorolásában az ifjúság nevelés után, tehát a második helyen szerepel a lelkipásztori munka.²⁷

Így a nagykáptalan áldásával folytatja a rend papjainak túlnyomó többsége a már majdnem kilencszáz esztendeje folyó ciszterci lelkipásztori munkát, elsősorban magában a monostorban, a rendi iskolában, de az apátság falain kívül is.

Zakar Polikárp

²⁵ Idézet a II. Vatikáni Zsinat „Perfectae caritatis” kezdetű határozatának 9. pontjából.

²⁶ Acta Curiae Gen. O. Cist. 17(1968) 46.

²⁷ A szöveget lásd Kereszty Rókus fordításában könyvünk 82. oldalán.

SZERZETESESZMÉNY

„Ez legyen, testvérek, a ti életformátok,
mert ez a szent szerzetesélet igazi szabálya:
gondolatban és vágyban éljünk az örök hazában Krisztussal,
ezen a fáradságos zarándokúton a szeretet semmi szolgálatát ne tagadjuk meg Krisztustól;
követve Krisztust fölfelé az Atyához, nyugalmas szemlélődésben finomuljunk, egyszerűsödjünk, teljünk meg étellel,
követve Krisztust lefelé a testvérhez, a tevékenységben nyúlunk ki mások felé, osszuk meg magunkat sokféle módon, váljunk mindenné mindenkinek;
ne tekintsünk semmit silánynak, ha Krisztus ügye,
soha ne tartsunk semmit értékesnek, ha nem Krisztus a célja.
Egyet szomjazzunk, egynek szenteljük időnket
ott, ahol a Krisztus egyetlenegy,
mindenkit próbáljunk szolgálni
ott, ahol a Krisztus sokféle.“

*Boldog Izsák, stellai apát (1110–1167)
Részlet a 12. beszédből*

